

ДУШАН БАРАНИН

ЦАРИЦА МАРА

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

Sadržaj

PRVI DEO

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

XI

XII

XIII

XIV

XV

XVI

DRUGI DEO

II

III

IV

V

VI

VII

VIII

IX

X

DUŠAN BARANIN

CARICA MARA

By

PRVI DEO

I

Meseca jula 1421. godine, posle iznenadne smrti sultana Mehmeda I, na presto Osmanskog Carstva došao je njegov stariji sin Murat, o kome su se na Zapadu pronosili glasovi da je slabić, ogrezao u alkoholu i predan uživanjima sa dečacima, koje u velikom broju drži uza se. Takve sklonosti su u hrišćanskom svetu smatrane ne samo mekuštvom nego i izopačenošću bezvoljnog i ograničenog čoveka. Pogotovu što su sultani držali velike hareme i zadovoljavali svoje strasti najlepšim ženama, pokupljenim širom prostranog im carstva, i robinjama plemenite krvi, otetim pri osvajanjima u Vizantiji i na Balkanu. Ali se o Muratu na evropskim dvoro vima, pa i na srpskom dvoru u Smederevu, tvrdilo i da je blag i blagonaklon prema hrišćanskim podanicima, da voli red i štiti zakonitost u svojoj zemlji, a nema nikakvih ratobornih namera bilo prema kom suseddom vladaru.

Međutim, stvari su stajale drukčije. Murat je, živeći u senci svoga snažnog, surovog i vlastoljubivog oca, vešto skrivao svoje namere prikazujući se mekušcem i čovekom više sklonim raskalašnom životu u orgijama, lovu i uživanjima nego državnim poslovima. Ali, kada je u sedamnaestoj godini seo na presto kao Murat II, odmah se videlo da je to smeo i dalekovid vladar. Shvatio je ono što je bitno za svakog samodršca - da mora prvenstveno zavesti red i zakonitost u svojoj državi, kako bi se oslobodio uticaja moćnih anadolskih porodica i verskih sekti, koje su za vladavine ranijih sultana bile podstrekači i organizatori čestih pobuna.

Pamteći dobro kakvo je stanje zavladao u Carevini posle poraza Osmanlija u bici kod Angore, kada su se Bajazitovi naslednici međusobno krvili oko prestola, mladi sultan se s velikom predanošću

i energijom bacio na rešavanje unutrašnjih državnih problema. Pred velikim zadatkom da uspostavi jedinstvo u državi, Murat II se najpre posvetio jačanju sultanske vlasti i zavođenju unutrašnjeg reda. Pri tom je znao da se moćna imperija ne može stvarati bez pouzdane i odane vojske, koja će mu pomoći da ostvari svoje ciljeve, skrši unutrašnje neprijatelje i postane nezavisan od moćnih i uglednih turskih porodica, koje su igrale značajnu ulogu u smenjivažu sultana za vladavine njegovih predaka.

Mada je vojnički red janičara postojao i ranije, Murat II je doneo odluku da se u janičarske korpuse ubuduće primaju samo hrišćanski dečaci robovi. Oni su, po njegovom naređenju, prikupljeni po osvojenim hrišćanskim zemljama kao danak u krvi, dovođeni u Jedrene i tu turčeni. Zatim su učeni novoj veri, ropskoj odanosti sultanu i vojničkim veštinama. Među dečacima koji su dovođeni kao robovi birani su za janičare fizički snažni, zdravi i lepoga izgleda. Učeni da ceo svoj život posvets odanoj službi sultanu, postajali su fanatici. U njima je Murat imao odabranu, disciplinovanu i privrženu vojsku, koja je predstavljala udarnu snagu sultanske moći i pomoću koje se obračunavao sa svim protivnicima u zemlji. Uz podršku janičara i sam Murat je bio ustoličen, zatim je potukao strica i mlađeg brata Mustafu, koji su mu osporavali presto, s bezobzirnom brutalnošću smakao i njih i buntovne namesnike provincija, učvrstio jedinstvo u državi i podstakao njeno snaženje. Među najdarovitijim robovima poturčenjašša, koji su posebno školovani, birao je sposobne i odane državnike i vojskovođe - stubove Carstva. Tako je Murat II otvorio vrata ovim renegatima da se, služeći mu bespogovorno, popnu do naju gicajnijih položaja na dvoru, u vojsci i javnim službama.

Što se tiče spoljne politike, Murat II se u početku svoje vladavine trudio da popuštanjem i ugovorima obezbedi mir sa susedima. Blagodareći svojim obaveštajcima i izveštajima turskih izaslanika na dvorovima zapadnih zemalja, znao je pouzdano da se moć rascepkane Vizantije istopila, da su zapadni vladari suviše obuzeti sitnim međusobicama oko prestiža i da u lokalnim ratovima iscrpljuju svoje udarne snage. Da bi zavarao hrišćanske vladare, sultan je preko svojih izaslanika oglasio da ne želi rat i da nema nikakvih osvajačkih namera ni prema kome, dok je u potaji kovao planove da

se što pre dokopa Carigrada, zagospodari preostalim delovima Vizantije i učvrsti se na Sredozemlju. Zato je odmah sklopio trgovački ugovor s Venecijom, a sa Ugrima i Srbima obnovio ugovore o miru koje je bio sklopio njegov otac. Ova, na izgled pomirljiva, Muratova politika odagnala je svaku sumnju da novi sultan smera bilo šta protiv Zapada i katoličanstva, a njemu je ostavljala određene ruke da se u pogodnom trenutku baci na Carigrad i ostatke Vizantije.

Za to vreme, Turska se postepeno obnavljala. Unutrašnji mir, red i zakonitost uticali su da se trgovina razgrana, razviju se zanati i uzdigne zemljoradnja, pa se carska hazna brzo punila. Pošto je ojačao centralnu vlast, učvrstio se na prestolu i sredio unutrašnje prilike, Murat II se odlučio da okuša ratnu sreću pohodom na Carigrad. Kao povod za napad uzeo je to što je u Carigradu našlo utočište nekoliko njegovih protivnika i što vizantijski car Jovan VIII Paleolog nije uredno plaćao s njegovim ocem ugovoreni danak od 1 000 dukata godišnje.

Opsada Carigrada trajala je od 2. juna do 6. septembra 1422. godine. U svakodnevnim borbama, grad na Bosforu pokazao se dovoljno jak da odoleva Muratovim napadima, i sultan je digao opsadu ne osvojivši ga. Ali je u čestim napadima otimao komad po komad ostagaka Vizantije, i posle izvesnog vremena osvojio Solun, koji je kao politički i trgovački centar na Egejskom moru odavno bio takmac Carigradu. Iz osvojenog Soluna, Muratov vojskovođa Sinan - beg, jedan od prvih janičara poturčenjaka, upao je u Epir i zauzeo Janjinu sa okolinom.

Turska osvajanja po Grčkoj uznemirila su Zapad, naročito Veneciju, ali i Ugarsku, koja je smatrala da joj no snazi i pravu pripadaju sve zemlje na Balkanu do Carigrada. Da smiri duhove na Zapadu, Murat II obnavlja ponovo ugovor o trgovini s Venecijom, dozvoljavajući Sinjoriji da nesmetano trguje po Sredozemlju i celom njegovom carstvu, i obavezuje se da će svuda poštovati neprikosnovenost mletačkih trgovačkih kolonija, a Ugrima poručuje da nema nikakvih pretenzija na Balkanu izvan Grčke i Bugarske.

Tako je u borbi za učvršćenje vlasti, u osvajanjima delova susednih zemalja i stalnom ratovanju u Grčkoj, pa, opet, u pregovorima o primirju ili trajnijem miru s Venecijom, Ugarskom i balkanskim

vladarima, proteklo deset godina od stupanja na turski presto Murata II. A onda se, 1431. godine, sultan povukao u svoj letnjikovac u Čeki.

Ta godina je bila posvećena razmišljanju, potajnom kovanju osvajačkih planova radi širenja granica Carstva i islamskog uticaja, i razmatranju opšteg stanja u evropskim državama, a neskriveno - orgijama, pijankama u društvu veseljaka i lovu. Hrišćanskom svetu se činilo da se Murat zadovoljio ratovanja i opredelio za smiren život sladostrasnika.

Mada je, po utvrđenom dvorskom običaju, još kao šesnaestogodišnji prestolonaslednik bio oženjen, i u prvoj godini braka dobio sina Ali - Čelebiju, čijim je rođenjem obezbeđen naslednik osmanske dinastije, Murat se, po rođenju deteta, potpuno odvojio od Fatme - hanume, svoje prve žene. Otada je putena zadovoljstva nalazio kod probranih haremskih lepotica i dečaka, koje je, čim bi ih se zasatio, škopio i postavljao kao evnuhe za čuvare harema i poslugu u saraju. Međutim, na zaprepašćenje svih, desilo se nešto neočekivano, što se ponekad dešava mnogim sladokuscima - mladi sultan se prvi put zaljubio.

Jednoga dana, obilazeći Jedrene prerušen u trgovca, Murat je na trgu roblja ugledao nekog ostarelog Turčina mornara, kraj koga je sedela mlada robinja, bledolika i skladno građenog tela. Krupnim crnim očima ravnodušno je posmatrala šta se oko nje događa. Muratu je devojka odmah zapala za oko, i on je zastao pred njom. U tom trenutku, i devojka je nehotice skrenula pogled na sultana. a zatim ga je poduže posmatrala netremice. Njene tamne oči, pune nekog neshvatljivog bola i dubokog očajanja, kao da su ga preklinjale da je kupi. Murat je za trenutak stajao kao prikovan, a onda ga je nešto neodoljivo podstaklo da se obrati starcu:

- Je li ti robinja na prodaju?

- Jeste, čestiti efendija, ali, eto, za nju ničije oko ne prianja. Krhka je i nežna, a trgovci kupuju samo snažne devojke.

- Znaš li otkuda je?

- Đavo ga znao! Moji nekadašnji drugovi mornari zarobili su je na jednoj mletačkoj galiji, pa su je darovali meni ne mogavši je prodati. Siromah sam čovek, star i nemoćan, jedva mogu i sebi da smognem koru hleba. A niti ona mene razume, niti ja nju, jer govori nekim čudnim jezikom. Uza sve to, tvrdoglava je kao mazga, neće da se

prodaje za novac, pa sad muku mučim, niti je mogu prodati niti držati i hraniti. Ukratko, ničim ne pokazuje da bi se s njom moglo živeti mirno.

Murat je ponovo dobro odmerio robinju, čiji dronjci nisu skrivali njegovom pogledu čvrste, zaobljene grudi i skladno građena bedra, fina kolena i mala stopala. Starac je to iskoristio na je zadigao haljinu na devojci, i potpuno je obnažio pred sultanom.

- Alaha mi, efendija, robinja je još devica, kupi je. Po svemu sudeći, ti si bogat čovek, ali ću biti zadovoljan koliko god mi dadneš za nju.

Murat se mašio rukom u džep i starcu prosuo punu šaku srebrnjaka na prekrštene noge. Zatim se okrenuo svom pratiocu i rekao:

- Vodi je u saraj i predaj Daje - hatuni. Neka je nahrani, okupa i presvuče, pa neka je drži kod sebe.

Po povratku u dvor, Murata su opet čekale zamorne vladarske dužnosti, savetnici s novim predlozima, izaslanstva zapadnih vladara, novi izveštaji njegovih uhoda. Sav uronuo u državne poslove, potpuno je zaboravio na mladu robinju s jedrenskog trga. Jednog prolećnog popodneva, pošto je proveo nekoliko časova na zasedanju Divana, izašao je u vrt da se prošeta i nadiše svežeg vazduha. Odmahnuvši rukom, u znak da se svi uklone iz vrta, jer je želeo da bude sam, zakoračio je jednom cvetnom stazom, i istog trena ugledao na njenom kraju dve ženske prilike kako zalivaju cveće. Rad da sazna ko to ne poštuje njegovu želju, primicao im se polako. Na šum njegovih koraka, obe žene su se brzo okrenule i zastale, iznenađene.

Videvši sultana, duboko su se poklonile, i tek tad shvatile da osim njega i njih dveju nikoga drugog nema u vrtu. Starija žena je bila Daje - hatun, ugledna dvorkinja, sultanova poverenica i negovateljica njegovog sina. Kraj nje je stajala divno obučena devojka, preplanula od sunca, radosna lica, sa kosom raspletenom niz pleća. Stajala je kao omađijana i posmatrala Murata s divljenjem i čežnjom. Zagledavši je dobro, Murat je u toj lepoj i primamljivoj devojci poznao robinju koju je nedavno sam kupio u Jedrenu. Obradovao se tome, prišao Daje - hatuni i tiho joj rekao:

- Pripremi mi je za večeras, doći ću posls molitve.

Sve do večeri, Murat je mislio na mladu robinju, a uveče je pošao da je vidi i dozna nešto o dotadašnjem njenom životu, iako se ranije

nikada nije interesovao za žene koje su mu dovodili u harem. Daje - hatun ga je presrela na vratima i pozvala u sporednu odaju da mu ispriča sve što je mogla da dozna od ove robinjice. Mudra i vešta, Daje - hatun je uspela da iz tvrdoglave i ćutljive devojke izvuče da je Italijanka jevrejskog porekla i kći bogatog trgovca iz Venecije, koji je imao velika skladišta robe u Draču. Budući da je rano ostala bez majke, i da joj je otac mnogo vremena provodio u putovanju radi svoga posla, živela je kod rodbine u Veneciji sve donedavno. Tamo je rasla i vaspitavala se u hrišćanskom duhu, jer su joj i roditelji, još u mladosti, primili hrišćanstvo. Kada je ušla u sedamnaestu godinu, otac je odlučio da je dovede k sebi u Drač i uda za bogatog vlasnika zlatarskih radionica, poznatog po izradi nakita kako na Sredozemlju tako i na svim evropskim dvorovima. Nesreća je htela da jedna gusarska turska lađa napadne na pučini i opljačka mletačku galiju kojom su ona i njen otac plovili za Drač, da Turci pobiju svu posadu, i njenog oca, a nju kao robinju dovedu u Jedrene. Rekla je da se zove Stela.

- Čestiti padišahu, devojka je vrlo otmena i učena ali je i velika hrišćanka - dodala je Daje - hatun. - Zato se sa njom mora pažljivo i blago postupati. Štaviše, glava joj je puna zabluda o telesnom grehu.

- Mudra Daje - hatuno, kad sam ti mogao poveriti vaspitanje svoga sina Ali - Čelebije, nadam se da ćeš umeti da pripitomiš ubrzo i tu kaurku, da je silom ne uzimam, a u dvoru ćeš je predstaviti kao kćer Abdulhatovu iz Bruse.

Zatim se dogodilo ono što se uvek događa kada se moćan čovek zaljubi u lepu, mladu i čudesnu ženu koja shvata da joj se iznenada ukazala sreća da živi u sjaju i izobilju, poštovana i izuzetna u svemu. Stela se brzo snašla kao sultanova miljenica. Živeći u raskoši, okružena najvećom pažnjom dvorana, a rukovođena savetima Daje - hatune, lako se privikavala na razbuđenu strast sultana Murata, koji je, predavši se sav ljubavi, zaboravljao sada sve državne i vojne poslove i upravu Carstva prepuštao svom velikom veziru, poturčenjaku Halil - paši.

U velikoj sultanskoj palati na Trgu platana, gde su haremske žene, uškopljenici, šejhovi i mnogobrojni dostojanstvenici spletkama, došaptavanjima i udvorištvom stvarali atmosferu zavisti, zlobe i surovih potiskivanja, svi su se sada kretali nečujno, govorili

poluglasno, kao da su se bojali da ne probude sultana iz najlepšeg sna. Zaljubljeni Murat bio se odrekao i svojih negdašnjih uživanja: dečaka, pića i lova. Potomak snažnih, neobuzdanih Osmanlija, u čijim je žilama tekla anadolska, turska, srpska krv, zanet Stelinom lepotom, provodio je najsrećnije dane dotadašnjeg svoga života. Nije bio u stanju da shvati šta se to dešava s njim, jer su mu dani i noći izgledali kao rajski san. Osećao se srećan, pomaman i nezasićen ljubavi. S neobuzdanom žudnjom posmatrao je Steline sjajne tamne oči, požudom nabubrele usne, divne grudi, bedra i nežne ruke, koje su se kao splet zmija svijale oko njegova tela. U ljubavnom zanosu dokraja iscrpen, samo bi za trenutak klonuo kraj nje u postelji, da pod njenim poljupcima i milovanjem u njemu ponovo bukne želja.

Samo je s vremena na vreme, smoren, bled i iscrpen, Murat napuštao Steline odaje ostavljajući je da se okrepi snom. Daje - hatun mu je tada pozivala velikog vezira Halil - pašu, i krepila ga napicima. Bili su to časovi kad bi se setio da je vladar samodržac, pa se kroz tužan smešak obraćao Halil - paši:

- Je li u Carstvu sve u redu, verni moj veziru?

- Uzvišeni padišahu, sve je u redu, ali je svima dosta besposlice i mirovanja.

- Neka se još malo svi strpe. Pustite me da po živim još koji mesec u zadovoljstvu i sreći.

Halil - paša se, duboko povijen, natraške povlačio ćutke, ostavljajući svog vladara sa srećnim osmehom na licu.

Sultan je i dalje provodio dane i noći sa Stelom. Naredio je da se na Prinčevskom ostrvu sagradi saraj koji će služiti samo njemu i Steli za odmor i ljubav. Kada je Stela, posle nekog vremena, zatrudnela, objavio je da će je uzeti za zakonitu ženu. Za ovu priliku pripremljene su velike svečanosti. U svem Carstvu najbolji pesnici, pevači i igračice, najučenije mule i šejhovi pozvani su da se takmiče - jedni u pesmi i igri, drugi u mudrosti. Novcem iz carske hazne podignute su mnoge bolnice i hanovi za putnike, u svim jedrenskim mahalama otvorene su kuhinje za sirotinju. Mnoge medrese i džamije dobile su bogate priloge. Murat je hteo da i njegovi podanici osete koliko im je vladar srećan.

Tako je Stela postala sultanija Hime - hatun i od robinje druga Muratova žena. Kad je iovi saraj na Prinčevskom ostrvu bio

sagrađen, Hime - hatun je smeštena u njega, i tu je uskoro rodila sina.

U međuvremenu, Muratova strast se postepeno gasila. Još u prvim mesecima Steline trudnoće, počeo je da zapaža znakove promena na mladoj ženi. Video je kako je izgubila raniju gipkost tela i kako se sa svakim novim danom popunjava u struku. Oči su joj dobile nekakav vodnjikav sjaj, a na licu se pojavljivale pege i gnezdio izvestan strah i zamišljenost. Lepota koja ga je toliko zanosila gotovo je nestala. Mada ju je još uvek voleo, počeo je da je zanemaruje sve više, sve duže. Sve više se posvećivao vladarskim poslovima, a vreme dokolice provodio u raskalašnom društvu, pijankama i lovu. Kada mu je, u zoru 30. marta 1432. godine, Daje - hatun saopštila radosnu vest da je Hime - hatun rodila sina, lice mu se ozarilo i oči zasjale srećom. Ali je porodilju posetio tek posle nedelju dana, poljubio je skoro hladno u čelo, i rekao samo:

- Neka se detetu da dedino ime, Mehmed. Vežanost Muratova za Hime - hatunu potrajala je sve dok je mali Mehmed rastao u majčinom krilu i dok mnogim svojim osobinama nije pokazao da u sebi nosi više materinog nego očevog. Sećanje na ljubav koju je ranije gajio prema mladoj robinji, koju je u tom zanosu uzdigao do carskog dostojanstva i uzvisio iznad ostalih žena, sada mu je donosilo nekakav bol, ojađenost. Radost što je dobio još jednog sina mutilo je saznanje da je Osmanova krv podbacila. Nije ispoljavao šta ga mori, ali je znao da ova ljubav već pripada prošlosti.

II

Za sve to vreme, razjedinjeni Zapad, koji je svoje snage trošio u lokalnim ratovima, preotmicama i neobuzdanim ambicijama kratkovidnih feudalaca, malo je vodio računa o tome šta se dešava u Turskoj i na dvoru Murata II. Jedino su vizantijski car Jovan VIII Paleolog i srpski despot Đurađ Branković znali da se širom Turskog Carstva vežba i priprema velika vojska, čije će fanatizovane čete akindžija jednoga dana navaliti na njih.

Đurađ Branković, poslednji srpski despot, još u prvoj mladosti osetio je tragičnost sudbine, koja često ume da bude suviše surova. Njegov otac, Vuk Branković, uspeo je da u toku kosovske bitke sačuva svoju vojsku, a kada je kneginja Milica, posle tragične pogibije svoga muža, kneza Lazara, na brzu ruku sklopila mir s Bajazitom i dala mu za ženu kćer Oliveru, Vuk se tome usprotivio tražeći da se nastavi borba s Turcima. Ovakva Vukova ratobornost izazvala je kod kneginje Milice i preostalog srpskog plemstva sumnju da oholi Branković smatra sebe naslednikom svoga tasta i izumrle dinastije Nemanjića, od koje je po ženskoj liniji vodio poreklo. Kada se despot Stefan Lazarević, posle bitke kod Angore, osamostalio, takođe je u Vuku gledao velikog suparnika, na je jedva dočekao da ga Turci na prevaru odvuku i zatoče u Sofiji. Docnije, pošto je despot ostao bez poroda, uzeo je k sebi na dvor sestrića Đurđa, kako bi ga što bolje pripremio za svoga naslednika i budućeg vladara Srbije. Nešto mlađi od svog ujaka, Đurađ je u Stefanu gledao ne samo mudra, hrabra i vešta vladara, već isto tako filozofa i darovita pesnika, pa mu je do kraja života ostao privržen, nastojeći da ga u svemu sledi i podržava. Ujakov uticaj ispoljio se čak i prilikom Đurđeve ženidbe, jer je Stefan odlučio da Đurađ uzme Jerinu Kantakuzinu, mladu i obrazovanu Grkinju, koja mu je od prvog dana zajedničkog života postala veran drug i pouzdan saradnik u porodičnim i državnim poslovima.

U času smrti despota Stefana, Đurađ Branković je bio više nego zreo čovek, a Srbija, zahvaljujući privrednom, vojnom i političkom snaženju Despotovine u razdoblju mira pod Stefanom, prilično oporavljena. Rudnici Novog Brda, Srebrnice, Rasa na Limu davali su u to vreme velike količine srebra. Dubrovačke kovnice novca, pod veštim rukama Sasa, danonoćno su kovale srebrni novac. U gradovima su napredovali zanatstvo i trgovina, na kmetovskim i crkvenim imanjima povoljno se razvijali zemljoradnja i stočarstvo. U svetu, kako na istoku tako i na zapadu, pronosio se glas da je Srbija zemlja u kojoj se, gde god se zakopa, otkriva zlato, srebro i olovo, a ostalo bogatstvo je takvo da prosto teče med i mleko. Priče o bogatstvu Srbije u mnogo čemu su bile opravdane, a potvrđivao ih je i raskošan život na despotovom dvoru, vođen po uzoru na vizantijski.

Sam Đurađ je bio vrlo uman čovek, od rane mladosti vaspitavan na dvoru svoga ujaka despota Stefana Lazarevića, koji se uz vladarske poslove bavio pisanjem pesama i okupljao oko sebe učene Srbe i Grke toga vremena. Đurđeva žena Jerina, odrasla i vaspitavana na vizantijskom dvoru, vrlo oštroumna i darovita a slavaljubiva, nastojala je da živi na velikoj nozi i da ljena deca dobiju obrazovanje kakvo je odgovaralo vladarskoj deci.

Sinovi su odgajani u viteškom duhu, vežbali se u jahanju, rukovanju mačem, strelom i kopljem. Uz istoriju i grčku filozofiju, učili su grčki, latinski i mađarski jezik. Kćeri Mara i Katarina pripremane su, po običaju toga vremena, da udajom postanu vladarke i ojačaju porodične veze, kako bi njihov otac, u nevolji, mogao računati na pomoć svojih budućih zetova. Od malena naviknute na raskošan život, Mara i Katarina vaspitavane su kao sve kneginjice na ondašnjim srednjoevropskim dvorovima, učile strane jezike i grčku filozofiju, upoznavale se s tekovinama renesanse i dvorskim ceremonijalom. Pri tom im je u svakoj prilici govoreno da će, kao dobre kćeri i hrišćanke, morati, posle udaje, da se svojim položajem i uticajem na muževe koriste samo na dobro svoje porodice, a no pogrebi se čak i žrtvuju za Srbiju. A kako su mlade kneginjice bile obdarene ne samo lepotom i fizičkim zdravljem nego i sposobnošću brzog shvatanja, još u ranoj mladosti pojmile su u kakvoj se teškoj situaciji nalaze njihov otac i Despotovina. Stalno prisutne na vrzinom kolu mnogobrojnih srpskih, vizantijskih i ugarskih plemića, koji su na

dvoru despota Đurđa nalazili utočište, hleb i vino, slušale su njihove fantastične planove o progonjenju Turaka iz Evrope i vraćanju Despotovini ugleda i snage Srbije iz vremena Milutina i cara Dušana.

Međutim, nalazeći se između Turske, koja se oporavljala pošto je punih trideset godina trošila svoje snage u građanskim ratovima, izazvanim dinastičkim borbama između Bajazitovih naslednika, i Ugarske, koja je u to vreme predstavljala najjaču hrišćansku državu na jugu Evrope i na Balkanu imala svoje interese, despot Đurađ je znao da je sadašnji mir prividap i da se opasnost opet primiče granicama Srbije. Hrišćanski Zapad je smatrao da Srbiju treba prepustiti ugarskim kraljevima jer bi oni s tih pozicija mogli uspešno suzbijati najezdu islama. Đurađ Branković, privržen pravoslavlju, i pod uticajem svoje žene Grkinje, niti je mogao niti hteo da se veže za Zapad i katoličanstvo, a oslabela Vizantija nije bila u stanju da mu ičim pomogne.

Ispoljavajući svoje osvajačke namere, Ugri su, čim je umro despot Stefan, uzeli Mačvu i srpsku prestonicu Beograd, pa se Đurađ našao u nevolji i upregao sve snage da sazida i utvrdi novu prestonicu - grad Smederevo. Da se što bolje osigura od Ugara, sklopio je savez sa grofom Ulrihom Celjskim, koji je gledao da se dokopa ugarske krune. A da taj sporazum učvrsti i rodbinskom vezom, obeća Ulrihu za ženu svoju mlađu kćer, Katarinu, računajući la stariju, Maru, uda za bosanskog kralja ili za iekog uglednog velmožu, kako bi tim političkim brakovima podigao ugled Despotovini i stekao saveznike u borbi protiv Ugara i Turaka.

Osećajući, na drugoj strani, veliku opasnost od Turaka, Đurađ je utvrđivao i svoju jugoistočnu granicu, prema sofijskom i skopskom sandžaku, na je tako trošio najveći deo prihoda koje su mu donosili Novo Brdo i ostali rudnici, kao i dobre prihode od Dubrovčana, koji su jedini imali povlastice za trgovanje u Despotovini. Tako je Đurađ mostio po dlaci nastojeći da vodi politiku nezameranja nijednoj strani.

Međutim, ma koliko da je bio vešt političar i promišljen u proračunima i prosuđivanju, dešavalo se da se događaji razvijaju nepovoljnije nego što je očekivao, pogotovu sa turske strane.

Ne uspevši da osvoji Carigrad, Murat II se sve više pripremao za pohod na zapad, što je značilo da mu je u novim osvajačkim

planovima prva meta bila Srbija. Namere novoga sultana nisu mogle ostati tajne starome despotu, koji je dobro znao da sve njegove pripreme za odbranu nisu garantija miru. Nalazeći se između čekića i nakovnja, strahovao je da se sudbonosnog dana ne nađe u položaju da ga istovremeno napadnu Ugri i Turci, na je sve češće razmišljao o tome kako da političkim pregovorima zadobije milost i poverenje sultana Murata II.

Uz vitezove skitnice i dangube, na despotovom dvoru živela su tri vrlo umna čoveka kao stalni Đurđevi savetnici: Bogdan Budisavljević, kancelar, mitropolit Atanasije Frašak i čelnik Stojko Gizdanić. Ova trojica i despotica Jerina sačinjavali su najuži krug ljudi s kojima se despot Đurađ dogovarao i donosio sudbonosne odluke.

Kancelar Budisavljević je kao mladić proveo mnoge godine u Veneciji i Đenovi, u proučavanju trgovine. Kao dubrovački predstavnik, jedno vreme je živio u Novom Brdu i odatle je dospao na despotov dvor za kancelara. Mitropolit Atanasije u mladosti je bio kaluđer i potucao se po manastirima u Primorju, a boravio je i u Rimu proučavajući katoličanstvo. Zatim je kao monah proveo tri godine u Svetoj Gori i dvaput je, preko Carigrada, odlazio na Hristov grob. U lutanju po Maloj Aziji naučio je grčki, arapski i turski jezik. Stojko Gizdanić je pripadao visokom plemstvu, baštiniio posede u Ponišavlju, i uz oca je često vodio borbe s Turcima. O njemu se znalo da je kao mlad proveo nekoliko godina zatočen u Jedrenu. Nekako pred samu svoju smrt, Stefan Lazarević ga je otkupio i zadržao na dvoru kao savetnika u pitanjima odnosa s Turcima.

Posle pada Soluna u ruke Turaka, despot Đurađ je, nespokojan i moren brigama za budućnost Srbije, sazvao u smederevskom dvoru svoje savetnike na večeru i dogovor. Izveštaji kojima je despot raspolagao, pribirajući ih preko svojih tajnih obaveštavalaca, kaluđera i dubrovačkih trgovaca, kazivali su mu jasno da Murat prikuplja veliku vojsku, da se broj janičarskih korpusa neprestano povećava, i da iz graničnih oblasti čete turskih akindžija upadaju često preko granice na srpsku teritoriju, pljačkaju i odvođe narod u ropstvo.

Uz pomenute velikaše, večeri su prisustvovali i despotov šurak Toma Kantakuzin, sva tri despotova sina i starija kći Mara. Po

srpskom običaju, mitropolit Atanasije je prvo očitao molitvu, a zatim su svi seli za trpezu. Uz jelo i piće, vodili su nevezane razgovore o svemu što se zbivalo u svetu. Mitropolit Atanasije, kao poznat ortodokсни pravoslavac, naveo je razgovor na papino i mletačko učenjivanje cara Jovana VIII Paleologa, koji je vapijući tražio pomoć zapadnih vladara.

- Papa i Latini žele da iskoriste teško stanje u kome se nalaze Vizantija i pravoslavlje. Što se mene tiče, radije bih da vidim na Bosforu Turke nego Latine, jer nam oni bar u veru ne diraju.

- Mislim da si u pravu, sveti oče - složio se s njim kancelar Bogdan.
- Papa i mletačka Sinjorija znaju u kakvom se teškom položaju nalazi Srbija kao granična država uz Tursko Carstvo, pa umesto da privole Ugare i Germane da nam ukazuju pomoć, oni ih tutkaju protiv nas.

- Turci su ipak najveća opasnost - umešao se sad u razgovor Toma Kantakuzin. - Po mome mišljenju, ma šta mi učinili, oni nas neće ostaviti na miru. Stoga sam ja za to da se pronađu neki mogući načini za stvaranje jednog hrišćanskog saveza sa Zapadom protiv Turaka.

- Slažem se s ujakom Tomom. Država se stvara i održava mačem - ratoborno je izjavio najstariji Đurđev sin, Grgur.

- U tome bih se i ja složio da nam od Ugara ne pretilo isto tako velika opasnost - odvratio mu je otac. - Mudrost nam, međutim, nalaže da pokušamo sve što je u našoj moći da za izvesno vreme ostanemo u miru s Turcima. Prema izveštajima obaveštajaca, sultan Murat će budući svoj napad usmeriti na Albaniju i primorske krajeve, a time će doći u sukob i s Venecijom i sa Ugrima. Ako se hrišćanskom oružju osmehne sreća, mi ćemo iz toga izvući, mirnim putem, najveću korist. U ovakvim okolnostima, ja sam za to da po svaku cenu sklopimo prijateljstvo s mladim sultanom ne bi li nas što duže ostavio na miru.

- Vazalstvo mu uvek može poslužiti kao opravdan povod da nas napadne i pokori - odgovorio mu je Toma.

- Ne radi se o vazalstvu, brate, nego o nečemu drugome. Preko odanih ljudi, doznali smo da bi Murat želeo da se orodi s nama. Mara je već zrela za udaju, i sad je na njoj i na vama hoćemo li je ponuditi za ženu moćnome sultanu - rekla je Jerina posmatrajući bojažljivo svoju kćer.

Materin predlog Mara je saslušala mirno i pribrano jer se nalazila u stalju potpune ravnodušnosti za svoju sudbinu. Naime, iako je bila strogo vaspitavana, pod uvek budnim Jerininim okom, Mara je u petnaestoj godini doživela jednu bezazlenu, kratku ljubav. Zaljubila se u svoga učitelja grčke filozofije, viteza Mihaila Kantakuzina, iz roda Jerininog. Njegov otac je živeo pod skrbništvom kneza Lazara, na je Mihaila, kao dečaka, uzeo na svoj dvor Stefan Lazarević, a posle Stefanove smrti ostao je kod despota Đurđa. Mihailo je bio snažan, lep i vatren čovek tridesetih godina. Mara ga je zavolela kao što mnoge mlade devojke zavole svoje učitelje, u kojima nalaze sve o čemu u mladalačkim snovima snivaju: snagu, zrelost, lepotu, pamet. Sa iskustvom zrelog čoveka i onrobanog zavodnika, Mihailo je u ljubavi svoje mlade učenice video mogućnost da postane despotov zet. Dobio bi u miraz četvrtinu prihoda od rudnika u Srebrnici, nekoliko sela u Pomoravlju, a verovatno i čin čelnika, zapovednika najamničke vojske koja je branila Novo Brdo. U toj proračunatoj igri, Mihailo se nije dvoumio da se upusti u bliske odnose s mladom kneginjicom. Zakazivao joj je tajne sastanke i šetnje po mesečini. Malo je trebalo pa da mu se Mara preda, čime bi ostvario svoju zamisao. Ali iskusnoj Jerini, umnoj i energičnoj majci, to nije moglo promaći neopaženo. Puštala je svoga rođaka da vidi dokle ide njegova drskost i šta mu je stvarna namera. Mara i Mihailo nisu ni slutili da je njihova ljubav nekome poznata. Jedne večeri, Jerina ih je zatekla u zagrljaju na klupi u vrtu, i iznenadila ih pojavivši se pred njima.

- Zar se tako poštuju dato poverenje i rođaćka osećanja? - upitala je gnevno Jerina. - Treba da znaš, Mihailo, da dok sam živa neću dozvoliti rodoskrvljenje. A ti, nesrećnice, odmah odlazi odavde!

- Majko, ja volim Mihaila. Ako me ne date za njega, pošaljite me u manastir da se zakaluđerim.

- Moja je stvar šta ću uraditi s tobom. U tvojim žilama teče pomamna brankovićevska krv, koju ni u manastiru niko ne bi mogao ukrotiti. A ti, Mihailo, spremi svoje stvari, pa ćeš sutra krenuti u Novo Brdo za pomoćnika starome čelniku. Za ženu ćeš dobiti Milicu Konstantinovićevu, zrelu i pametnu devojku, sa dobrim mirazom. Ona će umeti da učini kraj tvojim pustolovinama.

To što je Jerina odlučila despot Đurađ je odmah odlučno sproveo, jer je znao da njegova žena nikada ne traži ništa bea ubedljivih razloga.

Ova, skoro neznatna ljubavna avantura, u kojoj je Mara više naslutila nego doživela prvu ljubav, bila je za nju dosta bolna ali i poučna. Posle toga, Mara je nedeljama plakala, očajavala i govorila majci:

- Svejedno mi je šta će biti sa mnom sad, kad sam zauvek izgubila Mihaila.

- Isto sam tako mislila i ja nekada, kad sam bila zaljubljena u brata cara Jovana, tesalijskog despota - odgovorila joj je majka. - Kad se on oženio, pomišljala sam čak da eebi oduzmem život. Docnije sam shvatila da je ljubav zabluda mladosti, udala sam se za tvog oca i proživela srećne dane.

- Ako je ljubav samo zabluda mladosti, onda u životu ništa nije sveto.

- Dete moje, tebe, ovako ili bilo kako, čeka veliki poziv kćeri kuće Brankovića: da se udajom za nekog vladara uzdigneš do prestola i brineš o našoj sudbini i o Srbiji, na koju moraš doveka misliti i ostati joj zahvalna.

Sada, dok je pažljivo slušala izlaganja savetnika i svojih roditelja, shvatila je da se rešava njena sudbina, da je došlo vreme da postane žrtva porodice i državne politike. Ali je to nije ni ožalostilo ni obradovalo, jer se, kad je čula da je Murat želi za ženu, setila Olivere, koju je majka žrtvovala Bajazitu. Docnije se o Oliveri, u udovištvu posvećenoj kaluđerici, pričalo bezbroj legendi, koje su je ne samo kod prostog naroda nego i kod plemstva proslavile kao dobrotvorku i pravoslavnu sveticu. Moj život će, možda, biti kao i Oliverin«, pomislila je u tom trenu Mara, spremna na sve što joj se bude predložilo.

- Ja, uzvišena despotice i mudri despote - začuo se glas Stojka Gizdanića - predlažem da kneginjicu Maru, u znak prijateljstva, ponudimo sultanu Muratu za ženu. Time ćemo za izvesno vreme imati preko potreban nam mir, i moći ćemo da ga iskoristimo za organizovanje i jačanje vojske. Ako kneginjica pristaje na to, valjalo bi odmah uputiti poslanstvo u Jedrene na pregovore.

- Poštujem svaku odluku svoga oca i majke - odgovorila je mirno Mara - i spremna sam da je izvršim.

- Neka si blagoslovena, kćeri moja! - rekao je despot, potresen. - Ti si mi najmilije dete, a baš tebe moram žrtvovati za spas dinastije i Srbije. Mada ćeš biti carica moćnoga carstva islamskog, srce će mi stalno pucati od bola što ćeš živeti s nevernikom. Ali te neće mimoći slava mučenice za veru pravoslavnu, jer Murat ne traži da pređeš u islam.

Tako je ovo savetovanje završeno u pozno doba, odlukom koja je u sva srca ulivala nadu da će se u Srbiji održati kakav - takav mir, ali i tugu zbog žrtve koja se tom miru prinosi.

III

Sultan Murat II je u Srbiji pod despotom Đurđem gledao najtežu prepreku svojim osvajačkim planovima na Balkanu i u srednjoj Evropi. Iako je Đurađ, došavši na presto Despotovine, priznao vazalstvo i uredno plaćao danak, kod obeju strana javilo se nepoverenje. Murat je bio dobro obavešten o svemu što je despot preduzimao da se osamostali. Znao je i da Đurađ nije u dobrim odnosima sa carem Žigmundom, koji se bio dokopao ugarske krune i nastojao da dođe u posed Srbije, i da mu od Ugara pretila opasnost još otkako su oteli Beograd i od njega stvorili svoje uporište na Balkanu. Zato je u despotovoj spremnosti da s njim sklopi trajan mir, nudeći mu za ženu svoju kćer mezimicu, video i njegovu želju da se u teškoj situaciji osloni na sultanovu snagu da bi imao određene ruke prema Ugarskoj. Ali je Murat u toj ponudi video i svoje interese. Oženiti se Marom značilo je dobiti za ženu lepoticu visokog roda, kćer hrišćanskog vladara, i u tome se izjednačiti sa dedom Bajazitom, a tom ženidbom steći i pravo pretendenta na srpski presto. Uza sve to, njegova ljubav prema Hime - hatuni odavno je prošla, na je verovao da će mu Mara oživeti zamrla osećanja, ali i doprineti ugledu u hrišćanskom svetu.

Posle mirovnih pregovora sa srpskim izaslanicima i većanja na Carskom divanu, sultan je prihvatio despotovu ponudu, i u Smederevo uputio sjajno opremljeno poslanstvo.

Poslanstvo je predvodio iskusni i mudri Ishak - beg, namesnik u Skoplju, koji je dobro znao srpski jezik i običaje, a inače su mu bile poznate prilike ne samo u Srbiji, Bosni i Ugarskoj nego i na celom Zapadu. Pošto su se turski izaslanici poklonili Đurđu i Jerini, robovi su prineli despotu sedam zlatnih pehara, napunjenih dukatima, smaragdima i drugim dragim kamenjem - kao prosidbeni dar sultanov budućoj sultaniji. Despotu su doneli na dar mletačku čohu, dva arapska hata, ukrašenu sablju, a despotici haljine carigradske izrade, sve u zlatu i dragom kamenju, bisernu ogrlicu i trpezu od

slonovače, ukrašenu zlatom i biserima. Zatim je Ishak - beg ponovo prišao desgštu i uz duboki poklon predao mu sultanov ferman o miru i prijateljstvu.

Kada su roditelji uveli u svečanu dvoranu mladu Maru, Ishak - beg je pao pred nju na kolena, triput udario čelom o tle i rekao patetičnim glasom:

- Uzvišena sultanijo, ja, rob moćnoga padišaha Murata II, padam u prah pred tvojim sjajem i lepotom. Znaj da će tvoja milost sjati u Jedrenu, uz svemoćnog moga gospodara, u sjaju i veličini, kao zvezda Danica nad Zemljom.

Sva raskoš turskih poslanika, darovi i ukazane joj počasti nisu nimalo zbunili mladu kneginjicu. Ona je u sebi već sve pregorela, svesna da se žrtvuje za svoju porodicu i Srbiju. Podučena od majke i savetnika, odgovorila je dostojanstveno:

- Izručite svemoćnom i uzvišenom sultanu moje pozdrave i obećanje da ću mu biti odana i verna žena, ali i moju čvrstu odluku da ostanem u svojoj veri.

- Svemoćni gospodar mi je ialožio la gi saopštim da od tvoje vere neće praviti piganje. A što padišah obeća, to i ispuni.

Sutradan po odlasku sultanovog poslanstva, despotov glasnik je rano u zoru odjahao žurno u Prokuplje, dvoru kneza Vitomira Gvozdenovića, s pozivom knezu da odmah dođe u Smederevo.

Vlastelin Vitomir Gvozdenović držao je u posedu zemlje u Toplici, koje su Turci podvrgli svojoj vlasti odmah po stupanju na presto despota Đurđa. Kao turski podložnik, bio je rado viđen i cenjen na dvoru u Jedrenu, a služio je despotu Đurđu, često, kao posrednik u spornim pitanjima između Despotovine i Turskog Carstva. Bio je vrlo lukav i spretan, znao grčki i turski, pa stoga pogodan za diplomatsku službu, i poznat, kako na Istoku tako i na Zapadu, kao velik privrženik oslanjanja Srbije na Tursku. Zato je Đurađ smatrao kornsnim da se i ovom prilikom osloni na kneza Vitomira i poveri mu da njegovu kćer odvede sultanu za ženu, pa da tamo, u Jedrenu, nastoji, koliko je to u njegovoj moći, da se ženidbeni ugovor sklopi prema ranije utanačenim uslovima.

Čim je primio Đurđevu poruku, knezu Vitomiru je bilo jasno da ga despot zove radi važnog posla, pa se svečano opremio i poveo sa sobom pratnju od deset naoružanih konjanika. Prispевši u

Smederevo, odmah se uputio dvoru, u trku prošao kroz kapiju u gradskim bedemima i začas se obreo u dvorištu. Stražari su mu hitro prihvatili konja i smestili njegovu pratnju, a jedan mlad paž poveo ga je pravo u dvoranu despota i despotici. Kad je knez uveden u dvoranu, Đurađ je ustao, prišao mu, zagrlio ga i poljubio u čelo, a knez njega u ruku.

- Dobro nam došao, kneže Vitomire. Ja i despotica Jerina želimo da se u našem domu osećaš kao kod kuće.

- Uzvišena vam gospodstva, mudri despote i despotice, kada bih mislio da me ne držite za prijatelja i vernog poštovaoca, ne bih ni došao.

- Preko si nam potreban, kneže - uzviknula je Jerina pruživši mu ruku da je poljubi.

- Pusti kneza da sedne, despotice. A ti, momče, donesi vrč vina da nazdravimo koju čašu u uspeh i sreću - naložio je Đurađ pažu.

Knez Vitomir se smestio u stolovaču naspram despota i despotice, i odmah počeo da im priča novosti.

- Pre nekoliko dana, bili su mi u poseti niški muselim i kadija. Uveravali su me da sultan nema nikakvih zlih namera prema Srbiji, ali da će, čim sredi prilike u Aziji, jednoga dana krenuti ponovo na Carigrad. Međutim, iz pouzdanih izvora sam saznao da se priprema vojska za napad na Albaniju. Rekli su mi još da mi je veliki vezir Halil - paša poručio da mu obezbedim za iduću godinu sena i zobi za pet hiljada konja i hrane za isto toliko konjanika. Kada sam ih upitao kuda sa tom vojskom namerava veliki vezir, rekoše mi da vlaški knez ne plaća uredno danak. Samo, ja se bojim, despotsko gi gospodstvo, da sultan u potaji smera napad na Srbiju i Ugarsku.

- Od toga i ja zebem, kneže, mada ni sa ugarske strane nisam siguran. Utvrđenja koja gradim mogla bi biti spremna za odbranu tek za godinu dana, možda i za dve, pa mi je za to vreme neophodan mir po svaku cenu. Zato sam te i pozvao. Ti dobro stojiš kod sultana i velikog vezira. Preko izvesnih veza, Muratu sam join pre nekoliko meseci ponudio za ženu našu kćer Maru. Sultan je ponudu prihvatio, obavezao se da neće tražiti od Despotovine miraz uz Maru i da će ostate u miru i prijateljstvu sa Srbijom. Juče mi je njegovo poslanstvo donelo ferman o miru, ali ženidbeni ugovor će se, po sultanovoj želji, sklopiti u Jedrenu, po Marinom dolasku u saraj. Trebalo bi da je sad

ti otpratiš u Jedrene i da tamo pomogneš da se ugovor potvrdi. Jedini naš uslov bio je da se Mari ne dira u veru.

- Znam da će Murat oberučke primiti kneginjicu Maru i uzeti je za ženu, tim pre što je vladarska kći - odvratio je Gvozdenović. - A sada mi dozvoli, despotsko ti gospodstvo, da se povučem i pripremim za taj put.

Tako je Mara, obučena u raskošne haljine, u pratnji stotine konjanika u pancirima, koje je predvodio knez Gvozdenović i paževa koji su nosili bogate darove sultanu, sa svojom braćom Grgurom i Stefanom prispela u Jedrene. Osrednjeg rasta, mlada i veoma lepa, dostojanstvenog držanja, već pri prvom susretu izazvala je divljenje Murata II. Mimo svih osmanskih dvorskih običaja, sultan je izišao da je dočeka na ulazu u carsku palatu. Ne obzirući se na svoje dostojanstvenike i kneginjičinu pratnju, prišao joj je i pomogao da sjaše s konja. Zatim ju je triput poljubio u čelo i pozdravio rečima:

- Dobrodošla, sultanijo, u moj dvor. Veliki Alah i prorok Muhamed, s tvojim pristankom, dali su mi te za ženu, a time obdarili najlepšim stvorom sveta. Sva obećanja koja sam dao despotu, ocu tvome, u pogledu tvoga života u mom domu, biće ispunjena. Pri ruci će ti uvek biti Tail - efendija, da u svakom trenu zadovolji svaku tvoju želju. U krilu saraja koje je isključivo namenjeno tebi, u posebnoj odaji smeštena je kapela, u kojoj će se, kad god zaželiš, obavljati služba i verski obredi tvoje crkve. Želim da se ovde osećaš vladarkom i gospodaricom moga srca.

- Uzvišeni sultane, mada nisam upućena u običaje koji vladaju na tvome dvoru, spremna sam da kao žena cara nad carevima ispunjavam sve dužnosti i obaveze - odgovorila je Mara poljubivši Muratu ruku, iznenađena, kao i svi prisutni, tolikom njegovom npažnjom.

- Neka je slava svemoćnom Alahu! Tvoje gospodstvo sultanije imaće od danas prvenstvo u mome domu i svu pažnju mojih pokornih slugu.

Zatim se Mara oprostila od braće, pa su je Tail - efendija i dvorkinje povelile u njene odaje, a sultan je otišao u prestonu dvoranu da tamo primi kneza Vitomira. Srpske izaslanike, kao i strane, uvek je primao svečano, sedeći na zlatnom prestolu, ukrašenom slonovačom, biserima i dragim kamenjem - da im ukaže posebnu pažnju, ali i

pokaže svoju moć i sjaj. Takav je bio dvorski ceremonijal koji je zaveo još Bajazit I, pa su se toga pridržavali i njegovi naslednici.

U prisustvu kneza Vitomira, obavljene su sve formalnosti oko potvrđivanja ženidbenog ugovora, a zatim je sultan otpustio svoje dostojanstvenike i ostao s njim u dužem razgovoru. Znajući da je knez prijateljski raspoložen prema Turskoj i da njegovim rečima može verovati, Murat II se raspitivao o stanju u Srbiji i njenim odnosima sa susednim državama, naročito sa Ugarskom, kao i o političkim prilikama na Balkanu i u srednjoj Evropi. Vitomirovi odgovori potvrđivali su ono što je sultanu već bilo poznato, ali su mu pomogli da jao nije prozre pretenzije Ugara i da shvati da Đurđev strah pred opasnošću koja mu pretila od severnog suseda nije bezrazložan.

Bogato obdarivši Marinu braću i kneza Gvozdenovića i uvećavši, do srpske granice, njihovu pratnju stotinom spahija, otpustio ih je s nalogom da njegovom tastu odnesu pozdrave i poruku da granice Despotovine nisu ugrožene od Turaka i da sultan svoju reč o miru i prijateljstvu neće pogaziti.

Na sultanovom dvoru u Jedrenu, Mara je prvih dana osećala veliku zbunjenost. Saraj se mnogo razlikovao od dvorova hrišćanskih vladara. Bio je to čitav grad, opasan visokim zidom, koji su danju i noću čuvale janičarske straže, raspoređene svud unaokolo na određenom odstojanju jedna od druge. Prestona dvorana, u kojoj je sultan primao strana poslanstva i visoke dostojanstvenike svoga carstva: vezire, vojskovođe i biranu ulemu, dvorana Carskog divana i sve službe koje su obavljale poslove sa spoljnim svetom, nalazile su se u spoljašnjem dvoru. Ogromno dvorište s vrtovima, okruženo raznim zgradama, gde su se neprekidno motali dvorani i služinčad, i haremom s lepticama koje su čuvali evnusi, činilo je unutrašnji dvor. U njemu je sultan vodio svoj lični život.

Paviljon u koji je smeštena Mara - sa dve svoje pratilje povedene iz Smedereva, kaluđericom Jefimijom i starim kaluđerom Gligorijem, koga je despot odredio za dušebrižnika svojoj kćeri - bio je, kao i sve prostorije u saraju, raskošno opremljen. Ali je u njemu vladala neka neobična tišina, koja je više ulivala strah nego spokojstvo. Služavke i evnusi koji su je dvorili kretali su se bešumno, pojavljivali se naglo kao da niču iz zemlje, duboko se klanjali i presamićeni slušali njene

zapovesti, a zatim ispunjavali doslovno svaki njen zahtev i želju. Bilo joj je neobično da sluša te prigušene glasove, jedva čujne oprezne korake ljudi koji kao da su se šunjali, da gleda lica pod uvek istom maskom, ispod koje se nije moglo naslutiti šta se krije - radost ili bol, tuga, očajanje. Tih prvih dana i njome su ovladale tuga i beznadežnost. U svojim raskošnim odajama osećala se kao u predvorju neke grobnice odakle nikada više neće moći da vidi svet, da punim plućima udahne vazduh, slobodno se prošeta poljem i šumom. Činilo joj se da ovom mraku i pustoši u njenoj duši nema kraja, da joj je život zapečaćen zlom sudbinom. Zavidela je i robinjama koje obavljaju teške i ponižavajuće poslove na tome što se slobodno kreću, a ona, eto, iako uvijena u svilu i grimiz, okićena zlatom i biserima, kao da je već mrtva.

Po sultanovom nalogu, dvorkinja Daje - hatun imala je dužnost da pomogne novoj sultaniji da se prilagodi životu u saraju. Bila je to umna, prosvećena žena, poturčena Grkinja, s velikom sposobnošću da u svojim rukama drži sve konce intriga među dvoranima. Vešta u ophođenju, kako sa ženama tako s muškarcima, umela je gotovo svakom da se približi, a no potrebi nametne za savetnika i prijatelja. Uživala je veliko Muratovo poverenje, na je za maloletstva Ali - Čelebije bila njegova negovateljica, a kad je prestolonaslednik sa svojom majkom prešao da kao namesnik živi u Amasiji, zadatak Daje - hatune bio je da se stara o malom Mehmedu Čelebiji, i da pod svojom pažnjom drži njegovu majku, Hime - hatunu, jer je sultan strahovao da materin uticaj ne prevlada u vaspitanju deteta.

Zahvaljujući savetima Daje - hatune, Mari se vraćalo samopouzdanje, iščezavalo osećanje beznadežnosti, ali je i dalje ostajala neka neizvesnost, mora što ne zna kolika će biti cena opstanka njenog oca i Srbije koju sobom treba da plati. Ne zna se kako je i zbog čega - da li da Maru razgali i olakša joj camoću - tek, Daje - hatun je zbližila novu sultaniju i Hime - hatunu. Mada im je put do carskog prestola bio različit, obe sultanije su se osećale kao žrtve. Obe su bile lepotice, obrazovane, mlade, ostale su u svojoj veri, ali su se smatrale skoro robinjama, pa im nije smetalo što su suparnice. Štaviše, slične životne navike, stečene u mladosti, približavale su jednu drugoj sve više, tako da su obe osećale potrebu da prodube prijateljstvo. Mara je veliku pažnju poklanjala malome

princu Mehmedu, igrala se sa njim, zabavljala ga satima, i zavolela toliko da ga je zvala sinom, a on nju majkom. Učila ga je srpskom i grčkom jeziku, a prava majka, Hime - hatun, italijanekom. Tako je dečak Mehmed Čelebija postao čvrsta spona ovih dveju žena, kojima visoki položaj nije mogao pomutiti svest da ne vide pustoš svog života u saraju, koji je moćnom i otmenom jedrenskom društvu izgledao blistav i nedostižan.

Ali je sultanova odluka da se mali princ i njegova majka presele u Manisu - da bi Mehmed Čelebija tamo rastao i vaspitavao se kao budući namesnik - prekinula ovaj život utroje, i Mara je opet osetila pustoš oko sebe.

Kaluđerica Jefimija, koja je prošla kroz mnoge životne nedaće, naslućivala je šta se događa u duši mlade despotove kćeri, na joj je oprezno govorila:

- Sestro u Hristu, ništa se na svetu ne događa bez Božije volje i promisli. Gospod zna zašto je tebe, tako bezgrešnu, poslao na ovaj dvor, kao svog anđela među agarjane. Samo, znaj da je Murat dobar i milostiv čovek. Ako ga jednoga dana zavoliš, ljubav će ti sve učiniti lepim i dobrim.

Nije joj protivrečila, ali je svakog petka sa strepnjom čekala zalazak sunca, kada je sultan dolazio da je obiđe i odvodio je cvetnom stazom na šiljke kraj velikog basena u vrtu, da zajedno slušaju horove pevačica i muziku nevidljivih frula, truba i doboša, i posmatraju igre čočekinja. U takve večeri, dok je blag vetrić pirkao sa udaljenog Bosfora i donosio nepoznat joj dah mora, ispunjen mirisima rascvalih ruža, zumbula i raznovrsnog cveća iz aleja dvorskih vrtova i perivoja, sećala se vedrih večernjih časova u roditeljskom domu kada se na tihe vode Dunava spuštao suton. Ovde su joj večeri bile ispunjene zebnjom i očekivanjem nečeg neminovnog, što će, možda, razvejati pustoš, koja je sve više ispunjavala njeno biće.

Murat je u tim časovima sedeo pored nje, dostojanstven, snažan i osmehnut. Na licu mu se odražavalo pouzdanje, dok mu je oko punih, sladostrasnih usana poigravao zagonetan osmeh.

Uživajući u pesmi i igri, krepio se kiparskim vinom, zalagao sušene smokve, urme, retko voće i svakojake istočnjačke poslastice, koje su Mari usled velike slasti bile otužne.

Teško se navikavala da se bez bojazni sretne s pogledom njegovih crnih očiju, u kojima je iskrio njoj nerazumljiv sjaj žudnje. Kada bi u sve gušćem mraku počeli da se gube obrisi grada i okolnog predela, nevidljive osobe bi zapalile oko basena buktinje, da svemoćni gospodar može s uživanjem posmatrati naga tela pevačica i čočekinja, jer su svi oni koje Mara nije nikad videla znali šta mu godi. To su bili trenuci kada bi se Murat, okrepljen vinom i opijen Marinom blizinom, sve više smešio a oči mu sjale sve veselije i radoznaliije. Tada se njegova ruka lagano spuštala na njena uzdrhtala nedra, prsti, kao da se prikradaju oprezno a spretno raskopčavali su joj odeću na prsšma, i ruka se uvlačila k njenim čvrstim dojčkama. Zatim bi joj milovao grudi, ramena, nežna pleća, a potom je uzimao oprezno kao porcelansku posudu, i nežno stavljao među svoje prekrštene noge, obuhvativši je lakom stegom svojih čvrstih i snažnih bedara. Ta igra njegovih ruku po njenom telu bila je sa svakim novim susretom sve upornija, slobodnija i smišljenija. Opipavao je svaki delić njenog tela, nežno i žudno, a pri tome bi mu se s vremena na vreme oteo uzvik: »Mašala, mašala, kaurko.«

Onda se desilo ono što je tolike noći očekivala. uzeo je u naručje onako kako majka uzima dete i poneo u njene odaje. Postelja je bila nameštena a soba ispunjena mirisom mošusa i ružinog ulja. Položio ju je na divan sa zlatnim uzglavnicima i lagano svlačio sa nje deo po deo odeće.

Skoro ukočena od straha i radoznalosti, pustila ga je da radi šta hoće. Znala je da mora biti što on želi, a svejedno joj je bilo kako će se ona posle toga osećati. Mara je još u Smederevu naslućivala šta se u ljubavnoj igri događa između žene i muškarca, na je o tome često razmišljala, a i kaluđerica Jefimija joj je jednom prilikom rekla:

- Kneginjice, svaka devojka je nevina i čista dok ne legne uz muža i postane žena. Gospod je odredio da žena u svojoj utrobi nosi seme budućnosti. Ti se uskoro moraš u tome sresti s Muratom.

Setivši se toga, s radoznalošću i strepnjom očekivala je šta će Murat uraditi. Stidela se da ga gleda onako mišićavog, snažnog, dok je svlačio sa sebe svilenu anteriju. Zaklopila je oči čekajući, uznemirena srca i sva napeta od straha. Osetila ga je celom dužinom tela priljubljenog uza se, ruka mu se obavijala oko njenoga struka, drugom joj je blago i uporno milovao grudi a kolenom

razmicao noge. Nešto uzvitlano, vrelo i maglovito, ali skoro slatko razlilo se celim njenim telom. Pomislila je još samo »dogodiće se ono«, i sve je u njenoj svesti iščezlo u nekakvu rumenu svetlost. To što se dogodilo donelo joj je bolno uživanje i saznanje da je postala žena. Teret Muratovog tela nije joj smetao. Želela je čak da ostane dugo, dugo u njegovom zagrljaju, u toj klonulosti.

Od te večeri sve se u njoj i oko nje izmenilo. Sva uznemirena, uzdrhtala tela, s nekom prijatnom jezom misleći na ono što se između nje i Murata dogodilo, čekala je akšam, da je uzme za ruku i povede na šiljke kod basena. Potom se u njoj iz dana u dan sve više rasplamsavala žudnja, pa bi, čekajući da prođe dan, drhtala u vatrenoj čežnji da se što pre nađe uz Murata, koji joj je sada izgledao jedini blizak i mio, i kome se mogla bez straha i stida potpuno da prepusti. Uživala je sad i u njegovom glasu, treperila pod dodiranjem njegovih ruku, i osećala zanos kada bi je ljubio i govorio joj:

- Despotice, Alah me je tobom nagradio. Ispunjavaš mi dušu mirom i nebeskom slašću.

Vremeje činilo svoje. Mara je postepeno navikla na život u saraju, na izuzetnu pažnju i počasti koje su joj svi ukazivali. U posetu su joj dolazile žene najvećih dostojanstvenika: vezira, paša, rizničara, i ugledne dvorkinje. Njoj se između svih žena koje su je okruživale najviše dopala Muratova sestra, udata za Ismail - bega, potomka bivših vladara Male Azije, čijeg je dedu pokorio i posekao Bajazit pre poraza kod Angore. Ismail - begova oca je Sulejman postavio za svoga rizničara, i Ismail - beg je rastao i vaspitavao se zajedno sa princom Muratom.

Kad je Murat uzeo za ženu Ismail - begovu sestru Fatme - hanumu, onda je nagovorio svoju najmlađu sestru Hatidžu da pođe za Ismail - bega. Tako ukršteno prijateljstvo učvrstilo je drugarstvo i poverenje među njima, pa je Ismail - beg, čim je Murat seo na presto, postao vezir i uticajna ličnost u Carstvu. Hatidže - hanuma bila je prava kći Osmanovića, ne samo po fizičkoj lepoti i gordosti već i duhovnim osobinama. Vaspitana u duhu islama a upoznata sa svim tekovinama vizantijske kulture, smatrana je za najumniju žensku glavu u Jedrenu. Sultanova sestra i vezirova žena, ona je nesmetano mogla da odbaci stroge islamske propise i sve predrasude o životu žene. Vršila je velik uticaj i na muža i na brata.

Okupljala je oko sebe učene šejhove, pesnike i grčke filozofe, koji su joj čitali i tumačili helenske i latinske pesnike, a i sama je pisala pesme. U Mari, koja je od nje bila mlađa petšest godina, Hatidža je našla blisku osobu, takođe obrazovanu, željnu novih saznanja i zainteresovanu za sve što se događalo u svetu. To ih je zbližilo, i Hatidža se nametiula Mari za zaštitnicu i irijateljicu. Upućivala ju je u život u saraju, upoznavala sa dvorskim spletkama, obavestavala o uticajnim ljudima i ženama na dvoru. S prezrenjem je govorila o haremskim ženama i upozoravala Maru:

- Nemoj nikako dozvoliti da te rospije preko čuvara evnuha uvuku u svoje mreže. Svi na dvoru znaju da te Murat voli, a haremske miljenice su zbog toga prepune jeda, kao zmiije otrovnice, pa će se truditi da te nekom intrigom izbace iz sedla. Ja imam jednu lukavu Grkinju, bez koje Ismail - beg ne može, ali sam joj dala do znanja da pravo koje imam na muža i oca moje dvoje dece neću prepustiti nikome.

Sa Hatidžom je Mara odlazila na izlete u bližu ili dalju okolinu Jedrena, na vožnje barkom, na teferiče na Prinčevskom ostrvu, gde je Murat bio podigao sebi saraj, u koji se povlačio na odmor i vodio svoje muško društvo da u piću, pesmi i orgijama provede nedelju - dve dana. U tome saraju na ostrvu tajno su kovani osvajački planovi i rešavana sva važna pitanja uprave u Carstvu.

U dane kada su Mara i Hatidža dolazile u posetu sultanu Muratu II, priređivani su susreti izabраниh pesnika, mudraca i filozofa, koji su se nadmetali u znanju i veštinama. Najlepše mlade žene, okupljene oko sultanije Mare i Hatidže, prisustvovala su tim svečanostima, uživale u muzičkim priredbama, plesovima najboljih čočekinja, mačevanju odabranih janičara i trkama jahača.

To su bili dani kada se visoko osmanlijsko društvo, koje se pod uticajem Grka iz Carigrada sve više odavalo uživanju, opuštalo i razuzdano zabavljalo daleko od strogih propisa šerijata. Murat II je voleo uživanja na je i svojim miljenicima dozvoljavao da upoznaju slasti takvog života.

IV

Kao svi istočnjaci, Murat je umeo da uživa u društvu žena koje su mu pripadale, ali pre Mare nijednu drugu ženu ili haremsku odalisku nije voleo ljubaviju koja ga je ispunjavala bezmernom radošću.

Prvi brak, iz dužnosti da se obezbedi naslednik Osmanovića kuće, trajao je, bez imalo ljubavi, samo do rođenja sina. Odmah zatim, Murat se odvojio od Fatme - hanume, a kada je sultanija, s maloletnim Ali - Čelebijom - koji je kao sultanov sin određen za namesnika - upućena u Amasiju, da se tamo, uz učitelje, stara o zaspitanju sina, on je sasvim zaboravio na nju. Druga sultanija, Hime - hatun - koju je kao robinju Stelu kupio na jedrenskom trgu - zapalila je u njemu prvu mladićku ljubav i veliku ali ne dugotrajnu strast. Pošto je po rođenju sina Mehmeda počela da poboljeva, i Hime - hatun je bila odbačena. Muratova strast se ugasila i nikada ga više nije obuzela žudnja za tom ženom, čak i kad je mesecima ne bi video.

Sa Marom je sve bilo drukčije. Nije to bila samo žudnja za njenim telom, nego neka dublja vezanost. Nju nije mogao da uzima kao što je to činio s haremskim lepoticama, pa i sa Hime - hatunom. Ma kako to izgledalo neshvatljivo, u Muratu su oživeli snovi o uzvišenoj ženi s kojom će moći da proživi ceo svoj život. Provodio je mnoge časove u razgovoru s Marom, koja je bila obrazovana, videla lepote i umetnička blaga Venecije i Dubrovnika, što njemu nije bilo dostupno, pričala mu o Carigradu, u kome je provela neko vreme kod svojih ujaka. Voleo je da je gleda dok je, uvek bogato a s merom odevena, dostojanstvena, stajala pred njim, ili se gipko kretala po vrtu. U njenim kadifastim očima, osenčenim dugim trepavicama, pokušavao je da otkrije nešto što mu se činilo nedokučivim. Naročito ga je privlačilo njeno fino, dugo lice, kao u anđela sa fresaka, pa ju je često posmatrao netremice, kao da želi da prodre u njene misli i osećanja. Činilo mu se, ponekad, da ga ponosita despotova kći gleda s nekakve visine, gotovo s nipodaštavanjem, kao da mu govori

da je on samo silnik i moćan varvarin. Sve je to u njemu budilo radoznalost i pojačavalo želju za njom. Kad god bi dolazio da provede s njom ljubavnu noć, zabo ravnjao je da je svemoćni gospodar, da je u njegovoj vlasti sve u Carstvu, čak i život njegovih podanika, od najbednijeg roba do velikog vezira, ostavljao je pred ulazom u Marine odaje dostojanstvenost sultana i gordost Osmanlije, i prilazio joj kao zaljubljeni čovek voljenoj ženi.

Za to vreme, u njegov harem dovođene su nove žene, zarobljenice ili kupljene na trgovima roblja, kojih je bilo u svakom gradu Turskog Carstva. Dešavalo se da sultan sa nekom od njih provede noć, ali se potom vraćao Mari s još većim žarom, davao joj sve veću slobodu, puštao da se okružuje učenim ljudima iz Grčke, Srbije, zapadnjacima koji su na njegovom dvoru boravili kao slikari, naučnici, izumitelji ratnog oružja. Poklanjao joj je velika dobra sa neizmernim prihodima, od kojih je Mara znatne svote novca odvajala za manastir Hilandar i kaluđersko bratstvo u Svetoj Gori. Njeni zastupnici su na trgovima roblja otkupljivali, kad god im se ukaže prilika, srpsko roblje, koje bi ona jedno vreme držala kod sebe a zatim otpremala u Srbiju.

Uticajna i voljena od moćnog padišaha, Mara je sticala sve veću naklonost i muslimana, jer je svoja dobročinstva izlivala i na njih. Učeni derviši uvek su mogli računati na njenu pomoć. Velika tekija u Jedrenu imala je osiguran redovan prihod sa dva Marina poseda. Tako se glas o mladoj carici hrišćanki kao dobročiniteljki razneo svom Carevinom, a na Zapad su ga preneli mletački, đenovski i dubrovački trgovci, koji su razvili unosc u trgovačku delatnost na Sredozemlju i u Turskoj. Zato su poslanici ovih triju republika, kad god bi donosili danak sultanu, molili da budu primljeni i kod carice Mare. Tom prilikom su joj predavali bogate darove i donosili skupocene grčke i srpske knjige i ikone.

Sultanu Muratu II sve je to godilo. Govorio je da je Mara najlepši ukras njegovog saraja, želeći da Marinim položajem na dvoru pokaže hrišćanskim vladarima da sultan ume da ceni i poštuje ženu visokog porekla, makar i ne bila njegove vere.

Ali, sav sjaj saraja, život u raskoši i Muratova ljubav nisu mogli da smute Maru toliko da zaboravi na dužnost koju su joj namenili otac i majka - da svojim prisustvom u Jedrenu i položajem carice utiče na sultana da ostane blagonaklon prema njenoj porodici i Srbiji.

Despot je dosledno ispunjavao svoje vazalne obaveze prema vrhovnom gospodaru u Jedrenu. Sultan je predusretljivo primao Đurđeve izaslanike, uzimao poslata harač i poklone i uzvraćao starome despotu i despotici bogatim uzdarjem. Opominjao je Maru da po glasnicima koji su nosili vesti o njoj u Smederevo pošalje roditeljima i darove.

- Svaki tvoj dar roditeljima značiće kćerinsku ljubav i uveriti ih da kod mene živiš u izobilju i okružena svakom pažnjom - govorio je Murat.

- Moji roditelji su redovno obavješteni o tvojoj dobroti i pažnji koju mi ukazuješ. Pored toga, srećnija sam nego što sam očekivala da ću biti jer znam da me voliš.

Mada su Marini odnosi s Muratom bivali sve prisniji, on pred njom nije govorio o državnim poslovima i svojim namerama. Kad god bi pokušala da ga navede na razgovor o Despotovini i položaju njenog oca Đurđa, Murat bi se blago nasmešio i odvrtao:

- Uzvišena, ma koliko da sam čvrsto vezan ljubavlju i poštovanjem prema tebi, državni interesi retko mogu ići zajedno s naklonošću prema tzbini i stranoj dinastiji. Ni tvoj otac, iako je vezan prijateljstvom sa mnom, neće radi toga zaboraviti interese Srbije i hrišćanstva. Zato se ti, rajska dušo, nemoj baviti time. Ma šta se desilo između mene i despota tvoje mesto u dvoru i mome srcu uvek će biti sačuvano.

Odgovori slični ovome uverili su Maru da se sultan priprema za prodor na zapad, ali nikako nije mogla da prozre kakav značaj ima Srbija u njegovim zavojevačkim planovima. Morena zlim slutnjama, Mara je tajnom vezom upozoravala oca i majku da budu na oprezu i pripreme zemlju za odbranu.

Možda je Murat II želeo održanje mira, ali je njegovo ratničko oko neprekidno bacalo pogled na zapad. Povod da se odluči za rat bila je iznenadna smrt cara Žigmunda na povratku iz Češke u Ugarsku. Posle Žigmundove smrti, njegov zet, austrijski vojvoda Albert Habzburški, krunisao se za ugarskog kralja u Beogradu, na Novu godinu 1438. Njegovom krunisanju prisustvovao je i despot Đurađ.

Podstaknut od svojih savetnika i ratoborne okoline, Murat II je promenu na ugarskom prestolu smatrao povredom svojih prava i narušavanjem ugovora o miru koji je sklopio sa Ugarskom i Srbijom.

Dok je vršio ratne pripreme, udvostručio je svoju pažnju prema carici Mari, uveravajući je da nema razloga da remeti dobre odnose sa svojim tastom despotom Đurđem. Da zavara svoju ženu i njenog oca, sultan je, odlučivši se da napadne Ugarsku, pozvao despota Đurđa i vlaškog kneza Vlada Drakulu da mu, kao vazali, upute pomoćne trupe. Tako je osmanlijska vojska, pod komandom Ali - bega, u jesen 1438. prešla kod Đerdapa Dunav i u sadejstvu srpskih i vlaških pomoćnih trupa provalila u Erdelj. Punih četrdeset dana trajalo je pustošenje Erdelja, kojim je prohujala ova udružena vojska od 70 000 ratnika. Mnoge ljude, žene i decu Turci su odveli u ropstvo, ali nisu uspeli da osvoje utvrđene gradove, niti da prisile njihove posade na predaju. Dok se to dešavalo u Erdelju, druge turske snage su, nesmetano upavši, harale po Srbiji, zauzimale na prepad manastire i zamkove. U stvari, sve je to bila predigra još većih osvajanja, koja će se zbiti u idućoj godini. Turske vojskovođe smatrale su da je glavni zadatak ratnog pohoda osvajanje Srbije, koja se kao bedem isprečila daljem prodiranju Turaka u Evropu. Na Divanu u Jedrenu sultanovi obaveštajci govorili su o Srbiji kao o zemlji u kojoj izviru zlato i srebro. Ubeđujući Murata da se odluči za napad na despota Đurđa, Ali - beg je rekao:

- Svemoćni i uzvišeni padišahu, Srbija je neizmerno bogata. Gde god se zakopa, nailazi se na basnoslovne naslage zlata i srebra. Sam predeo oko Novog Brda, sa svojim livnicama, daje godišnje toliko zlata da su hrišćani u stanju da opreme silnu vojsku, kojom bi nas mogli potpuno uništiti i proterati s one strane Bosfora.

- Potreban je krupan razlog da prekršimo mir sa despotom, koji je do sada izvršavao sve obaveze - odgovorio je sultan.

Ishak - beg, namesnik skopskog sandžaka, nasmešio se i odvratio sultanu:

- Uzvišeni padišahu, tvoji razlozi su dovoljni da opravdaju narušavanje mira: prvo, Srbiju moramo zauzeti da se obračunamo s neverničkom Ugarskom, a zatim, tvoja žena je despotova kći, pa pošto je Đurađ ostareo, moraš se osigurati kao naslednik. A oduvek je za onoga koji ima snagu svaki razlog dovoljan dokaz da je pravo na njegovoj strani.

- Alahov poziv da se muhamedanska vera što više proširi i tursko carstvo zavlada svuda, svemoćni padišahu, moraš poštovati - rekao

je veliki imam Kučuk - efendija.

- Ako prorok i Alah traže to od mene, lično ću se staviti na čelo vojske u pohodu na Srbiju - odgovorio je odlučno Murat.

I dok se vojska spremala za rat, odlazio je svako veče Mari, ukazivao joj pažnju, nežnost i izvlačio od nje ljubavna uživanja. Poslednje noći pred pohod Murat se nije mogao uzdržati da ne rekne Mari:

- Obavešten sam da tvoj otac stvara sa Ugrima, Skender - begom i papom savez uperen protiv mene. Uzvišeni interesi moga carstva i vere obavezuju me da to preduhitrim i pokorim Srbiju. Ali ću se truditi da izbegnem razaranja i pustošenja tvoje otadžbine.

- Nisam ubeđena da bi moj otac mogao ući u jedan takav savez - odgovorila mu je Mara.

- Možda on to i ne bi uradio, ali tvoja braća Grgur i Stefan, podgovoreni od Tome Kantakuzina, uspele su da despota sklone na izdajnički put. Moja odluka da pokorim Srbiju neopoziva je. Smatram da to neće poremetiti moju ljubav prema tebi niti razoriti tvoja osećanja prema meni. Uostalom, ti si turska carica, pa moraš iznad svega voditi računa o slavi i veličini Carstva.

- Ne zaboravi, svemoćni padišahu, da sam ja kći despotova, sestra svoje braće, i Srpkinja. Uništenje moje rodbine i propast Srbije značili bi za mene propast svega što me je održavalo u životu i davalo mi snage da ti budem žena.

- Samo Bog određuje naše sudbine. Ja ne volim ratovanja, jer ona nose razaranja, svirepost i stradanja neizmernog broja ljudi. Ali kao sultan, Osmanov potomak, moram voditi računa o dužnostima koje mi moj položaj i krv mojih predaka nameću.

- Nadam se, uzvišeni padišahu, da ni ovoga puta, ma šta se desilo, moja otadžbina i porodica neće biti lišene tvoje poznate milosti i opraštanja - rekla je Mara, puštajući da joj nekoliko suza poteknu niz obraze.

- Verujem da ću umeti da sačuvam dostojanstvo koje pripada svakom pobediocu - odgovorio je Murat.

Oproštaj između Mare i Murata bio je nategnut i hladan, mada su se oboje trudili da to jedno drugom ničim ne pokažu.

V

Uvidevši kakva nesrećna sudbina čeka Srbiju i njenog oca, Mara je uspela da preko jedne otkupljene robinje obavesti oca o Muratovim pripremama za napad na Despotovinu.

Mlada robinja Jelisaveta poticala je iz vlasteoske porodice Rovčanovića, iz okoline Kruševca. Turski »trkači i palikuće«, kako su u Srbiji nazivali graničarske turske posade, jednom su iznenada napali mali zamak na desnoj obali Morave, pobili posadu i njenog oca, opljačkali zamak, i Jelisavetu odveli sa ostalom ženskom čeljadi u ropstvo. Na trgu roblja u Jedrenu, Marin ispovednik je zapazio Jelisavetu, otkupio je i doveo carici Mari u dvor - da što bolje zavara one koji su pažljivo pratili Marine postupke trudeći se da prozru njene namere. Mara je Jelisavetu prerušila u Turkinju, dala joj ime Zlatija i stalno je držala kao pratilju. Među poslugom i po haremskim odajama proneo se glas da je Zlatija kći skopskog muftije, koja je slučajno pala u ropstvo, a koju carica drži uza se kako bi je prvom zgodom vratila ocu. Jelisaveta je bila vrlo hrabra, pametna devojka, i usled mržnje prema Turcima spremna na svaku žrtvu. Caricu Maru je zavolela i pokazivala prema njoj skoro pseću odanost, ali nikako nije mogla da razume kako se despotova kći mogla pomiriti sa sudbinom da bude žena nevernika i živi spokojno makar što je postala sultanija. Jednom prilikom joj je to i rekla:

- Svetla carice i majko, molim te, nađi kakvu bilo mogućnost da me oslobodiš muka koje trpim gledajući ove krvnike, koji su mi ubili oca i uništili celu moju porodicu.

Kad je Mara doznala za Muratove ratne pripreme i nameru da napadne njenog oca, rekla je Jelisaveti:

- Ako si spremna da ostvariš želju za slobodom, i mome ocu učiniš veliko dobro, došlo je vreme za to.

- Na sve sam spremna, samo da ne trpim ovaj smrad bezbožnički.

- Onda se pripremi da se sutra pridružiš grupi kaluđera koji se vraćaju s Hristovog groba u Bugarsku. Postrici ću ti kosu, preobući u

đakona i prepustiti te brizi igumana resavskog manastira, koji je, prerušen u Bugarina, išao na hadžiluk.

- Spremna sam, ako treba, odmah da pođem. A o meni nemoj brinuti. Kad bi me na komade sekli, ne bih te odala, jer ti si zaista moja druga majka. Celog svog veka ostaću ti verna i zahvalna za sve što si za mene učinila.

Sutradan je Mara javno primila kaluđere, obdarila ih, a Jelisaveta se neprimetno umešala među njih i zajedno s kaluđerima otišla. O tome kako je dospela do Resave, nikada nikome nije pričala. U Resavi joj je iguman Maksim dao konja i trojicu pratilaca da je bezbedno odvedu do Smedereva. Čim su je stražari prijavili, despot Đurađ ju je primio u svojoj rezidenciji. Jelisaveta mu je ukratko ispričala dotadašnju svoju sudbinu.

- Radujem se - rekao je despot - što je bar neko od porodice moga vernog pročelnika Tvrdoša ostao u životu. Od sada je moja briga, kćeri, da te čuvam i nađem ti vrsna plemića za muža.

- Ja ti, svetli despote, donosim nemilu poruku od tvoje kćeri carice Mare. Murat je spremio veliku vojsku da te, čim grane proleće, napadne. Kći ti poručuje da se pripremiš za odbranu što bolje možeš, i da ne nasedaš sultanovim primamljivim ponudama i obećanjima uz poziv da se predaš.

O turskim ratnim pripremama despot Đurađ je bio obavešten i sa drugih strana. Zato je odmah sazvao Državni savet i doneo odluku da upravu prestonice i njenu odbranu poveri najstarijem sinu, Grguru, a da za čelnika garnizona postavi svoga šuraka Tomu Kantakuzina. Sam despot se sa ženom Jerinom i sinom Lazarem, uzevši sa sobom novac i dragocenosti, uputio, sa brojnom pratnjom, najpre u Budim, ugarskom kralju. Ne uspevši da sem obećanja išta dobije od Ugara, Đurađ je otišao svome zetu Ulrrhu Celjskom, a kada je i on odbio da mu pruži pomoć, otišao je u Veneciju, gde je bio usrdno dočekan, i još usrdnije ispraćen, uz prazna obećanja. Iz Venecije je despot prešao u Dubrovnik i tamo smestio svoje dragocenosti i novac. Dubrovčani su ga dočekali svečano, kao pravog vladara, srdačno ga primili i ukazali mu poštovanje, ali mu ni oni nisu mogli dati vojnu pomoć.

Dok je stari despot lutao od jednog do drugog dvora i moljakao za pomoć vladare i gradove, turska vojska, koju je predvodio lično

Murat II, brzo je osvojila sva granična utvrđenja i stigla pod Smederevo. Tri meseca je trajala opsada i juriši na prestonicu Srbije. Grgur i Toma Kantakuzin branili su se junački očekujući da im despot Đurađ dovede pomoć zapadnih vladara. Međutim, Zapad je tad bio zauzet jednom drugom stvari. U Firenci je pod zaštitom pape zasedao sabor hrišćanskih vladara, na kome je, u prisustvu vizantijskog cara Jovana VIII Paleologa, trebalo, posle dugotrajnih pregovora, proglasiti uniju istočne i zapadne hrišćanske crkve. Ali su ovaj savez Grka i Latina osujetile rasprave o teološkim pitanjima i međusobne borbe dveju stranaka oko prestiža, pa se neostvarljivost unije pokazala odmah posle sabora. I despotu Đurđu davana su mnoga obećanja, ali je traženo da pređe u katoličanstvo, što je on odbio pravdajući se da je star čovek i da ne može mežati veru svojih predaka, pa na razgovore o uniji nije poslao svoje predstavnike.

Za to vreme Turci su uspeali da razruše veći broj odbrambenih kula i bedema oko Smedereva. Grgur je tada odlučio da preda grad svome zetu Muratu, a Toma Kantakuzin, ne složivši se s tim, utekao je noću, s malom grupom branilaca, među kojima je bila i Jelisaveta, barkom preko Dunava. Tako je najveći deo Srbije potpao pod tursku vlast. Ostali su neosvojeni još samo Novo Brdo i Zeta. Time je Muratu II bio otvoren put za pohod na Bosnu i Ugarsku. Ugarsku je spasla junačka odbrana Beograda. Posle šest meseci opsade i teških borbi, Turci su se povukli - i Beograd je bio slobodan. Ovaj grad je sada bio jedina odbrana Beča i Budima.

Gnevan zbog uporne borbe despotovih sinova Grgura i Stefana, Murat II nije održao dato obećanje da će ih posle predaje Smedereva pustiti na slobodu, već ih je okovao i kao taoce poslao u Jedrene, gde su bačeni u zloglasnu jedrensku tamnicu. Mara je uspela da posredstvom sultanije Hime - hatune, s kojom se bila sprijateljila, i princa Mehmeda, vidi svoju braću i olakša im uslove života. Ratna stranka, kojoj je na čelu bio Ishak - paša, bojeći se uticaja sultanije Mare, uspela je da se despotovi sinovi prebace iz Jedrena u Tokat, u Anadoliji, gde su po sultanovom naređenju oslepljeni. Ali - beg je ubedio Murata da su mu šuraci opasni i da su se iz zatvora u Jedrenu dopisivali s ugarskim kraljem tražeći pomoć od njega. Kad je Mara doznala za sultanovu odluku da joj oslepi braću, pala je pred njega na kolena, obgrlila mu noge i zavapila:

- Uzvišeni, svemoćni padišahu, molim te ne daj da mi oslepe braću. Ako mi uslišiš molbu, moja ljubav i odanost tebi stostruko će se povećati.

Gledajući je kraj svojih nogu, skršenu bolom i svu u suzama, Murat se sažalio, pozvao Ali - bega i rekao:

- Pošalji iz ovih stopa glasnika s naredbom da se ne izvrši oslepljenje despotovih sinova.

- Uzvišeni padišahu, malopre sam dobio izveštaj da su obojica oslepljeni.

Kad je to čula, Mara je vrisnula kao smrtno pogođena i onesvestila se. Murat ju je uzeo na ruke i preneo u njene odaje. U teškom stanju između života i smrti, Mara je ostala mesec dana. Nad njom je bdela Daje - hatuna. Kada se pridigla, Murat je došao da je obiđe, nastojeći da uspostavi ranije odnose sa ženom. Bleda i iznurena ali odlučna, Mara mu je rekla:

- Tvoja bezdušnost prema mojoj braći lišila me je svih osećanja prema tebi. Znam da si svemoćan, ali, ma šta uradio sa mnom, više nikada neću moći da te zagrlim i da delim postelju s tobom.

Gledajući gordo uspravljenu Maru, koja je odlučno stajala pred njim, Murat je shvatio da mu ta tako slabašna a jaka žena više nikada neće pripasti i da su njena osećanja prema njemu kao čoveku i mužu mrtva. Znao je da ima moć da je potpuno uništi, ponizi i svede na položaj robinje koju bi mogao prisiliti da mu se pokori, ali to nije hteo da učini, svestan da ga je ta žena volela i da je blagodareći njoj prvi put saznao šta je prava ljubav. Sećanje na to zbolelo ga je i otreznilo. Shvatio je da bi bilo nisko, bedno i nečovečno tražiti od nje da ga i dalje voli, posle zločina prema njenoj braći.

- Znam, Maro - odgovorio je pribravši se - da greh koji sam učinio oslepljenjem Grgura i Stefana ničim ne mogu iskupiti. Jasno mi je da ni vreme to neće popraviti. Zato sam, posle dugog kajanja i razmišljanja, uradio nešto što donekle može da ublaži tvoj bol. Naredio sam da se tvoja braća puste na slobodu. Jedna vizantijska lađa prebaciće ih do Soluna. U isto vreme sam naredio da im se vrate neki posedi kako bi imali od čega da žive.

- Taj čin govori da u tebi nije umro onaj milostivi sultan Murat koga sam upoznala u prvim danima po dolasku u Jedrene. Samo, ta milost neće moći da vrati mojoj braći očni vid.

- Uistinu, neće, ali će im ublažiti stradanja. Pored toga, mogu da ti saopštim da je tvoj otac uspeo da sklopi savez sa Ugrima ne bi li mi se osvetio.

- Svemoćni, moj otac ima pravo da upotrebi sva sredstva protiv tebe. On nije pogazio prijateljstvo i ugovor o miru. A bilo bi nepravedno sa tvoje strane kada bi meni, kao Srpkinji i despotovoj kćeri, zamerio što sam osećanjima na strani svoga oca i otadžbine.

- Ne zameram ti, ali ni ti nemaš pravo da meni zameriš što nastojim da ostvarim ono što su moji uzvišeni preci započeli.

- To ti nikada nisam zamerila.

- Nadam se, Maro, da će vreme ipak učiniti nešto čime bi se ono što se desilo popravilo.

- Vreme, uzvišeni padišahu, mnoge rane zaleći. Pustimo ga da čini šta može. Jedino na šta zaista možeš računati jeste da u meni nikada nećeš imati neprijatelja. Ja želim da u duši sačuvam lepotu osećanja koja sam gajila prema tebi.

Sa nešto malo nade, Murat je napustio Marine odaje, računajući da će vreme ispraviti njegovu pogrešku.

Pad Smedereva i većeg dela Srbije uzburinuo je vladare i narode na Zapadu, naročito one koji su bili pred neposrednom opasnošću. Najugroženija je bila Ugarska. Razbojničke turske čete provaljivale su preko Bosne sve do Slovenije i u Podunavlje do Tise. Mladi ugarski kralj, osećajući strašnu ugroženost, prisetio se u borbama s Turcima proslavljenog ratnika Janka Hunjadija, erdeljskog plemića rumunskog porekla, pozvao ga i poverio mu organizovanje vojske i odbranu Kraljevine.

Izvrstan vojskovođa i strateg, Hunjadi je odmah od Beograda napravio svoje uporište i smelim upadima preneo borbu na deo Srbije oko Smedereva, koje su držali Turci. Smederevski sandžakbeg Ishak, pređašnji skopski namesnik i jedan od najborbenijih turskih vojskovođa, koji je imao velik uticaj na sultana i ratnu stranku, odlučio je da prihvati borbu s Hunjadijem, ali ga je Hunjadi potukao do nogu, tako da je sa ostatkom svoje vojske jedva utekao u smederevsku tvrđavu.

Ovaj poraz turske vojske bolno je odjeknuo u Jedrenu, na je Murat II naredio rumelijskom beglerbegu Šihabedin - paši da s rumelijskom vojskom krene na Beograd da osveti turski poraz. Šihabedin - paša

je uz put prošao kroz pokorenu Srbiju, uspostavio uzljuljani red, i naspram Beograda, na Avali, podigao utvrđeni grad Žrnov. Odatle je sa odeljenjima svoje vojske stalno upadao u najbližu okolinu i sve do Beograda, želeći da Janka Hunjadija izazove da izađe iz utvrđenja i prihvati borbu na otvorenom prostoru.

Za to vreme je Hunjadi, iskusan vojskovođa i vešt političar, popunio i ojačao svoju vojsku novim trupama iz Ugarske, a od dobeglih Srba dobrovoljaca u potaji obrazovao odrede lake konjice, koji su celu godinu uvežbavani u Sremu da u odsudnom času, kada dođe do odlučne bitke, iznenada napadnu Turke iz pozadine. Zatim je poveo svoju vojsku u Vlašku i digao poljski logor na reci Jalomnici.

Šihabedin - paša je smatrao da mu je manevar uspeo pa je rasporedio svoje trupe naspram Hunjadijevih, i započeo boj. U času kada su Turci već bili nadomak svome cilju - da jurišem izvojuju pobedu, iznenada im je udario u leđa srpski odred od dve hiljade konjanika, koje je predvodio mladi vlastelin Stevan Ovčarević. Iznenadjeni i pometeni, Turci su se sad našli između ugarske vojske i Srba, koji su ih nemilosrdno sekli i ubijali. Predeo oko reke Jalomnice ostao je prekriven bezbrojnim turskim leševima, a kao ratni plen pobednicima je pala u ruke sva turska artiljerija, komora, hrana i oružje. Oko tri hiljade turskih vojnika izginulo je u ovom boju, a srpskom odredu su data puna kola plena, koja je vuklo deset konja, da ih kao ratni trofej odnesu na dar starome Đurđu Brankoviću, u znak savezničke zahvalnosti.

Još rope je u Erdelju prošla druga turska vojska, koju je vodio Mezid - beg, sultanov veliki konjušar, već osedeo u Muratovoj službi. Posle poraza njegove vojske, bio je uhvaćen u bekstvu i zajedno sa sinom pogubljen. Veliki broj ratnika među izginulim Turcima pripadao je znamenitim porodicama u Jedrenu i Anadoliji. Dve stotine zarobljenih turskih zastava bile su najbolje svedočanstvo teškog turskog poraza.

Ipak, Murata II porazi nisu mogli da obeshrabre, mada mu je ugled opao i u svetu i u samom Carstvu. U želji da učvrsti svoj poljuljani ugled, zaboravio je tih dana na sve drugo sem na vojne pripreme i organizovanje obaveštajne službe. Velikom, vešto spletenom mrežom uhoda sultan je kontrolisao ceo Balkan, Ugarsku i Nemačku. Tako je mogao doznati da se protiv njega priprema veliki

krstaški pohod, na čijem su čelu stajali Janko Hunjadi i Đurađ Branković. U isto vreme, nisu mu mogle promaći ni ratne pripreme koje je u Anadoliji vršio Ibrahim - beg, namesnik Karamanije i sultanov zet. On je vodio pregovore s ugarskim kraljem, papom i Mlečanima da zajedničkom akcijom sruše Murata II, i prodorom u unutrašnjost Male Azije zapretio sultanu.

Murat II je odlučio da sam povede vojsku na Ibrahima. Ali ni u tako teškoj situaciji nije mogao zaboraviti Maru, na je pre polaska u Anadoliju došao carici u njene odaje. Mada je time pokazao koliko joj je naklonjen, nikada joj nije izgledao tako odlučan i ponosan kao ovaj put. Kao uvek, Mara ga je dočekala s pažnjom i dostojanstveno, sa izrazom lica koji je Murat mogao protumačiti da je zaboravila bol i nepravdu koje joj je naneo oslepljenjem braće i osvajanjem Smedereva.

- Došao sam da te vidim i da bez skrivenih misli s tobom razgovaram. Hoću da ti saopštim da se ovoga puta može desiti da izgubim sve.

- Znam, uzvišeni. Protiv tebe se digao »Veliki Karaman«, koji se osilio u Anadoliji. Tvoj zet Ibrahim - beg želi da te svrgne s prestola.

- Misliš li da je u zaveri i Ali - Čelebija? - zapitao je Murat, stegnutih vilica.

- Ali - Čelebija je tvoj sin ljubimac, naslednik prestola. On je namesnik Amasije, gospodar. Zašto hoćeš da od mene doznaš što možeš doznati sa druge strane? Taj mladi čovek je hrabar. Uživa velik ugled među istaknutim muslimanskim porodicama u celoj Anadoliji. Kao odana žena, čija je sudbina vezana za tvoju, u ovom času ne bih smela potkrepljivati sumnju u tako uzvišenu ličnost kakva je tvoj sin. Niti želim da podbadam oca protiv voljenog sina.

- Ma kolika bila tvoja obazrivost, osećam da naslućuješ istinu o događajima u Maloj Aziji. Zato bih želeo da mi rekneš šta mogu očekivati od svoga drugog sina, Mehmeda Čelebije. Jer znam da si se sprijateljila s Hime - hatunom i da si Mehmeda učila grčkom i srpskom jeziku.

- Taj nesrećni dečak, kome si uskraćivao svoju ljubav, odan ti je svim svojim bićem. A njegove sposobnosti su neizmerne. Mada mu je u ovom času tek dvanaest godina, toliko zna da me zapanjuje.

Mislim, uzvišeni, da bi mu u svakom slučaju trebalo posvetiti veću pažnju.

- Čini mi se da se u ovim teškim danima za mene i Carstvo mogu pouzdati u tvoju odanost?

- Da, uzvišeni gospodaru. Moja sudbina je čeličnim lancem vezana za tvoju.

- Hvala ti, Maro - rekao je Murat, pognuo se i poljubio je u čelo.

Oprezne Marine reči učvrstile su kod sultana sumnju da je Ibrahim - begova zavera u vezi s Ali - Čelebijinim častoljubljem i željom da što pre dođe na presto. Zato je izdao naređenje da mu prestolonaslednik sa svojom vojskom krene u susret, da zajednički srede prilike u Maloj Aziji. Čim je ugledao veliku očevu vojsku, Ali - Čelebija je naslutio da su sve njegove namere i planovi propali, na je, da protiv sebe ne izazove očev gnev, pohitao da pridruži svoju vojsku Muratovoj. Udružena vojska uplašila je Ibrahim - bega, i on je, uz posredovanje svoje žene, Muratove sestre, zatražio milost i oprostaj. Da bi održao jedinstvo Carstva i mogao sve snage okrenuti prema Zapadu, Murat je pristao na pomirenje s Ibrahim - begom. Onda je Ibrahim - beg, s gajtanom oko vrata, pao ničice pred sultana i zavapio:

- Svemoćni i uzvišeni padišahu, oprosti, ili zategni omču!

- Sultanska moć, Ibrahim - beže, potiče iz svemoćne Alahove ruke, a Alah je milostiv koliko i moćan. Znam da je izvor tvoje pobune u nestrpljenju i lakomislenosti Ali - Čelebije.

- O, svemoćni, u pravu si. Od tebe se ništa ne možs sakriti - uzviknuo je Ibrahim - beg.

- Ustani! Lišiću te namesništva, ali ćeš dobiti sandžakat u Rumeliji, jer želim da iskušam tvoju vernost u borbi protiv kaura na Zapadu.

Ibrahim - beg je poljubio čizmu na Muratovoj nozi, uspravio se, a zatim mu triput poljubio oba skuta na dolami. U znak izmirenja, uveče je sultan priredio veliku gozbu, na koju je pozvao Ali - Čelebiju, Ibrahim - bega i sve namesnike u Anadoliji. Svirala su četiri orkestra, a bezbroj čočekinja i pevačica do zore je zabavljalo uzvišene goste. Uz Murata je, sa desne strane, sedeo njegov prvenac i prestolonaslednik Ali - Čelebija, a s leve Kapa Hajdar - paša. Na početku gozbe, sultan je iz zlatnog pehara napio zdravicu svome sinu za dug i srećan život:

- Lale i veziri, za srećan ishod svega što se desilo hteo bih da zahvalim najviše svome sinu i prestolonasledniku Ali - Čelebiji. U njemu gledam zenicu oka svoga, budućnost i nadu Carstva. Nadam se da će to i dalje ostati, zato ga vraćam na položaj namesnika Amasije.

Ispivši do dna pehar vina, Murat je zagrlio Ali - Čelebiju i triput ga poljubio u čelo.

Sutradan je Ali - Čelebija, u pratnji Kapa Hajdar - paše, krenuo u Amasiju, a sultan s Ibrahim - begom i svom vojskom u Jedrene. Iste noći kada je prispeo u Amasiju, Ali - Čelebija je pohitao svojoj ženi u saraj. Za njime se, smenivši stražu pred prestolonaslednikovom palatom, uvukao Kapa Hajdar - paša sa četvoricom dželata, i u postelji zadavio Ali - Čelebiju i njegova dva sinčića. Stariji je imao nepune dve godine, a mlađi svega šest meseci. Za namesnika Amasije postavljen je Mehmed - paša, sin Lala Šahin - paše.

Po smrti Ali - Čelebije, Murat je za prestolonaslednika odredio Mehmeda Čelebiju, naredio da ga dovedu u Jedrene i smestio ga u svoju palatu.

VI

Srećni i bezbrižni dani, koje je kao dečak provodio u Manisi, s voljenom majkom i biranim učiteljima, dolaskom u Jedrene zauvek su prošli za Mehmeda Čelebiju. Sada je vreme provodio uz nepoverljivog oca, ili sa svojim novim učiteljima, koji ga nisu voleli nežno, očinski kao stari, i neprestano bio okružen brojnom svitom koja je pratila svaki njegov korak. Bol i sumnja, koji su obuzeli sultana Murata usled razočaranja u starijeg sina, nametali su mu veliku opreznost prema mladom princu Mehmedu, koji je ispoljavao silnu radoznalost za sve oko sebe. Pod pritiskom te sumnje i spremanja za novi rat na zapadnoj strani, Murat se i ovaj put morao obratiti sultaniji Mari za savet. Njegovo poverenje u nekada voljenu ženu, sa kojom nije više imao telesnog dodira, i dalje se održalo. Zato joj je otišao na razgovor, tražeći u tom viđenju s njom neku okrepu.

- Maro - rekao je Murat - sve više osećam potrebu da s tobom razgovaram, jer sam sve uvereniji da se naša negdašnja ljubav pretvorila u nešto još veće, u prijateljstvo.

- U to možeš biti potpuno siguran, gospodaru - odgovorila je Mara.

- Ti si, sultanijo, jedina koja u ovom času može shvatiti moj bol zbog nezahvalnosti ljubljenog mi sina Ali - Čelebije.

- Shvatam, gospodaru, i volela bih da jedan deo bola uzmem na sebe kako bih ti ga olakšala. U ovoj prilici, sav tvoj um, snaga i pregnuće moraju biti posvećeni pripremi za borbu koja ti predstoji s Ugrima. Nesrećna sprega moga oca s Hunjadijem ne sprečava me da nadom i željom ostanem uza te.

- Verujem ti. Ali, mene mori jedna druga briga. Mehmed Čelebija je sada moj naslednik, a ja nemam poverenja u njegovu majku, koja je tvoja prijateljica. Zato sam je ostavio da živi u Manisi. Međutim, dečaku je potrebna nečija ljubav i bodro oko, koje će lebdeti nad njegovim daljim vaspitanjem. Želim da ga ti prihvatiš u svoje ruke.

- Uzvišeni, Mehmed će u meni naći majku i učitelja. Bog mi nije dao s tobom poroda. Hime - hatun mi je bliska kao sestra. Još u prvim danima svoga boravka u Jedrenu, družeci se s njom zavolela sam maloga princa Mehmeda.

- Znam, i zato ti ga prepuštam u ruke - odgovorio je Murat, i zahvalno poljubio Maru u čelo.

Pošto se Murat udaljio iz njenih odaja, Mara, je još dugo stajala na istom mestu. Dok je pribrano razgovarala sa sultanom, u njene misli se s vremena na vreme uplitao lik nove sultanove miljenice, Bul - hanume, mlade grčke plemkinje, koju je Murat iznudio od vizantijskog cara kao dodatak haraču od 10 000 zlatnika. Mlada Grkinja Jelena odrasla je i živela na dvoru Jovana VIII Paleologa. U Jedrenu se pričalo da je stari car priprema sebi za naložnicu. To je sultana zagicalo, pa ju je preko svojih izaslanika zatražio za ženu. Sujetan i nošen mišlju da jednog dana osvoji Carigrad, Murat II je hteo da uz despotovu kćer ima još jednu ženu hrišćanku, i to grčkog porekla.

Kada je došla u Jedrene, Jelena je imala punih osamnaest godina, a pored lepote i obrazovanosti imala je izvesnog iskustva u ljubavi, jer je u šesnaestoj godini postala milosnica cara Jovana. Onemoćali car naučio ju je mnogim ljubavnim veštinama, koje su mu nadoknađivale snagu i budile strasne želje. Odlazak iz raskošnog carskog dvora u sultanov saraj nije joj pao teško. Murat je bio u punoj muškoj snazi, lep, dostojanstven i, uprkos ogromnom haremu, željan prisnosti i ljubavi. Prekid odnosa s Marom uvredio je njegovu sujetu. Zato se još od prvog susreta s Jelenom sav okrenuo lepoj Grkinji, proglašivši je svojom trećom ženom, a iz milošte joj je dao novo ime: Bul - hanuma.

Mara je prilikom svadbenih svečanosti imala priliku da se sretne s Bul - hanumom. Gorda Grkinja samo ju je na trenutak pogledala i prezrivo se osmehnula. To je Maru toliko uvredilo i podstaklo da razmišlja o obnavljanju odnosa s Muratom. Međutim, sultan se sve više zanosio Bul - hanumom, zanemario je sve žene u haremu, prekinuo sa uobičajenim pijankama i lovom, i sve slobodno vreme provodio uz novu ženu.

Raspaljena ljubomorom. Mara je prvi put u životu osetila žestoku žensku mržnju prema Bul - hanumi. Buđenje žene u njoj gonilo ju je

da sve češće razmišlja o svojoj sudbini. Ranije, dok je volela Murata, naročito pre njegovog napada na Srbiju, tešila se da je žrtvujući se spasla porodicu i voljenu zemlju. Posle oslepljenja njene braće i potucanja njenog oca po Evropi, uvidela je da je to bila samo varljiva nada despota Đurđa, kojom se i sama obmanjivala. Zatim je došlo bolno gađenje na samu sebe kada je, posle oslepljenja Grgura i Stefana, videla Murata u pravoj svetlosti. Gadila se sećajući se svoje strasti i podavanja čoveku koji je, radi slave i vlasti, sve to odbacio osvetivši se nisko i svirepo njenoj braći koja su branila svoju zemlju. Primila je to kao najveću uvredu, prezrenje i odbacivanje njene ljubavi, koja je, kako se njoj činilo, bila čista i iskrena. Uvređena do dna duše, Mara je pokušavala da odbaci od sebe svaku pomisao da bi posle svega toga ikad mogla poželeći Muratov zagrljaj.

Ali, ukoliko je vreme prolazilo, osamljenost joj je bila sve teža. U besanim noćima, sećanja na ljubavna uživanja s Muratom oživljavala su mimo njene volje. Sve dok na dvor nije došla Bul - hanuma, prkos i gordost bili su jači od žudnje i želje da obnovi odnose s Muratom. Sada, kad je sultan sa svom žestinom zaljubljenog Osmanlije bio okrenut toj Grkinji, uzaludno bi bilo pokušavati bilo šta, a ipak se ono večno žensko u Mari nije moglo pomiriti s time. Žudnja, nemir i ovaj besciljan i beskoristan život prisiljavali su je da sve češće razmišlja kako je promašenost u ličnom životu teža od svega ostalog. Koliko je puta u tim danima očajanja zažalila što nema dece. »Dete bi mi bilo uteha«, mislila bi kršeći ruke, koračajući u besanici raskošnim odajama. »Ja ovde trunem u izobilju, raskoši i zavisti Muratove svite i dostojanstvenika. Čak i haremske žene mogu se nadati da će ih svemoćni gospodar, pošto ih se zasiti, pokloniti nekom svom miljeniku ili udvorici, gde mogu naići na ljubav, ili postati majke. Ja sam lišena svake nade, osuđena da provedem svu mladost u grobu.« Takve misli počele su da u Mari bude mržnju na sav taj svet koji ju je okružavao. Prestala je, čak, da redovno ide na službu u kapelu, a ispovedniku je kratko odgovorila:

- Nemam zašto da se ispovedam i pričešćujem.

Jedinu utehu nalazila je u čitanju grčkih filozofa Platona i Aristotela. U takvom stanju, zatekla ju je Muratova ponuda da se prihvati vaspitanja Mehme-da Čelebije. Činilo joj se da ta ponuda dolazi kao prethodnica oživljavanja nade, pogotovu što je Mehmeda volela još

od vremena kad je prijateljevala s njegovom majkom. Sećala ga se kao crnokosog dečaćića koji se umiljavao oko nje, pentrao joj se na krilo i zapitkivao je o svemu što bi ugledao oko sebe. Ona ga je milovala po glavici, uzimala u naručje, privijala na grudi i ljubila skoro pomamno, kako to znaju samo nerotkinje u velikoj želji za sopstvenom decom. Deset godina Mara nije videla Mehmeda. Toliko je proteklo vremena otkako je Hime - hatuna poslata u Manisu, da tamo uz sina živi usamljenički.

Događaji u Anadoliji, smaknuće prestolonaslednika Ali - Čelebije i zanesenost Bul - hanumom odvratili su sultanu Muratu pažnju od onoga što se spremalo na zapadnim granicama njegovog carstva.

Početakom 1443. godine, sabor u Budimu doneo je odluku da se povede rat s Turcima. Tokom cele 1442. godine i preko zime 1443, u Ugarskoj se uvežbavala mala ali dobro opremljena vojska, koja bi u pogodnom času prodrila preko Dunava u Srbiju i pobunila je, a potom izvršila neočekivan udar na Tursku. Na čelu te vojske bili su mladi ugarski kralj Vladislav, vrsni vojskovođa Janko Hunjadi i iskusni despot Đurađ. Vojska od 25 000 ratnika prešla je Dunav kod Beograda i upala u Srbiju. Pridružilo joj se uz put još 8 000 Srba, većinom konjanika. Turci su u paničnom bekstvu napustili Smederevo, u koje je stari despot, posle toliko godina potucanja po svetu, ušao svečano.

Udružena vojska, ugarska i srpska, bez mnogo teškoća očistila je Srbiju od Turaka potukavši do nogu smederevskog sandžakbega Ishaka i rumelijskog beglerbega Kasima, i prvi put se ozbiljno sukobila s turskim odredima u blizini Niša. Zatim je hrišćanska vojska bez otpora prodrila do Sofije, zauzela grad i opljačkala ga. Činilo se da će krstaši bez mnogo muke provaliti do Jedrena, mada je turski otpor bivao sve žilaviji. Međutim, iznenada je nastupila žestoka zima, i Hunjadi je odlučio da vojsku povuče natrag ka Sofiji, na zimovnik. U tom povlačenju gonio ju je Kasim - beg, ali je bio opet potučen, a u novim borbama između Pirota i Niša Turci su strahovito poraženi. Tada su zarobljeni mnogi turski dostojanstvenici, među njima i Muratov šurak Mahmud Čelebija.

Na savetovanju posle te pobede, despot Đurađ je predložio da vojska prezimi u Srbiji, budući da su Turci razbijeni i da će teško moći da preko zime prikupe veće snage.

- Ako vojska ostane u Srbiji, ja ću je snabdevati hranom, a onda bismo, čim grane proleće, mogli krenuti na Jedrene - rekao je despot. - A kralj Vladislav neka se vrati u Budim i tamo spremi pojačanje od desetak hiljada novih boraca.

- Ne slažem se s tim - usprotivio se Hunjadi. - Sada je Despotovina oslobođena. Tvoje je da organizuješ upravu u svojoj zemlji i stvoriš vojsku koja će do novog pohoda moći da brani granice, a ja i kralj povući ćemo se na zimovnik u Beograd.

Čim su se kralj Vladislav i Hunjadi povukli u Beograd, despot Đurađ je odlučio da sultanu Muratu II ponudi zaključenje mira ne obaveštavajući svoje saveznike. Radi toga je poslao u Jedrene resavskog igumana Melentija, da preko carice Mare ispita je li sultan voljan da to prihvati.

Sedi iguman se turskim vlastima predstavljao kao Bugarin koji želi preko Jedrena i Carigrada na hadžiluk, na je nesmetano stigao u tursku prestonicu. Zatim je bez okolišenja otišao Sulejman - begu, poznatom turskom diplomati i pregovaraču sa Zapadom, i zamolio da ga beg primi. Sulejman - beg ga je odmah i primio i upitao:

- U čije ime dolaziš?

- Dolazim po nalogu despota Brankovića. Nosim njegovu poruku uzvišenoj carici Mari, da ispita pod kojim bi se uslovima mogao sklopiti tajni i trajni ugovor između svetlog sultana i despota.

- Nosiš li carici kakvo pismo od despota?

- Nosim, čestiti efendija, i imam nalog da ga preko tebe uručim carici.

- Znaš li sadržinu pisma?

- Ne znam, čestiti efendija - odgovorio je otresiti iguman.

- Jesi li voljan da ga predaš meni?

- Jesam, čestiti efendija.

Sulejman - beg je uzeo pismo i odmah ga predao sultanu, obavestivši ga o razgovoru sa igumanom.

- Nemoj da lomiš pečat, već predaj sultaniji pismo zapečaćeno - rekao je Murat. - Želim da vidim hoće li mi ga od svoje volje dati sama.

Čim je pročitala očevo pismo, Mara je videla kakva je nevolja: despot je želeo da kupi mir po svaku cenu, ne bi li dobio u vremenu

da osnaži i uzdigne nastradalu Srbiju. Zato je pružila pismo Sulejman - begu i rekla:

- Čestiti efendija, predaćeš ovo pismo uzvišenom padišahu, pa neka on odgovori na nj. Sa svoje strane mogu jemčiti jedino da je želja moga oca da sa sultanom zaključi mir iskrena.

Ponudu despota Đurđa Murat II je oheručke prihvatio, i naložio carici Mari da obavesti oca.

- Neka despot pošlje izaslanike koji će mi podneti njegove zahteve, ali mu možeš javiti da sam voljan da mu ustupim sve gradove i zemlje koje je držao pre mog ranijeg osvajanja.

Murat je znao da takvom ponudom srpskom despotu omogućuje dalji savez s Ugri. Mara je odmah prozrela sultanovu nameru, ali je shvatila i da njen otac mora tako da postupi, jer bi Srbija u daljem ratovanju bila stalno poprište, a time potpuno opustošena. Osećala je da je njen otac suviše star, i na izmaku snare, a njena braća nemoćna da izdrže velike napore budućih ratova, koji su u savezu s Ugri neminovni. Dugo posmatranje prilika u Turskom Carstvu, iz središta koje je predstavljala prestonica Jedrene, uverilo je Maru da su Turci fanatično poneti osvajačkim zanosom, a tek u naponu snage, i da će razjedinjeni hrišćanski Zapad biti prepušten njihovoj najezdi, koju je Srbija zaustavljala preko sto godina. Shvatila je da Murat II želi da što pre dokrajči ostatke Vizantije, da potom sa Sredozemlja potisne Veneciju, Firencu, možda i Španiju, a onda bi mu, preko Balkana, bio otvoren put na Jadran i u Evropu.

U toj novoj političkoj igri, u koju su je mimo njene želje gurali otac i sultan, Mara se ponovo osetila živim stvorom, potrebnom nekome. Sa druge strane, ona je u princu Mehmedu, budućem sultanu, naslućivala novu snagu Turskoga Carstva. Vaspitavajući snažnoga, mladog prestolonaslednika koji se zanosio Aristotelom i Aleksandrom Makedonskim, nazrela je u njemu velikog budućeg sultana. Taj mladi Osmanlija, u kome je polovično tekla jevrejska krv, ukazivao joj je posebno poštovanje, bio joj privržen, želeo da od nje sazna što više o narodima zapadnih zemalja.

Ipak, ma koliko da je u vaspitanju mladoga prestolonaslednika nalazila oduške svome jadu, nikako nije mogla ugušiti u sebi želju za ljubavlju. Ulazila je u tridesete godine, očuvanog zdravlja i lepote, na ljubav s Muratom više nije mogla računati jer se on sav okrenuo Bul -

hanumi, a teško se mogla odlučiti da u najbližoj okolini potraži ljubavnika. Sa druge strane, nemirna duša i telo tražili su svoje.

VII

Ratne pripreme koje je na severu vršio Janko Hunjadi uznemirile su staroga despota Đurđa Brankovića. U isto vreme, on je preko svoje kćeri Mare stalno bio obaveštavan o pripremama sultana Murata, koji je u Jedrenu često većao sa svojim vojskovođama, izdavao naredbe, starao se o organizovanju i jačanju vojske, ponekad obilazio vojne logore da lično nadgleda kako pripreme teku.

Strahujući da se jednoga dana ne nađe između čekića i nakovnja, despot je želeo da sačuva neutralnost do vremena kada će moći da se bar donekle osloni na svoje snage, s kojima bi u času opasnosti mogao braniti Srbiju. Zato je Murata II obaveštavao o Hunjadijevim pripremama, i time sticao sve veće poverenje sultana i uticajnih ljudi oko njega. Iznuren burnim životom i starošću, despot Đurađ je sada želeo jedino da ostatak života provede u miru i da svojim naslednicima preda Srbiju obnovljenu. Nije mogao da shvati ni značaj uporne borbe Đurđa Kastriota Skender - bega, koji je, u Albaniji, graničnim oblastima Srbije i Zete okupio oko sebe albanska i srpska plemena, i smelim napadima nanosio česte poraze Turcima. Deo potov uticaj bio je presudan i na zeta Ulriha Celjskog da odbije savez s Hunjadijem.

Zbog takvog Đurđevog držanja, ugled carice Mare opet je rastao na sultanovom dvoru. Sada su k njoj dolazili na razgovor i savetovanje istaknuti veziri, šejhovi, učene mule i mnogobrojni hrišćani u turskoj službi. Malo - pomalo, Mara je postala ličnost oko koje se okupljao krug učenih ljudi, pesnika, slikara i graditelja. Tih dana je bila svedok i pratilac burnih zbivanja u svetu, u kome se osnaženo Tursko Carstvo upinjalo svom svojom neukrotivom snagom i fanatizmom da postane gospodar Azije i Evrope. Murat II je svojim organizatorskim sposobnostima, zavođenjem reda i zakonitosti, stvaranjem disciplinovane i savremeno naoružane vojske pripremio osnovu za velike buduće borbe Osmanlija s rasparčanom Evropom i hrišćanstvom.

Ni nepoverljivom Muratovom ni blagonaklonom Marinom oku nije moglo promaći da u prestolonasledniku Mehmedu raste, iz dana u dan, onaj veliki osvajač, vojskovođa i državnik koji će u skoroj budućnosti biti najznačajnija ličnost savremenog sveta. Taj mladić snažnoga telesnog sastava, nešto iznad srednjeg rasta, naglašena nosa koji je podsećao na jastrebov kljun, crnih vatrenih očiju, nije se slepo pokoravao strogim propisima ortodoksnog islama. U svome častoljublju i želji da što više sazna o svemu, tražio je od Mare i monaha Gligorija da mu tumače učenje hrišćanstva. Vladao je dobro srpskim, latinskim i grčkim jezikom, na kojima je u knjigama mogao pronaći sva znanja iz prošlosti i zapise o savremenim zbivanjima na Zapadu. Dva učitelja, grčkog i latinskog jezika, svaki dan su mu morali čitati klasične pesnike i filozofe, vizantijske i srpske hronike, životopise Aleksandra Velikog, Cezara, cara Konstantina, osnivača Istočnog Rimskog Carstva. Pored toga, on nijedan dan nije zanemario jahanje, mačevanje, gađanje strelom i džilitom. Voleo je da bar dvaput nedeljno odlazi u lov, a znao je da čitave dane provede u topolivnicama, nastojeći da shvati veštinu topolivaca i inženjera domamljenih sa Zapada.

Najbolji drug mu je bio nešto stariji Mahmud - beg Anđelovis, poturčeni sin srpskog vlastelina, koga je cultan dodelio prestolonasledniku da ga upućuje u načine ratovanja. Mahmud - beg je mnogim osobinama bio cličan Mehmedu. Bio je obrazovan, znao grčki, latinski, turski i, prirodno, srpski jezik, pisao je pesme, voleo lov, jahanje, veselo društvo i žene. Mehmedovi verski učitelji nerado su gledali druženje dvojice neukrotivih mladića, koji nisu mnogo držali do io punjavanja verskih propisa. Mahmud - beg je znao za svoje srpsko poreklo, jer je na despotovom dvoru u Smederevu imao rođenog brata, velikog vojvodu Mihaila Anđelovića, čelnika srpske vojske. Braća su preko carice Mare uspostavila i održavala međusobnu vezu.

Ugled na dvoru i kod Mehmeda Čelebije uživao je Mahmud - beg ne samo zbog toga što je tako mlad postao starešina janičara u saraju već i što je oko sebe okupljao naučnike i pesnike. Plenio je sva srca svojim velikim poetskim darom. Njegovi poklonici tvrdili su da zna tajni jezik zemlje, trava, drveća i životinja. Svojom fizičkom lepotom, smelošću i duhovitošću očaravao je i najuticajnije Muratove

savetnike. U kući blaženstva za njim su ludovale sve haremske lepotice. Dve - tri takve devojke, za koje se sultan nije više interesovao, poklonio mu je sam Murat, a mladi Mahmud ih je, pošto je sa njima proživio izvesno vreme, udao, sa dobrim mirazom. Kao i Mehmed Čelebija, Mahmud je govorio: »Ne vredi suviše vremena gubiti na žene. Uživati se sa njima može dok ih čovek dobro ne upozna, ali je mnogo veće i trajnije uživanje u čitanju knjiga mudraca, pisanju pesama, i u društvu prijatelja.«

Međutim, to svoje mišljenje o ženama i ljubavi Mahmud je promenio od prvog susreta s caricom Marom. Odlazeći joj često u posetu s Mehmedom Čelebijom, kao njegov drug i pratilac, zapazio je da je ta tridesetogodišnja žena, u čijim je očima iskrila neka čudna svetlost, prevučena senkom tuge i skrivene tajne, ne samo lepa i otmena nego i vrlo umna. Ona je satima znala da im govori o veličini dobročinstva i snazi blagosti i opraštanja, uveravajući ih da je slava na bojnopolju prolazna, a da dobro delo pobeđuje vreme i ostaje večno zapamćeno u srcima i dušama ljudi.

- Majko - tako je Mehmed Čelebija zvao Maru - ako ja postanem car, neću se moći smiriti dok na mesto trule Vizantije ne postavim Tursko Carstvo. Čemu toliko malih državica i vladara? Da Aleksandar Veliki nije prerano umro, ceo svet bi danas bio jedinstven. Ljudi se ne bi međusobno gložili oko Hrista i Muhameda.

- Mehmede sine, ti znaš da te tako mogu zvati jer mi je tvoja majka bila više nego sestra, i ti si rastao na mome krilu koliko i na njenome, hoću da ti kažem ovo: Teško je ceo svet strpati pod jednu kapu. Da se tako nešto postigne, moraju se voditi krvavi i dugi ratovi. A oni donose velika zla i nesreće. Propadaju gradovi, ljudi i narodi. Uništavaju se velike tekovine, koje su ljudski um i ruke stvarali vekovima. Da nije bilo ratova u kojima su pobeđivali snažni surovi vladari, dobra koja su stvorili stari Grci i Rimljani danas bi bila sto puta veća.

- Svakako, majko - odvratio je Mehmed - ali da nije bilo Aleksandra Makedonskog, Cezara, Konstantina Velikog, ne bi bilo ni filozofa, naučnika i pesnika. Osmansko Carstvo u mojim rukama imaće zadatak da udari temelje objedinjavanju sveta, a hrišćanstvo će moći nesmetano da živi u muhamedanstvu. U osnovi, obe vere imaju zajednički koren.

- Tebe, sine, razdiru velike ambicije!
- Uzvišena, siguran sam da će Mehmed ostvariti to o čemu govori - umešao se Mahmud - beg.

- I ja verujem u to. Ali, dok to ne ostvari, proliće se more ljudske krvi, razoriti bezbroj gradova i uništiti u plamenu rata toliko dobara da se ni za tri sledeća veka potom neće moći to sve da obnovi.

Kada je Mehmed Čelebija kao namesnik otišao u Manisu, Mahmud - beg je nastavio da posećuje caricu Maru. Sultan Murat ga je obavezao da vodi brigu o njenoj udobnosti i da joj se u svakoj prilici nađe pri ruci.

- Marinom zaslugom uspeo sam da održim uza se despota Đurđa, jer bi Carstvo bilo ugroženije da je Srbija u savezu s Ugarskom i Albanijom.

- Svemoćni padišahu, carica Mara ti je odana. Pored toga, velik je njen uticaj na tvoga sina prestolonaslednika Mehmeda. Ona ga stalno uči blagosti, milosrđu i odanosti tebi.

- Znam, znam, Mahmud - beže. Ja nosim veliki greh na duši prema carici. U vreme kad sam je mnogo voleo, a ona bila sva predana meni, naneo sam joj težak bol. Posle sam to pokušao da ublažim sklopivši sa starim despotom povoljan mir i vrativši mu oslepljene sinove i sve oduzete zemlje. Zato i želim da se u ovim danima, kada sam zauzet donošenjem novih zakona, ti nađeš uz nju i olakšaš joj samoću.

Sada su svi na dvoru znali da je Mahmud - beg čest posetilac carice Mare no izričitom naređenju sultana Murata II. Te česte posete Mari, mladog, vatrenog, darovitog Mahmud - bega rađale su sve veću prisnost i poverenje. Sada su njih dvoje mogli da nesmetano vode razgovore o svome zavičaju, nauci, poeziji i slikarstvu, jer je Mahmud poznao nekoliko venecijanskih slikara i divio se ljudima koji su bojom na platnu mogli da ožive likove ljudi i predela. Mara se divila lepoti Mahmudovih stihova, koje joj je čitao želeći da čuje njeno mišljenje. Jednom prilikom joj je pročitao svoju najnoviju pesmu:

*Kada je Alah. u pijanstvu sreće stvarao zemlju,
nebesa u zvezde, ljubav u vino bili su mu cveće;
ovako duše smrtnih u raj jezde, kad cena je zanos,*

sve pijano kliče, na u hud prosjak divnu sreću stine.

Dok je slušala Mahmudove stihove, Mari je srce ubrzano kucalo, telo drhtalo od navrele žudnje a oči postale krupnije i neobično sjale. Snažni, lepi, daroviti mladić govorio je u pesmi o lepoti ljubavi. Nešto čudesno snažno i neodoljivo govorilo joj je iz tih stihova da će sav njen život, uprkos svemu što je doživela i imala, ostati gola pustoš ako se odmah me odluči da stavi do znanja Mahmudu kako mu je svim bićem naklonjena. Zato je rekla:

- Ljubav, Mahmud - beže, nosi ponekad u sebi i gorčinu, sem ako ne računaš na haremske lepotice kojima je svejedno kome će pripasti.

- Uzvišena, haremska ljubav mi služi samo za umirenje uzburkane krvi, a ja žudim za onom drugom, pravom ljubavlju, koja nosi sa sobom lepotu obostranog podavanja, prisnosti, spremnost na žrtvu, i prijateljstvo. Takvu ljubav smatram večnom, neprolaznom.

Mara se tužno osmehnula, što je njenom licu dalo novu draž. Mahmud - begu se učinilo da joj oko glave lebdi oreol paćeničke svetlosti, kao na freskama svetiteljki po crkvama i manastirima. Nekakva dotad njemu nepoznata unutrašnja sila gurala ga je ka Mari. Osetio je neodoljivu potrebu da je teši, ublaži joj bol i, ako treba, žrtvuje sebe za njenu sreću. Ni sam nije znao šta radi kad je uzeo njenu ruku i prineo je svojim usnama. Maru je to zbunilo samo za trenutak, a onda je osetila onu dugo gušenu potrebu da ima uza se blisko, voljeno biće, koje bi obasula svom nežnošću zrele žene lišene ljubavi - potrebu da nekoga voli. Napadnuta silovitim osećanjima, ni sama ne znajući šta radi, Mara je levom rukom privukla Mahmudovu glavu i pritisla je sebi na grudi. Kroz svilenu haljinu, Mahmud je osetio žudno podrhtavanje Marinih grudi. To ga je podstreklo da je obuhvati rukama oko struka, a zatim joj se radoznalo zagledao u tamne oči. Učinilo mu se da ga one ohrabruju i zovu nekuda gde će prvi put doživeti ono o čemu je dugo sanjario, još od prvih dana po dolasku u Jedrene, kada je bio poturčen i uzet u janičare. Znao je da su usta kod žene kapija srca, pa se brzo primakao Mari i poljubio je. Njene usne su bile vrele i podatne. Mara se nije branila, ali je spustila glavu na njegovo rame i gorko zajecala. Zašto plače i šta se to u njoj događa - nije znala, ali joj je godilo što

je Mahmud sa tolikim žarom grli, ljubi joj vrat, zatiljak, kosu. A potom se njegova ruka spustila i uronila ispod haljine ka njenim grudima. Neka vatrena, maglena omama obuzela ju je svu. Jecala je uživajući u tome što Mahmudove vrele ruke, u tom žudnom milovanju, nestrpljivo a nežno klize preko njenog tela. To joj je pomutilo svest, i klonula je u njegovo naručje. Nije ni osetila kako se našla na šiljtetu, povaljena na leđa, a onda je nastupilo ono blaženo stanje kada se vinula do zvezda.

VIII

Kada je doznao da su Hunjadi i Skender - beg sklopili savez u Veneciji, 1448. godine, da se zajednički bore protiv Turaka, sultan Murat II se odmah počeo spremati za veliku, odsudnu borbu. Tokom cele zime, turska vojska se okupljala kod Jedrena. Ovaj put se sam Murat stavio na čelo vojske, a da bi, osim despotovih uveravanja, dobio još jednu potvrdu da će se Srbija držati po strani, otišao je carici Mari, i posle raspitivanja o njenom zdravlju rekao:

- Verujem, uzvišena sultanijo, da me ti najbolje možeš obavestiti hoće li se tvoj uvaženi otac ovoga puta držati ugovora o miru koji je sklopio sa mnom. Moja obaveštenja govore da je despot voljan da ispuni svoje obaveze. Reci mi iskreno mogu li se pouzdati u njih.

- Svemoćni padišahu, ovlašćenjima koja si mi u tom pogledu dao koristila sam se da pomognem učvršćenju prijateljstva između Turske i Srbije. Znam da će moj otac poštovati mirovni ugovor s tobom i da će ispunjavati sve obaveze, mada je ugrožen s ugarske strane, jer je Hunjadi besan što Srbija nije htela u savez s njim. Životom jemčim za držanje svog oca, a uskoro ćeš se i sam uveriti da te nisam obmanula.

Uveren da je Mara, kao uvek, iskreno govorila, Murat joj se zahvalio i zamolio je da u njegovo ime pošalje poruku despotu Đurđu:

- Obavesti oca da se nema čega bojati s moje strane. Ukoliko bude prolazila kroz Despotovinu, moja vojska će se držati prema Srbima prijateljski. Nas dvoje ćemo, do mog povratka u Jedrene, održavati vezu preko Mahmud - bega, koga ti stavljam na službu.

Novi ratni pohod opet je uznemirio Maru. Činilo joj se da sultan nije bio potpuno iskren i da se iza njegovih reči o prijateljstvu krije neka opasnost po Srbiju. Sa druge strane, zebila je da Murat nije otkrio njenu vezu s Mahmud - begom. Odmah se dala na posao i Dobro organizovanim tajnim kanalom obavestila oca o sultanovim namerama, upozoravajući ga da bude stalno na oprezu. Savetovala

mu je da bude oprezan i prema Hunjadiju, i da i na toj strani izbegava otvorene sukobe.

Mada su se njene strepnje i opasnost stalno povećavale, Mara više nije mogla da se lišava ljubavi s Mahmud - begom. Pomama ovo dvoje zaljubljenih nije se mogla obuzdati ni u vrtlogu ratnih priprema, koje su tih dana vršene u Jedrenu. Mahmud - beg joj je dolazio kroz tajni ulaz, preobučen u ženske haljine, i ostajao kod nje do zore. On ju je uveravao da Murat II zaista nema nikakvih osvajačkih namera prema Srbiji. Ležeći uz nju, s glavom na njenim grudima, bujni mladić joj je govorio:

- Nas dvoje ne vezuje samo ljubav i strast već i zajedničko poreklo. Ako sam promenio veru, nisam izgubio ljubav za Srbiju. Moj brat je srpski vojvoda i despotov veliki čelnik. Moja vernost sultanu Muratu ne sprečava me da želim dobro Srbima, i kada bih sumnjao u sultanove odluke rekao bih ti to, makar izgubio glavu.

Mara je volela da sedi u postelji obnažena i da posle ljubavnog uživanja drži Mahmudovu glavu na svojim grudima. To mladićko lice, bujna kosa, usplamtele oči i snažno muško telo bili su joj sad sve čemu se mogla radovati. Svesna da je to kratkotrajna veza, želela je da od te ljubavi uzme sve što može, kako bi docnije, kad bude vraćena u pustoš raskošnog života odbačene sultanije, imala bar u sećanju od čega da živi. Ona se nije mogla zavaravati bilo kakvom nadom da neće, jednoga dana, doživeti sudbinu Hime - hatune, koja je živela u Manisi, usamljena i zaboravljena, i tamo umrla. Njen položaj carice u Jedrenu, koju je u srcu i mislima sultana Murata potisla Bul - hanuma, koja mu je baš tih dana rodila sina, zabrinjavao je Maru sve više. Bila je uverena da su dolaskom na svet novog princa, Ahmeda Čelebije, ugroženi položaj i, čak, život prestolonaslednika Mehmeda, prema kome otac nikada nije bio dobro raspoložen. To je jednom prilikom otvoreno rekla Mahmud - begu:

- Meni se čini da je rađanjem princa Ahmeda ugrožen život Mehmedu Čelebiji. Ne znam da li on to oseća?

- Pominjao mi je nešto o tome - rekao je Mahmud - i zamolio me da udesim priliku da se sretnete, kako bi se s tobom posavetovao. Pošto ovih dana sultan odlazi s vojskom za Sofiju, Mehmed Čelebija

će doći u Jedrene i tu ostati da prihvati anadolske trupe, pađu se s njim dogovoriti kako ćete se i kada sastati.

Prigrlivši uza se Mahmuda, Mara je razmišljala o užasnom položaju svih ljudi i žena na sultanovom dvoru. Tu nikada niko nije bio siguran za goli život, a kamoli za budućnost. Sve je zavisilo od svemoćnog sultana samodršca, i od uticaja onih koji su mu se, budući njegovi ljubimci - mada ne zadugo - nametnuli kao savetnici. Od povodljive i prevrtljive volje svemoćnog sultana strepeli su turski veziri i najhrabrije vojskovođe. Najmanji neuspeh i sumnja donosili su najvećim dostojanstvenicima gajtan oko vrata, a nižima i težu smrt. Najlepše žene za kojima je Murat ludovao izvesno vreme završavale su kao poklonjene robinje ili kao prognanice u Anadoliju, da, prezrene i zaboravljene, žive usamljениčki u nekom zamku. Misleći da i nju može zadesiti takva sudbina, Mara je skupila snagu i odlučila da iskoristi svaki povoljan trenutak za ljubav s Mahmudom.

Trećeg dana po Muratovom odlasku iz Jedrena, Mahmud - beg joj je doveo u posetu Mehmeda Čelebiju. Mara raje presrela na ulazu u svoje odaje, poljubila ga u čelo i rekla mu:

- Sine moj, zahvalna sam svemogućem Bogu i radujem se što te vidim snažna, zdrava i u očinskoj milosti padišaha. Ali na mome srcu leži i neizmerna tuga za tvojom blaženopočivšom majkom, koja mi je u najtežim danima bila prava sestra.

- Majko - odgovorio je Mehmed Čelebija spuštajući glavu na Marine grudi - neka je slava Bogu! On će mojoj majci za sve patnje na ovom svetu dati rajsko utočište, ali smatram da u tebi imam svoju drugu majku i da ćeš me, kad god mi bude potreban savet, dobro posavetovati i pomoći mi kao prava majka.

- U to, sine moj, nikada nemoj sumnjati - odgovorila je Mara, i uzevši ga za ruku posadila naspram sebe na šiljte.

Potom su Mara i Mehmed poduže razgovarali, a Mahmud - beg bi se umešao u razgovor samo s vremena na vreme.

- Uzvišena carice - rekao je Mahmud - Mehmed Čelebija bi želeo da sazna ko su njegovi neprijatelji.

- Sine moj, očeva milost je, po mome uverenju, okrnjena prema tebi rađanjem Ahmeda Čelebije, ali to ne znači da ti nevino dete može biti neprijatelj. Koliko ja mogu naslutiti, mislim da veliki vezir Halil -

paša ne bi voleo da te jednoga dana vidi na prestolu moćne carevine.

- Rekao bih da si u pravu, majko. A sad mi reci, molim te, šta misliš o Ishak - paši.

- Toliko se boji i mrzi Halil - pašu, velikog vezira, da bi ga razum morao terati da bude na tvojoj strani. Ali, teško da ko može doznati šta on misli. Ishak - paša je pravi Anadolac, potomak svrgnute dinastije, i stoga je odan samo koliko mora.

- Majko, ti vidiš jasno sve oko sebe i dobro prosuđuješ, a tvoji saveti i mišljenje uvek će mi biti od koristi. Sutra odlazim s vojskom za Sofiju da se pridružim ocu. Mogu li padišahu izručiti tvoje pozdrave?

- Da, sine - rekla je Mara, i pri oproštaju opet po ljubila Mehmeda u čelo.

Posle razgovora s Mehmedom, Mari je bilo jasno da su njen uticaj i poverenje kod sultana Murata nepoljuljani, i da je svim uticajnim ljudima na sultanovom dvoru stalo do održanja mira sa despotom Đurđem. Možda nije pogrešila kad je savetovala ocu da nikako ne stupa u savez s Hunjadijem i Kastriotom. Znala je da iza toga saveza stoje papa, Venecija i Đenova, ali joj je bilo poznato i da su trgovački interesi Mlečana i Đenovljana na Sredozemlju suprotni, da je sva Italija u trvenjima i međusobnim ratovima svojih kneževina. Budući da je papa imao više moralnu nego stvarnu snagu, i da su se katolici i pravoslavni gledali međusobno s većim nepoverenjem nego muhamedanci i hrišćani, svi krstaški ratovi doživljavali su poraz.

Red i zakonitost, koje je u Turskoj uspostavio Murat II, omogućavali su hrišćanima da slobodno ispovedaju svoju veru i na miru obavljaju svoje poslove. Zanatlije i trgovci mogli su nesmetano da rade ako su redovno plaćali danak. Seljaci pod turskom upravom bili su pošteđeni samovolje plemstva, pljačke i besa feudalaca i njihovih činovnika i slugu. Harač sultanu je bio utvrđen, i kada ga je seljak redovno plaćao mogao je mirno da se posveti obrađivanju zemlje i gajenju stoke, i da izdržava svoju porodicu. Sve je to bilo presudno pri davanju otpora turskoj najezdi. Mara je znala da tamo gde im se pruži snažan otpor, Turci posle pobeđe nemilosrdno postupaju: razore gradove i spale sela, sve opljačkaju a narod odvedu u ropstvo. Zato joj se činilo da je ovoga puta najvažnije da Srbija ostane neutralna, i da se, tako, starome despotu Đurđu omogući da

ostatak života provede u miru i spokojstvu. Ipak je strepela i otpremala svoje uhode da motre na kretanje turske vojske i obavještavaju je o sultanovim namerama.

Iz Smedereva su joj stizale vesti da je njen otac ostao strogo neutralan, ali da je u svim utvrđenim gradovima ojačao vojne posade, i da u Smederevu stalno drži na okupu deset hiljada dobro opremljenih ratnika, preduzevši i druge mere predostrožnosti, kako prema Turcima tako i prema Hunjadiju.

Tako su Mari prolazili dani u neprestanom očekivanju vesti o novim događajima, a noći u ljubavnom zanosu, pošto je sad mogla sa više slobode da ih provodi u zagrljaju Mahmud - bega. Po sultanovom naređenju, i on je redovno održavao, preko tatara, vezu sa svojim bratom, vojvodom Mihailom Anđelovićem, velikim čelnikom, čovekom dalekovidim i sposobnim da realno ocenjuje tešku situaciju svoga gospodara. Mahmudovi saveti su bezmalo u svemu odgovarali Marinim pogledima. Njemu je isto toliko bilo stalo da ratna pustošenja mimoiđu ovog puta Srbiju, jer je, iako privržen sultanu, srcem i mislima bio vezan za svoj narod. Potajno je mrzeo sve što je preko Turaka dolazilo iz Azije. Pored toga, sad je sav bio u vlasti ljubavi kojom ga je zrela i iskusna sultanija dovodila u ekstazu.

IX

Na vest da se Hunjadi sa dobro opremljenom vojskom, potisnuvši slabe despotove čete, uputio prema Kosovu, kako bi se pridružio Skender - begu, Murat II je odmah pokrenuo tursku vojsku od 50 000 ratnika od Sofije ka Kosovu. Obe vojske su stigle na Kosovo gotovo istovremeno. Bojište je bilo isto ono mesto na kome je Murat I vodio bitku s knezom Lazarom. Onda se u pratnji Murata I nalazio mladi princ Bajazit, njegov sin. Sada je Murata II pratio sin i prestolonaslednik Mehmed, da bi u jednoj značajnoj bici doživeo vatreno krštenje.

Oba protivnika su u Kosovu videla simbolično mesto, i sudbonosno mesto gde će se voditi teška borba, odlučna za prevlast Turske i dalju sudbinu Srednje Evrope. Uoči bitke, na savetovanju sa svojim vojskovođama, Murat II je rekao:

- Alah mi je dosudio da ovde, na Kosovu, bijem težak boj ne bih li jednom zauvek zadao kaurima smrtni udarac. Siguran sam da će bitka biti teška i krvava, ali će pobjeda biti na našoj strani. U slučaju da me Alah obdari junačkom smrću, kao mog pradeda Murata I, naslediće me Mehmed Čelebija.

Kao svaki iskusan vojskovođa, sultan Murat je odmah po večeri raspustio ratno veće, i rekao Mehmedu Čelebiji:

- Odmah idi u postelju i dobro se odmori jer ćemo sutra imati težak dan, a ispavan i odmoran ratnik brže misli i bolje odlučuje.

Mehmed se duboko poklonio ocu i rekao:

- Alah neka ti da miran san!

Zatim su sluge svukle sultana i smestile ga u udobnu postelju. Mada je bio spokojan i odlučan, san mu nije dolazio na oči. Da bi se podsetio kako je tekao kosovski boj, naredio je da mu pozovu šejha Hasana da mu čita.

- Pročitaj mi hroniku o boju između Murata i Lazara.

Kada je Hasan završio čitanje hronike poslednjom rečenicom: »I bojnim handžarom probode cara Murata, koji je toga časa na onom

svetu postao mučenik za veru i gazija na bojnopolju», Murat II se pridigao oslonivši se na jastuke i rekao:

- Neka mi svemoćni Alah podari pobjedu, makar i ja tu pao kao veliki gazija Murat I. Na iste položaje ću postaviti trupe. Razlika je u tome što ovaj put ja bijem bitku s Ugrima, a moj ded ju je bio sa Srbima, koji su hrabriji, izdržljiviji i vole svoju zemlju.

- Uzvišeni padišahu, mula Emir je još prošle noći predskazao krvavu i veliku pobjedu, jer se u zoru pojavila najsjajnija zvezda nad tvojim čadorom.

Posle toga, Murat je mirno zaspao, rano ustao iz postelje i, pošto se opremio, zauzeo svoje mesto u centru, sa topovima i janičarima. Desno krilo su obrazovale anadolske trupe, kojima je komandovao Mehmed Čelebija, a na levom krilu su raspoređene rumelijske. Oba krila je štitila konjica.

Nasuprot Turcima, Janko Hunjadi je svojih trideset osam regimenti razvukao širinom celog fronta, oslabivši time udarnu snagu. Prethodnih dana dolazilo je do žestokih čarki između predstraža i izviđačkih odeljenja, u kojima su hrišćani skoro uvek odnosili pobjedu. Tek 17. oktobra naredio je Hunjadi da se dužinom celog fronta pređe u napad. Vešt i sposoban, sa velikim iskustvom u borbi s Turcima, Hunjadi je, bolje opremljen vatrenim oružjem, sačekivao turske juriše i uništio gotovo oba krila turske vojske, tako da je Turke spasla samo nadmoćnost u ljudstvu. Mnoge turske vojskovođe predlagale su odstupanje, ali sultan nije hteo ni da čuje za to, na je 19. oktobra uveo u borbu nove anadolske odrede. Kada ni time nije mogao da postigne uspeh, započeo je tajne pregovore s vođama vlaške vojske, koji su ga propustili da napadne Hunjadija s leđa. Mada iznenađeni, nemački i češki ratnici ostali su na svojim mestima, pa su se Turci, pretrpevši velike gubitke, povukli na polazne položaje. Posle toga, Murat je i sam pomišljao da se povuče prema Skoplju, ali se desilo ono što nije očekivao. Hunjadi je povukao svoju glavninu, a u taboru kod bornih kola i topova ostavio samo češke i nemačke tobdžije. Kad je to doznao, sultan je naredio da se sutradan napadne ovaj ostavljeni zaštitni odred. Česi i Nemci su se branili dok svi do jednoga nisu izginuli. Posle pobjede, Murat II je naredio da se svi Vlasi sa svojim starešinama poseku:

- Juče su izdali Hunjadija, a sutra će mene. Usluga koju su mi učinili stajala me je oko dvadeset hiljada mrtvih. Pobjeda koju sam zadobio ravna je po gubicima velikom porazu, zato mi bilo kakvo dalje gonjenje neprijatelja i ratovanje ne bi donelo ništa dobro. Od palih ratnika sahranite samo viđenije, a ostale pobacajte u Sitnicu, da ne okuže zemlju. A ti, Mehmede, uzmi odred konjanika i bez odmora kreni u Jedrene. Bojim se da tamo kogod ne pobuni moje dušmane.

Janko Hunjadi, povlačeći se sa ostatkom svoje vojske, pao je u zarobljeništvo despota Đurđa Brankovića. Despotove čete su opljačkale njegove krstaše, a Hunjadija odvele kao zarobljenika u Smederevo. Dosta dugo držanje Hunjadija kao taoca bilo je, u stvari, politički manevar staroga despota, koji je time hteo da dokaže sultanu da je ostao veran vazal i vezan ugovorom o miru.

Međutim, nekako tih dana posle poraza Janka Hunjadija na Kosovu, zbilo se još nešto nepovoljno po hrišćane: iznenada je umro car Jovan VIII Paleolog, koji je već bio pristao na uniju istočne i zapadne crkve. Kako nije imao dece, nasledio ga je mlađi brat Konstantin, morejski despot. Mlađi i od Konstantina brat Dimitrije pokušao je silom oružja da se dokopa carske krune. Konstantinove pristalice obratile su se tada sultanu Muratu II, preko carice Mare, sa kojom je bio u vezi poznati istoričar Georgije Sfrances, najbolji poznavalac helenske kulture, koga su mnogo cenili Mehmed Čelebija i Mahmud - beg. Ovo troje su pridobili za Konstantina sultana Murata, i on je zapretio da će napasti Carigrad ako carska kruna Vizantije ne pripadne despotu Konstantinu. Tako je vizantijsko izaslanstvo odnelo bisernu dijademu, kao sultanov pokloi novome caru, i predalo je Konstantinu. Zatim su se oba brata, u prijestvu carigradskog patrijarha, zaklela da će poštovati ugovor o podeli ostatka Vizantije. Konstantin je krunisan u Moreji, a potom je došao u Carigrad, gde su priređene krunidbene svečanost i. Kao sultanovi predstavnici, prisustvovali su im carica Mara i Mahmud - beg Anđelović. Tom prilikom, Maraje uspostavila tešnje veze s vizantijskim pesnicima, ikonopiscima, filozofima i predstavnicima crkve. Murat II je obnovio ugovor o miru s Vizantijom povećavši joj harač od 1 500 na 2 000 zlatnika, ali je Osmanbegu naredio da poruši veliki grčki bedem na Korintskoj prevlaci, što je Turcima otvorilo vrata prema Moreji.

Rešivši uspešno odnose s Vizantijom, Murat se okrenuo sređivanju porodičnih stvari. Naime, Mehmed Čelebija se već u šesnaestoj svojoj godini zaljubio u kćer nekog tpgovca Jermenina. Preveo ju je u svoju palatu i mnogo vremena provodio s njom. Ako bi rodila sina, to bi sultanu pomrsilo i porodične i političke račune. Murat je hteo da njegov sin uzme za ženu vladarsku kćer, kao što je to učinio Bajazit I oženivši se Oliverom, Lazarevom kćeri, ili on uzevši Đurđevu kćer Maru. Savetovanja s Mehmedom Čelebijom oko ženidbe potrajala su mesec dana. Muratov izbor pao je na lepu mladu Ajšu, kćer Sulejman - bega, koji je vladao nezavisnom turkmenskom kneževinom u Malasiji, u srednjoj Anadoliji. Po Muratovom mišljenju, oženiti sina devojkom iz tako znamenite turkmenske porodice značilo je steći prijatelja među buntovnim Turkmenima, koji su nerado gledali uzdizanje Osmanskog Carstva. Tako je Ajša postala Mehmedova žena, mada je prestolonaslednik nije ni video kada je, u pratnji Halil - paše i uleme, dovedena u Jedrene. Posle velikih svadbenih svečanosti, na kojima su se nadmetali najbolji pesnici, pevači i učeni ljudi, a bezbroj horova i plesačica zabavljalo zvanice, Mehmed Čelebija je kao namesnik otišao s nevestom u Manisu.

Uskoro su počeli da kruže glasovi da se prestolonaslednik nije srodio sa izabranicom i da mu nevesta ni po čemu ne odgovara. U Jedrenu se doznalo da je Sit - hatun, kako su nazvali Ajšu, ostala nedirnuta i da je Mehmed u medenom mesecu provodio vreme u orgijanju s robinjama, koje su mu u izobilju dovodili turski gusari sa Sredozemlja. U stvari, Mehmed se ni za jednu ženu nije mogao vezati, niti je želeo da padne pod uticaj bilo koje žene, uočivši da je to bila slabost njegova oca i predaka. On je boravak u Anadoliji iskoristio da nanese što veće nevolje grčkim ostrvima na Sredozemlju, a preko turskih gusara vodio je čitav rat s Venecijom, ne bi li ovu pomorsku državu potisnuo i oslabio njen uticaj u Maloj Aziji i ostacima Vizantije. Kovao je čak i novac sa svojim likom.

Preko carice Mare i Mahmud - bega, uspevao je da stišava bes svoga oca i svemoćnog velikog vezira Halil - paše. Predosećajući blizak kraj sultana Murata II, koji je usled pijančenja i razbludnog života stalno pobrljevao, Mara je nastojala da održi provereno prijateljstvo s prestolonaslednikom, gledajući u obrazovanom i darovitom Mehmedu energičnog budućeg vladara. Kao dobar

poznavalac stanja na Balkanu i Turskih težnji prema Evropi, ona je znala da se Srbija kao Despotovina može održati samo blagonaklonošću budućeg sultana. Sa druge strane, znala je i u kolikoj je milosti kod prestolonaslednika Mahmud - beg, bez koga ona, bar za izvesno vreme, ne bi mogla živeti. U njemu kao Mehmedovom ljubimcu videla je budućeg velikog vezira, čiji će uticaj i moć biti veliki, a Mahmud - beg je, kao i ona, voleo srpski narod, iz koga je potekao, i želeo da mu ublaži stradanja. Veštim ophođenjem i svojim velikim uticajem, Mara je uspela da približi oca i sina, na je Mehmed Čelebija povremeno dolazio u Jedrene i sa ocem se dogovarao o pripremama za prolećni pohod na Albaniju, gde se Skender - beg osamostalio i sve više potiskivao Turke.

Potpomagani od pape i Venecije, Đurađ Kastriot Skender - beg uspeo je da pored albanskih plemena okupi oko sebe i srpska plemena u Zeti. Zbog svojih dotadašnjih pobeda nad Turcima i stalnog ratovanja protiv njih, slavljeno je u Evropi kao ranije Janko Hunjadi. Sultan Murat II je smatrao snaženje Skender - bega velikom opasnošću po Turke i širenje Osmanskog Carstva na Balkanu. U njemu je video budućeg vođu krstaša, i hteo je da tu opasnost satire u korenu. Pošto su turske vojskovođe Ali - paša i Mustafa - paša bile tokom zime poražene na albanskom tlu, sultan je sakupio veliku vojsku, salio dalekometne topove i krenuo s Mehmedom Čelebijom na Albaniju. Skender - beg se ovaj put utvrdio u Kroju, sa 8000 odabranih boraca, među kojima je bilo podjednako Srba i Albanaca, nešto Italijana, Francuza i Nemaca. Mlečani su iz Drača doturali pomoć Skender - begu, ali ona nije bila znatna, dok su Albanci iz Skadra pomagali Turke snabdevajući ih hranom i ratnim materijalom.

Pet meseci su Turci opsedali Kroju. Gotovo svi spoljni bedemi bili su topovima razrušeni, ali su se hrabri branioci uporno držali. Murat II, bojeći se zime i stvaranja novog krstaškog saveza, jer su iz Napulja, Venecije i od pape stizale Skender - begu znatne svote novca, naredio je povlačenje svoje vojske na zimovnik.

Ova Skender - begova pobeda oživela je nade hrišćanskih vladara u Evropi da će uz pomoć Đurđa Kastriota, u kome su gledali velikog junaka, proterati Turke sa Balkana. Posle neuspelog pohoda na Albaniju, sultan se vratio u Jedrene i povukao na Prinčevsko ostrvo, gde je nekada podigao mali saraj, s kupatilima, dvoranama za

veselje, odajama za žene, pesnike, mudrace i veseljake, s kojima je u vinu i zabavama hteo da zaboravi neuspeh. Mehmed Čelebija otišao je u Manisu da, takođe u miru i zabavama, provede zimu. I ogad i sin želeli su da se oporave od teških napora u pohodu na Albaniju, i da na miru razmišljaju šta sve treba uraditi da pohod na proleće uspe.

Međutim, desilo se ono što niko nije očekivao. Sultan Murat je bekrijao i orgijao čitavu nedelju dana, i jedne noći dok se, sav zanet, nalazio u zagrljaju neke robinje, udarila ga je kap. Ne došavši k svesti, umro je posle tri dana.

Smrt sultana Murata II skrivena je od javnosti u Jedrenu. Veliki vezir Halil - paša je odmah pohitao carici Mari i saopštio joj šta se dogodilo:

- Presvetla sultanijo, veliki padišah Murat II noćas je ispustio dušu i preselio se Alahu. Do ovog časa niko ne zna za to. Znam koliki si mu bila prijatelj i koliko je on tebe cenio, pa sam došao da se s tobom posavetujem šta da radimo.

Mara je uzdigla ruke prema nebu i rekla:

- Neka svemoćni Bog da rajsko naselje uzvišenome sultanu Muratu II. Svojim radom i pobožnim delima zaslužio je to. Ali, čestiti veziru, na tebi je sada da sačuvaš Carstvo od potresa i nereda.

- Da, svetla sultanijo, ali ne znam kako da postupim. Zakoniti naslednik prestola je Mehmed Čelebija, a ljubimac blaženopočivšeg sultana bio je Ahmed Čelebija. Znam da se uzvišeni padišah nosio mišlju da princa Ahmeda postavi na presto, ali ga je u tome omela smrt, koja ne bira kad će koga uzeti Alahu.

- Čestiti veziru, Ahmed Čelebija sada ima tek šest meseci. Proglašenje maloletnog princa za sultana pretpostavlja obrazovanje namesništva, čime bi mnogi bili uvređeni ili ozlojeđeni, a Mehmedu Čelebiji dali biste priliku da silom brani svoja zakonita prava. Mislim da mudrost i interesi Carstva zahtevaju da se Mehmed Čelebija odmah obavesti o očevoj smrti i bez odlaganja dovede na presto.

- Znaš li, svetla carice, da će taj častoljubivi samoživac zavladatai okrutno i svima nam ugroziti stečena prava.

- Ako do toga dođe, čestiti veziru, moraćemo se pokoriti sudbini. Ali ja dobro poznajem Mehmeda Čelebiju. On zaista jeste nemiran i

samostalan duh, ali je razuman i darovit. Verujem da će prema svima biti pravedan.

- Uvažavam, svetla sultanijo, tvoje mišljenje. Zato ćemo pred svima prikriti zasad sultanovu smrt, pripremićemo sahranu i odmah izvestiti prestolonaslednika Mehmeda. To prikrivanje je nužno i zbog janičara, koji bi padišahovu smrt mogli iskoristiti za pobunu i pljačku prestonice.

Čim je Halil - paša izašao iz njenih odaja, Mara je pozvala Mahmud - bega.

- Mahmude - rekla je - najdraži stvore na svetu, noćas je sultan Murat naprasno umro. Ne samo interesi Carstva nego i interesi nas dvoje zahtevaju da odmah tajno izvestimo o tome Mehmeda Čelebiju i pozovemo ga da što pre dođe u Jedrene i preuzme presto. Sultanova smrt se mora prikrivati dok Mehmed ne uzme vlast u svoje ruke. Ti zaiovedaš janičarima, pa ih drži u strogoj pripravnosti.

- Uzvišena - odgovorio je Mahmud - beg zagrlivši Maru - kad smo nas dvoje na Mehmedovoj strani, sve će kliziti glatko kao podmazano lojem. Za dva - tri dana Mehmed će sedeti na prestolu.

Kad je Mehmed dobio vest o očevoj smrti i Marinu i Mahmudovu poruku da pohita u Jedrene, okugšao je oko sebe svoju svitu i rekao:

- Ko me voli, taj će me slediti.

Zatim je pojahao konja i u galopu pojurio prema Bosforu. Do Galipolja pala su pod njim četiri konja. Odatle je poslao tajnog glasnika Mahmud - begu i carici Mari i poručio da janičare Mahmud pripremi za njegovo stupanje na presto, a da oboje protivnike obmanjuju proturanjem glasova da je još u Manisi, gde okuplja vojsku. Potom se jedne noći s dvojicom pratilaca prevezao preko moreuza, i do zore već je tajno ušao u palatu i sklonio se u odaje svoje pomajke. Odatle je, skriven u jednoj prostoriji, izdavao preko Mahmud - bega naređenja, a četvrte noći, izišavši opet tajno iz Jedrena, vratio se u Galipolj, s Mahmud - begom i odredom janičara. Otuda je naložio velikom veziru Halil - paši i ostalim visokim dostojanstvenicima da mu požure u sretanje i dočekaju ga kao novog sultana.

Tu vest je Mara odmah raširila po Jedrenu preko odanih ljudi. Po džamijama, palatama pa i ubogim kućama pukao je glas, kao veliki bajramski top, da novi sultan ide u prestonicu, gde će odmah

pogubiti sve one koji su nameravali da dovedu na presto Ahmeda Čelebiju. »Hoće, dina mi«, govorilo se, »ali je uz suvo uvek moralo i sirovo da se nalaže na oganj. Zato treba pohitati i susresti ga, a sultanska sablja nikada dosad nije sekla pokornu glavu.«

I zaista, prvo su u susret Mehmedu pohitali lale i veziri, i ulema. Za njima su išli ostali državni zvaničnici, ugledni Turci, viđeniji trgovci, a onda su i svi stanovnici Jedrena izašli iz svojih kuća.

Na čitav kilometar ispred mesta gde će se sresti s novim sultanom, veziri i svi ostali dostojanstvenici sjahali su s konja i pošli u susret Mehmedu Čelebiji. On je jahao između dva svoja miljenika: svoga tutora Šihabedin - paše i zapovednika janičara Mahmud - bega Anđelovića, a sledili su ih veliki vezir Halil - paša i Ishak - paša, koji se najviše plašio Mehmedovog gneva, jer je po njegovom naređenju jednom već bio udaljen od vođenja sultanskih poslova i proteran u Malu Aziju. Kad se svečana povorka približila Jedrenu, Mehmed se obratio Šihabedin - paši:

- Reci Halil - paši da zauzme mesto koje mu pripada.

- Halil - pašo, padišah naređuje da zauzmeš mesto velikog vezira na čelu povorke.

- Neka je slava i hvala svemoćnom padišahu! - odgovorio je veliki vezir projahavši ka čelu povorke.

- Zašto moji veziri stoje tako daleko? - ponovo se obratio Mehmed Šihabedin - paši.

- Ishak - pašo, i ostali veziri, padišah naređuje da zauzmete mesto koje vam po dostojanstvu pripada.

- Neka je večna slava i hvala uzvišenom padišahu! - odgovorili su uglas veziri i zauzeli svoja mesta. Ishak - paša je prišao, duboko se poklonio i poljubio Mehmeda u ruku.

Pri ulasku u dvor, povorka se zaustavila pred tabutom sultana Murata II, koga su hoće, šejhovi i derviši čuvali i oplakivali lelečući glasno. Kao sin i novi sultan, Mehmed je prišao posmrtnim ostacima svoga oca, triput se udario šakama u grudi i zalelekao:

- Alah je svemoćan, a moj otac Murat sada je kod njega u carstvu nebeskom. Neka hodže, šejhovi i učene mule po običaju poje molitve dok sutra telo velikog Murata ne bude poslano u Brusu na sahranu.

Posle molitve, Mehmed je u svečanoj dvorani primao saučešća, obučen u žalbenu odeću. Zatim je otišao u prestonu dvoranu, seo na presto, a državni dostojanstvenici, ulema i vojni zapovednici prilazili su jedan po jedan i, pavši ničice, polagali zakletvu na vernost novome sultanu. Dok je mladi sultan primao zakletve najviših među svojim podanicima, Ali - beg je provalio u ženske odaje i u zlatnoj kolevci udavio Ahmeda Čelebiju. Za to vreme njegova majka se nalazila u svečanoj dvorani, uz Maru, čekajući da iskaže svoju tugu za mužem i novom sultanu izrazi saučešće u njegovoj tuzi za ocem. Sutradan su posmrtni ostaci Murata II i malog mu sina Ahmeda Čelebije svečano upućeni u Brusu na sahranu.

Stupivši na sultanski presto, Mehmed II je ozakonio bratoubistvo, koje je u osmanskoj dinastiji bilo i ranije uobičajeno prilikom promena na prestolu: »Onaj od mojih sinova kome Bog podari sultanat, s pravom može pogubiti svoju braću, a za dobro države. Većina uleme smatra to dopustivim.«

S majkom Ahmeda Čelebije Mehmed je blaže postupio. Ishak - paša morao je da se oženi njome.

- Rađanjem druge dece moći će da ublaži svoju tugu za tragično umrlim prvencem - rekao je Mehmed svojoj pomajci Mari.

X

Sa stupanjem na sultanski presto Mehmeda II sudbina carice Mare promeniće se iz osnova. Otvoren, plahovit i samopouzdan, Mehmed je od prvog dana svoga dolaska na vlast ostao postojan u poštovanju i pun zahvalnosti prema carici Mari, koja je od najranijeg njegovog detinjstva ispoljavala ljubav prema njemu i u najtežim danima bila na njegovoj strani. Zbog toga je on otvoreno razgovarao s njom:

- Majko, hteo bih da odmah prečistim tvoje odnose sa mnom. Mnogo ti dugujem pa su i moje obaveze prema tebi velike.

- Uzvišeni padišahu i sine, sve što sam činila za tebe poticalo je iz velike ljubavi koju sam gajila prema tvojoj majci, i koju i danas osećam prema tebi. Bog mi nije dao poroda, ono što je najveće u životu svake žene. Tako sam u tebi našla sina, i sve vreme tvoga rasta bdela sam nad tvojom sudbinom. Prema tome, sve što sam činila za tebe činila sam po prirodnom nagonu majke. Zato se prepuštam tvojoj volji da uradiš sa mnom što nađeš za shodno.

- Majko, po mome mišljenju, postoje dve mogućnosti da ti izrazim svoju zahvalnost. Prva je da i dalje zadržiš mesto moje majke i carice, a druga je, ako ti više godi, da se vratiš svome ocu u Smederevo, što ne znači da bi moja briga o tebi prestala. U ovom drugom slučaju, dobićeš kao moj dar veliko dobro u Ježevu, gde će ti se sagraditi dvor i crkva. Tu bi ti živela slobodno i udesila svoj dvor kako to zahteva tvoje dostojanstvo sultanije i moje majke. Zato te molim, majko, razmisli o mome predlogu, jer ne želim da prenagliš u odluci.

- Hvala ti, sine, sačekaću dolazak poslanstva iz Srbije koje moj otac šalje u Jedrene da ti izrazi njegovo čestitanje povodom stupanja na presto.

U stvari, Mara je htela da se najpre posavetuje s Mahmud - begom, svojim ljubavnikom i ljubimcem novog sultana. Mehmed II je ovom

prilikom hteo da porazgovara s Marom i o važnim poslovima svoje uprave, pa se obratio Mahmudu:

- Mahmud - beže, reci majci kakvo mišljenje vlada o meni kod zapadnih evropskih vladara.

- Uzvišena carice, na Zapadu se proneo glas da je sultan Mehmed mlad i nesposoban za vladara, da je jeretik, otpadnik od islama, a da ne shvata ni suštinu hrišćanstva. Čak se pronela vest da je sultan potajno katolik.

- Mahmud - beže, govoriti o vrlinama i manama jednog svemoćnog vladara, kakav je Mehmed, i to u njegovom prisustvu, nije preporučljivo ni pametno - odvratila mu je Mara.

- Majko, ti si jedina na svetu koja je mogla i uvek može meni sve reći.

- Obavezuješ me da kažem istinu. Moje mišljenje o tebi i tvojim sposobnostima je veliko. Nikada nijedan turski sultan nije znao koliko znaš ti. Hrabar si, smeo i nosiš u svojoj glavi velike planove. Ali se bojim, sine, da će za njihovo ostvarenje morati da se prolije mnogo krvi. A ti nijednog trenutka nećeš posumnjati da nisi u pravu.

- Tačno je, majko, sve što si rekla. Aleksandar Makedonski pošao je iz Evrope da osvaja Aziju, i to sa mnogo manjom snagom od moje. Ja polazim iz Azije da osvajam Evropu. Svet mora jednom pripadati jednom carstvu i jednoj veri. Kakva će biti ta vera, još nisam načisto. Ali derviši i popovi su u suštini isti. Ko je čitao Aristotela i druge velike mudrace, taj mora poneti u sebi sumnju u sve postojeće religije. U tome se ja i Mahmud - beg slažemo. Uostalom, majko, vreme će pokazati da li sam ja pravi, ili netrpeljiv i sitničav vladar.

- Sine moj, sve moje molitve biće upućene svemoćnom Bogu za ostvarenje tvoje zamisli.

- Hvala ti, majko - rekao je Mehmed, i pozdravivši je napustio njene odaje.

Uveče toga dana, Mahmud - beg je ušao k Mari na tajna vrata. Dočekala ga je u raskošnoj haljini od svile, pod kojom su se naslućivale sve draži njenog zrelog tela. Znala je da se završava još jedan period njenog života, a pošto je ceo dan razmišljala o sultanovom predlogu, došla je do zaključka da je najpametnije da se vrati ocu u Smederevo. Tamo će moći da izvesno vreme poživi u slobodi, uz oca, majku i nesrećnu braću. Međutim, tu odluku je

donela teška srca, jer će odlaskom iz Jedrena izgubiti Mahmuda, lišiti se njegove ljubavi. Upućena u sva dvorska šaputanja i naslutivši Mehmedove misli, Mara je bila uverena da će Mahmud - beg uskoro doći na položaj velikog vezira, a samim tim sve će morati da se menja u njihovim odnosima.

Mahmud - beg je kao pesnik Adeni, još vrlo mlad pišući na turskom i persijskom jeziku, stekao veliku slavu u visokom jedrenskom društvu. Naročito je bio omiljen kod žena, koje su njegove pesme o ljubavi govorile naizust na teferičima, a muškarce su uveseljavale njegove vinske pesme, bez kojih nije mogla da prođe nijedna pijanka ili kakva druga zabava muškog društva. Sam sultan Mehmed je u razgovorima sa šejhovima, mulama i grčkim mudracima navodio često Mahmudove stihove da potkrepi svoje mišljenje.

Ali je Maru od prvog dana ljubavne veze s Mahmudom zabrinjavala mlada princeza Gazela, sultanova polusestra. Njenu majku, Angelu, doveli su Muratu II kao zarobljenicu sa jednog grčkog ostrva. Bila je kći zapovednika ostrvske tvrđave, lepa, nežna i vrlo obrazovana. Već zreo čovek, sa osobitim darom da nasluti u kakvu će se lepoticu razviti tek stasala devojka, sultan Murat se zaljubio u svoju zarobljenicu, izdvojio je iz harema i proživio s njom bezmalo dve godine. Kada je Angela umrla, ostala je iza nje devojčica od godinu dana. Po Muratovoj zapovesti, predata je Mari na vaspitanje i staranje. U dvanaestoj godini devojčica je dobila posebne odaje, proglašena je za princezu i uživala sve povlastice člana carske porodice.

Što je bivala starija, lepota nasleđena od majke sve više je dolazila do izražaja. Već u šesnaestoj godini Gazela je bila stasala devojka divnih oblika, ali je osim lepotom zapanjivala sav dvor razboritošću i duhovitošću. Sultan Murat ju je voleo i ispunjavao joj svaku želju. Gazela je svojom pažnjom i poverenjem izdvajala Mehmeda Čelebiju i Mahmud - bega između svih dvorana i članova carske porodice. Oni su često zalazili u njene odaje, gde im je »vižla« - kako su je zvale žene u haremu - postavljala pitanja o svemu i svačemu. Ponekad je svojšm pitanjima, smelošću misli i zaključaka zbunjivala čak i učene šejhove i mule. Caricu Maru je volela i poštovala, često je pozivala k sebi i ophodila se prema njoj kao prema majci. Od Mare je uzimala knjige na grčkom i srpskom jeziku, iz kojih je saznala sve

o hrišćanstvu, ali je iznad svega volela da čita Platona, i Gozbu je skoro doslovce znala napamet. Ali se u poslednje vreme bila naglo promenila. Postala je nervozna, zamišljena, i po nekoliko puta na dan menjala raspoloženje. Mari je to prvoj palo u oči, na je oprezno navela Gazelu da joj se poveri. Mlada princeza joj je jedne večeri, kroz smeh i suze, priznala da se zaljubila u Mahmud - bega.

- Znaš, majko - tako je i ona zvala Maru - najpre sam ga mrzela što je učeniji od mene, a i zbog njegove samouverenosti i dostojanstvenosti. Posle toga, jedno vreme mi je bilo pusto i tužno ako ga bar jednom nedeljno ne vidim. Sad znam da ga volim, da bez njega ne bih mogla živeti. Naučila sam napamet sve njegove pesme, pamtim sve ljegove mudre izreke. Krišom sam posmatrala kako u bacanju cilita pobeđuje sve takmace i kako te u sedlu ponosito drži na konju. Jedan njegov umiljati pogled obraduje me više nego darovi i pažnja koju mi svi ukazuju.

- Razumem te, kćeri moja - odgovorila joj je Mara uzdrhtalim glasom, shvativši odmah da će joj to devojče oteti Mahmuda.

Posle Muratove smrti, kada su, po naređenju njegovog naslednika, sve žene iz harema pokojnog sultana i sva ženska posluga ispoklanjane dostojanstvenicima, princeza Gazela je postala prva ženska ličnost u saraju. Dobila je odaje koje su oduvek pripadale prvoj sultaniji ili njenim kćerima, okružena je novom poslugom evnuha i mladih robinja. Sultan Mehmed II promišljeno je rasturio glas da će uskoro udati svoju polusestru. U saraju i u visokom jedrenskom društvu počela su nagađanja ko li je srećni izabranik kome je sultan namenio sestru ljubimicu. Samo je Mara to dobro znala. Zato je i odlučila da napusti Jedrene i vrati se u Smederevo. Ipak je htela da svoje mišljenje proveri u razgovoru s Mahmud - begom. Uznemirena što gubi voljenog mladog čoveka, Mara je htela da još jednom iskuša svoju moć zrele i mudre žene.

Namerno je otkazivala i izbegavala sastanaK s Mahmud - begom pune dve nedelje. Tek pošto ra je, kako je mislila, dobro namučila, pristala je da je on jedne noći tajno poseti. U zakazani čas, namerno se opružila na kadifeni otoman, zastrt zlatotkanim prekrivačem. U providnoj svilenoj haljini, kroz koju su se nazirale sve draži njenog tela, sačekala je svoga milosnika ležeći. Zaogrnut tamnim plaštom,

Mahmud je, iznenađen njenom lepotom kao da je prvi put vidi, zastao nasred odaje i zadržano je posmatrao.

- Da nisi bolesna? - jedva je uspeo da promuca, od uzbuđenja.

- Bolesna sam - odgovorila je Mara. - Ipak priđi i sedi ovde kraj mene.

Mahmud je zbacio s ramena ogrtač i, pokorno prišavši, seo na ivicu divana.

- Zašto mi nisi javila da si bolesna? Poslao bih ti sultanovog lekara Grka.

- Mojoj bolesti nijedan lekar ne može pomoći. To je bolest srca i duše. Bolesna sam jer znam da gubim ono što više nikada neću moći da dobijem u životu.

- Uzvišena, ne shvatam te.

- Mlad si, pred tobom je ceo život. A preda mnom se ponovo otvaraju ponori usamljeničtva i pustoš. Odlučila sam da se vratim ocu u Smederevo.

- Tu odluku si donela ne pitajući mene - očajnički je rekao Mahmud.

- I da si se usprotivio mojoj odluci, tako bi moralo biti.

- Zašto? - začudio se Mahmud.

- Zato što ćeš se ti uskoro oženiti. A ja ne bih mogla ostati ravnodušna živeći u blizini dok ti uživaš s drugom.

- Ne razumem o čemu govoriš.

- Ovih dana se proneo glas da će te Mehmed postaviti za velikog vezira. A uveliko se priča i o udaji princeze Gazele. Tako ćeš ti postati padišahov zet i član carske porodice. Time će se prirodno sve među nama dvoma morati da prekine. Zato ja odlazim u Smederevo, da podelim sudbinu sa svojom porodicom i Srbijom.

- Uzvišena, veruj mi, iznenađen sam time što si mi rekla. U tebi sam našao ženu, učitelja i prijatelja. Volim te svim žarom mladog čoveka koji je dosad samo sanjario o ljubavi. Zajednička nam je bila misao da u buri koja se kovitla nad sudbinom sveta učinimo bar nešto da pomognemo starome despotu i nesrećnoj našoj otadžbini.

- Mahmud - beže, Gazela je mlađa, lepša i moći će da ti desetstruko nadoknadi sve što gubiš sa mnom. Sama mi se poverila, pa znam da te bezumno voli. Uz to, ona ti donosi položaj velikog vezira. Prema tome, nema razloga da se buniš i očajavaš. Zaboravićeš me posle prve noći provedene s njom. To je prirodno, i

ja se s tim unapred mirim. Ali bih htela da mi obećaš da nikad, ma koliko ti slava pomutila pamet, nećeš zaboraviti Srbiju. Sve je prolazno: uspeh, slava, bogatstvo i vlast, a otadžbina ostaje zauvek ljubav, lepota, snaga i ponos čoveku. Ti znaš da sam za očuvanje Srbije bila prineta na žrtvu. Ako bude potrebno, opet ću se žrtvovati, a to i ovaj put činim gubeći tebe.

- Ali...

- Nema nikakvog »ali«. Ova noć je naša. Uživaćemo noćas kao da smo osuđeni na smrt - rekla je Mara, i vinula se u zagrljaj Mahmudu.

- Neka nam ova poslednja zajednička noć, dragi, bude kao svadbena.

XI

Nekako te iste večeri, pred dignutim mostom i zatvorenom smederevskom kapijom, zastao je konjanik i glasno dozivao stražare, koji su sa osmatračnice na bedemu budno pratili pogledom celu okolinu.

- Stražo! - vikao je već promuklim glasom konjanik.

- De, de, ne viči toliko, uzbunićeš ceo grad, već kaži ko si i šta želiš u ovo doba noći.

- Glasnik sam carice Mare i nosim uzvišenom despotu Đurđu kćerino pismo.

- Sjaši i odloži oružje! Poslaću ljude da provere govoriš li istinu.

- Sa konja ću sjahati, a kao kaluđer i Božji sluga oružje ne nosim, ali pismo moram predati odmah, jer mi je carica rekla da govori o važnoj stvari.

- Dobro - odgovorio je starešina stražara i naredio da se oprezno i polako spusti most preko jarka punog vode. Zatim su stražari stali u bojni poredak, a njihov zapovednik je potom otvorio teška, gvožđem okovana vrata, i sa isukanim mačem u ruci oprezno prišao sredovečnom kaluđeru, koji je držao konja na uzdi. Dobro ga je osmotrio sa svih strana i onda rekao:

- Pokaži pismo!

Kaluđer je iz dugačkog šupljeg štapa izvadio svitak i predao ga starešini stražara. Ovaj je dugo, prema svetlosti buktinje, zagledao svitak, na kome je bio pečat od voska, pritisnut Marinim prstenom. Nasmešio se kaluđeru i naredio:

- Povedi konja preko mosta, a zatim ćemo zajedno poći do despotovog dvora. Tamo ću te predati drugoj straži.

Kaluđer i starešina straže uputili su se uskim ulicama ka kastelu na obali Dunava. Tu su opet morali zastati, opomenuti od drugih etražara, jep je most pred kastelom bio dignut.

- Javite uzvišenom despotu da je stigao glasnik sa pismom od kćeri mu Mare, i da moli da ga despot odmah primi.

Stražari su spustili most preko jarka i pažljivo pretresli kaluđera, a zapovednik je odjurio u kastel da javi o dolasku glasnika. Despota i despoticu zatekao je budne. Đurađ je sedeo u udobo naslonjen pred razbuktalim ognjem u kaminu, desno od njega sela je despotica Jerina držeći u rukama pletivo. Jedna mlada dvoranka čitala je naglas »Žitije svetog Stefana Nemanje«. Ostarivši, despot je postao umoran od svega, i nosio se mišlju da se zakaluđeri a svu vlast preda sinu Lazaru, čim bude uveren da Srbiji više ne preti velika opasnost. To bi već odavno uradio da nije znao da će Turci promenu na prestolu protumačiti kao kršenje ugovora o miru. A u tome ga je sprečavala i despotica Jerina, vlastoljubiva, mudra i izdržljiva u svim nevoljama koje su za sve vreme njegove vladavine pratile Srbiju.

Jerina je bodrila svog muža, pomagala mu u vladanju zemljom, pratila ga i nagovarala da svoje veliko bogatstvo uloži u obnovu, utvrđivanje i razvoj gradova i držanje stajaće vojske kao što su utvrđeni Smederevo i Novo Brdo. Po svim tvrđavama ojačane su odbrambene posade, a prognani grčki i srpski plemići iz oblasti koje su poseli Turci, nalazili su kod despotice Jerine zaštitu i pomoć. Borbena i dalekovida, govorila je da ugovori o miru s Turcima nemaju velikog značaja jer ih je sultan sklapao kad god je vršio ratne pripreme, ali ih kršio kad krene u osvajačke pohode. Zato je ona bila pristalica struje koja se zalagala za savez sa Ugrima.

Zbog povećanog davanja za odbranu Srpskih zemalja, niže plemstvo i narod, okrivivši je da na svoju ruku nameće sve teže kuluke i poreze, nazvali su je »prokleta Jerina.«

Despot Đurađ je voleo i cenio svoju ženu jer mu je bila najpouzdaniji savetnik i uvek spremna da sve nevolje snosi zajedno sa Srbima. Ali je on slušao i savete vojvode Mihaila Anđelovića, svoga čelnika, koji je stajao na čelu struje koja je smatrala da se kakva - takva nezavisnost može održati jedino ako se sa Turcima bude živelo u miru i redovno plaćao harač.

Jerini je bilo poznato rašireno mišljenje o novom sultanu. Na svim srednjoevropskim i italijanskim dvorovima govorilo se da je Mehmed II nesposoban mladić koji mnogo raspravlja s mudracima o veri, filozofiji, poeziji i umetnosti, voli lov i rasonodu, a malo ga zanimaju ratovanja i pohodi. To mišljenje su prihvatili Jerina i ona sranka oko nje, koja je tražila savez s Ugrima, oslanjanje na papu i hrišćanski

pohod na Osmanlija Smrt Murata II i izražena želja novoga sultana da njenu kćer, udo vicu od trideset i nekoliko godina, vrati u Smederevo, roditeljima, obradovala je majku, na je rekla:

- Plemeniti mužu, mislim da je Svevišnji izlio na nas svoju milost vraćajući nam Maru. Naša kći je još mlada, ima dostojanstvo carice. Povratkom u očinski dom oslobađa se svih zala i otvara joj se put ka sreći da se ponovo uda, i to za nekog hrišćanskog vladara. Pored toga, posle Muratove smrti nismo više vezani vazalstvom da ostajemo po strani u slučaju novog hrišćanskog pohoda na Osmanlije.

- Jerino, uvek sam cenio tvoju pamet i mudre savete, ali ovog puta ja ništa dobro ne vidim u promeni sultana. Murat II je bio čovek od reči, razložan i milostiv. Ugovore nije kršio prvi. Istina je da je našoj porodici naneo veliku nesreću oslepevši Grgura i Stefana, ali je docnije pokušao da to ispravi sklapanjem mira u Budimu. Vratio nam je tada sve zemlje koje je osvojio i nikada više ničim nije ugrožavao naš mir. Ne znam šta će raditi i šta namerava novi sultan Mehmed, koji se prema našoj Mari poneo kao prema rođenoj majci. Po svemu što sam mogao doznati o njemu, usijana je glava koja se zanosi velikim osvajanjima. Ako je tako, mi smo mu na putu, jer ako želi da osvaja Ugarsku, Pomorje, Bosnu i Italiju, pre svih tih zemalja mora osvojiti Srbiju. Zato u promeni na prestolu ne vidim ništa dobro.

- Pa šta nameravaš da činiš?

- Poslušaću savet naše kćeri Mare. Još koliko sutra sazvaću Veliki savet da odredi zadatke poslanstvu, koje moramo uputiti u Jedrene da novome sultanu čestita u naše ime stupanje na presto. Pored toga, poslanstvo će imati dužnost da povede razgovore o obnavljanju mirovnog ugovora, i da od sultana preuzme svečano našu kćer.

- Koga misliš da odrediš da predvodi poslanstvo?

- O tome moramo voditi strogo računa. Na čelu poslanstva mora biti uman i diplomatskim poslovima vičan čovek, već poznat na turskom dvoru, koji uživa ugled kod turskih dostojanstvenika, i koji svojom ličnošću i postupcima uliva poverenje.

- Verujem, plemeniti mužu, da si namislio poslati vojvodu Mihaila Anđelovića, jer na turskom dvoru ima brata Mahmud - bega, za koga se zna da je sultanov ljubimac.

- Ne, neću vojvodu Mihaila. Treba mi nepopustljivi k pouzdaniji čovek, koji će se strogo držati mojih uputstava. Ako novi sultan ne ostane pri odredbama mirovnog ugovora koji smo sklopili s njegovim ocem, moraćemo se spremati za odbranu. U ovom slučaju, mislim da bi najpogodniji da predvodi poslanstvo bio stari knez Gvozdenović, koji je godinama održavao veze i prijateljske odnose s velikim vezinom Halil - pašom, a dosad je kod Turaka uvek bilo onako kako veliki vezir rekne. Ako je novi sultan onakav kako se o njemu priča, onda će Halil - paša biti stvarni gospodar. Uostalom, naša kći Mara najbolje zna šta nosi promena, pa ćemo se docnije ravnati prema njenom savetu.

Sutradan je despot Đurađ Branković na Velikom savetu saopštio vest o smrti sultana Murata II:

- Slavna gospodo srpska, knezovi i velmože, i moji vitezovi! Okupila nas je ovde jedna važna vest. Turski sultan Murat II umro je, a na presto u Jedrenu seo njegov sin Mehmed II. Po ugovoru o miru, mi smo vazalna država pa moramo uputiti odabrano poslanstvo da u naše ime čestita sultanu stupanje na presto i da mu izrazi naše saučešće u tuzi za ocem. Znam da ne mislite svi isto o našim odnosima s Turcima. Ali ovog puta moramo biti mudri i pokazati jednodušnost. To će nam pomoći da tačnije procenimo sposobnosti i namere mladog sultana. Ako se Mehmed II zanosi osvajačkim pohodima na Zapad, onda smo mu mi prvi na udaru. Onaj ko bude predvodio poslanstvo imaće težak zadatak da obnovi ugovor o miru, prozre sultanove namere, i dovede moju kćer Maru, kojoj je Mehmed II dozvolio povratak u roditeljski dom. Zato predlažem da poslanstvo predvodi knez Gvozdenović, koji dobro zna turski a u velikom veziru Halil - paši ima starog znanca i prijatelja.

- Slažemo se, gospodaru - rekao je despotov sin Lazar, koji je već tada bio određen za očevog naslednika - mada sam uveren da novi sultan otpuštanjem moje sestre Mare pokazuje da ima zadnje namere prema Srbiji.

- Uzvišeni gospodaru - rekao je vojvoda Mihailo Anđelović - predlažem da se poslanstvo snabde novcem i darovima, jer se time može steći naklonost turskih velikaša i dobiti njihova podrška. Tako će poštovani knez Gvozdenović upola lakše obaviti poverenu mu dužnost.

- U pravu je vojvoda Mihailo, uzvišeni despote. Kod Turaka se novcem i poklonima sve može, a Halil - paša je veliki lakomac.

- Nova kovnica u Novom Brdu, koju su Dubrovčani usavršili, izliva dvostruko više srebrnog i zlatnog novca. Kujundžinice u Prizrenu, Peći i Mitrovici obogatile su se izradom i prodajom novih nakita, koji nadmašuje mletačke, dubrovačke i đenovske. Neka knez na račun državne blagajne uzme sve što mu je potrebno za darivanje novog sultana i njegovih dostojanstvenika. Ako time kupimo mir bar za izvesno vreme, bićemo spremni da dočekamo buru.

XII

Mladi sultan Mehmed II je po preuzimanju vlasti objavio na sve strane da želi da živi u miru sa svim susednim vladarima, pa čak i sa onima na Zapadu koje mu je otac ostavio neprijateljski raspoložene. Povodom toga proglasa stekli su se u Jedrenu izaslanici Vizantije, Lezba, Đenove, Mletaka, Dubrovnika, Vlaške i Srbije. U prestonoj dvorani, Mehmed II je primio odjednom sva izaslanstva, koja su mu pojedinačno čestitala stupanje na presto i izrazila žalost zbog smrti njegova oca. Pošto je saslušao svečane govore i primio darove, Mehmed II se na srpskom jeziku obratio svim izaslanicima:

- Uvažavam želje svojih suseda da živimo u miru i prijateljstvu. Kao vladar najvećega i moćnog Osmanskog Carstva, nastojaću da se svi ugovori koje je zaključio i potpisao moj otac održe na snazi, ukoliko to od mene bude zavisilo. Dobro bi došao i jedan ugovor o miru s Ugriima povoljan po obe strane. Zato ja ovde pred vama, izaslanicima vladara sa raznih strana, izjavljujem da sam spreman da i sa Ugarskom zaključim mirovni ugovor, koji neću prekršiti sve dok se Ugarska bude držala mirno i poštovala granice moga carstva.

Svojom izjavom da želi mir Mehmed II je hteo da obmane susedne vladare, kako bi mogao da se nesmetano priprema za sprovođenje velikih osvajačkih planova koje je skovao još kao prestolonaslednik, uzimajući za uzor Aleksandra Makedonskog i Cezara. Preko svestrano ispletene mreže doušnika hrišćana u njeovoj službi, bio je dobro obavešten o stanju stvari u Srednjoj Evropi, Italiji, i kod hrišćanskih kneževa i despota na Sredozemlju. Znao je da mu je prvi zadatak da osvoji Carigrad, koji je delio njegove azijske zemlje od evropskih poseda, i da se potom može ustremiti na Zapad.

Osim sa svima poslanstvima zajedno, Mehmed je srpske izaslanike primio i posebno, u prisustvu carice Mare, i držao se vrlo svečano.

- Zahvaljujem se preko vas i moje pomajke despotu Đurđu na ukazanoj mi pažnji i prijateljstvu. Sa moje strane ga pozdravite i saopštite mu moju poruku da se između moga carstva i Despotovine

neće menjati ništa, i da stoga nije potrebno sklapati nov mirovni ugovor.

- Presvetli padišahu - rekao je knez Gvozdenović - moj gospodar mi je naložio da izmolim od tebe obnavljanje ugovora.

- Moja reč data prijatelju veća je od svakog ugovora, a to dobro zna i moja pomajka. Uz to vam mogu svečano saopštiti da u znak dubokog prijateljstva i poštovanja darujem svojoj pomajci zemlje u Dubočici, koje je donela u miraz, i veliko dobro u Ježevu, sa koga će primati sav ubrani prihod, da može i dalje živeti kako to odgovara njenom položaju i dostojanstvu.

Veliki vezir Halil - paša takođe je uveravao kneza Gvozdenovića da će on, sa svoje strane, učiniti sve da se naknadno obnovi ugovor sa Srbijom.

- Da sultan zaista želi dobre odnose i mir sa Srbijom, najbolji je dokaz što izuzetno šalje velike darove despotu Đurđu i vraća mu kćer.

Sutradan je velika povorka natovarenih kamila, koje su nosile stvari carice Mare i sultanove darove despotu Đurđu, krenula ispred sultanovog dvora. Kada je Mara izašla spremna da pojaše konja, pojavio se lično Mehmed, u pratnji Mahmud - bega i velikog vezira Halil - paše.

- Uzvišena carice i majko, želim ti srećan povratak roditeljima. Naredio sam da se u svim mestima do granice Srbije pripremi sve što je potrebno za udobno prenoćište i odmor. Put će biti obezbeđen, i moja je želja da te prati sreća i da ti putovanje bude prijatno. Osim toga, hteo sam da ti na rastanku saopštim da će ti prihodi od tvojih dobara biti dostavljani redovno, a u Ježevu će ti biti podignuta rezidencija. Ma šta se ubuduće desilo između mog carstva i Srbije, tvoje mesto nikada ničim neće biti ugroženo. Još jednom ti želim srećan put, i molim te da izručiš moje pozdrave uvaženom ti ocu.

Onda je Mehmed darovao carici Mari bisernu ogrlicu, a Mahmud - beg narukvicu s dijamantima optočenim zlatom. Oproštaj je bio srdačan i potresan. Zaplakavši, Mara je pojahala konja i krenula sa srpskim poslanstvom, u pratnji odreda spahija.

U svim mestima na turskoj teritoriji, caricu Maru su svečano dočekivali predstavnici turskih vlasti, ukazujući joj pažnju kakva dolikuje sultaniji. U sretanje svojoj kćeri despot je poslao na granicu

kod Pirota svoga pročelnika, s odredom konjanika, da od turskih pratilaca preuzme caricu Maru, a on ju je sa ženom Jerinom čekao u gradu, skrivajući uzbuđenje dostojanstvenim držanjem.

Pored roditelja, Maru su, na ulazu u Pirot, dočekali vladika i sveštenstvo celog kraja, vlastela, trgovci, zanatlije i seljani iz okoline. Ceo gradić je bio u zastavama, kuće i dvorišne ograde okićene ćilimima, a devojke, svečano obučene, zasipale su caricu cvećem. Sa obe pirotske crkve zvonila su zvona. Čim je Marina povorka prispela, dvojica mladih plemića paževa pritrčala su i pomogla carici da sjaše s konja. Stari despot Đurađ je raširenih ruku pristupio kćeri, zagrlio je i pritisnuo na grudi, a onda, potresen roditeljskom radošću, plačući uzviknuo:

- Siroto dete moje, punih šesnaest godina nisam te video ni zagrlio.

Despotica Jerina bila je uzdržljivija, zagrlila je kćer ljubeći je u lice i šapćući:

- Dete moje, divno i veličanstveno mi izgledaš. Po strani, među rođacima i dvoranima, stajao je Mihailo Kantakuzin, u panciru. Sada je to bio snažan, od sunca i borbi preplanuo četrdesetogodišnjak, sa crnim brčićima i gustim obrvama. Osećao se neugodno i držao kruto. Sve vreme dok se carica pozdravljala s dvoranima i ljubila s rodbinom, stajao je nepomično očekujući hoće li ga poznati. Mara je od prvog trenutka zapazila Mihaila, i neko čudno osećanje radosno se pokrenulo u njenim grudima. Taj snažni dostojanstveni ratnik, sa ožiljkom na desnom obrazu, ničim je nije podsećao na mladog plemića, rođaka, u koga je bila nekada zaljubljena. Pozdravljajući se sa prisutnima, stalno je mislila o Mihailu, ne znajući kako da mu priđe i šta da mu kaže. Najzad se pribrala i pristupila mu.

- Mihailo - rekla je - ni slutila nisam kakav si delija postao. Mnogo sam slušala o tebi i tvojim junačkim delima.

Mihailo se poklonio i odvratio joj:

- Neka ti je srećan povratak, svetla carice. Ja i moj mač bićemo ti uvek na službi.

- Krenimo, Mihailo, u povorku - rekla je Mara, i uzela ga pod ruku - da od želje vidim narod.

U svim mestima kroz koja su Srbijom prolazili despot i carica Mara s pratnjom, plemstvo, sveštenstvo i narod dočekivali su ih u svečanim povorkama. Zvona su zvonila, žene i devojke zasipale put

cvećem, ratnici ih presretali pesmom i poklicima dobrodošlice. Mara je svuda uz put darivala sirotinju i prosjake. Pri ulazu u Smederevo, pred povorku se isprečio visok, krupan starac, zarastao u prosedu bradu i kosurinu. Oko vrata je nosio tučački znak. Kad je povorka zastala, podigao je oči na caricu Maru i zavapio:

- Uzvišena majko, spasi me ovog sramnog znaka!

- Ko si ti? Po svemu izgleda da nisi Srbin i hrišćanin.

- Uzvišena, ja sam Said - beg, zarobljen pre tri godine od Ugara na Kosovu. Kad je despotov čelnik Mihailo zarobio Hunjadija, prerobljen sam i pušten da se prosjačenjem milostinje otkupim. Sto dukata sam sakupio, ali mi nedostaje još pedeset.

- Said - bega ja otkupljujem - obratila se Mara ocu. - Neka ga tvoji ljudi povedu u grad, obuku i urede, daju mu konja i oružje, a potom bezbedno provedu do turske granice.

- Svetla carice, ja mu opraštam otkup - rekao je Mihailo.

Mara ga je toplo i zahvalno pogledala, a prekaljenom ratniku oči su radosno zasjale i lice mu se oblilo crvenilom.

Smederevo je topovskom paljbom dočekalo caricu Maru. Postrojeni vojnici i razdragan narod pozdravljali su je dok je prolazila ulicama grada, a pred kastelom su je dočekala sva tri brata - slepi Grgur i Stefan, držeći se za ruke, i najmlađi, Lazar, u panciru. Mara ih je dugo grlila, ljubila i plakala, a u gomili naroda čulo se glasno jecanje.

Još iste večeri, pošto se odmorila od puta, Mara je, nasamo sa ocem i majkom, pvela razgovor:

- Sultan Mehmed nije hteo da obnovi sporazum o miru jer, verovatno, namerava da čim sredi prilike u Anadoliji i na Sredozemlju krene u osvajanje prema zapadu. U tom slučaju, Srbija bi mu bila prva opasna prepreka i ne bi hteo da je ima za leđima kad udari na Beograd i Bosnu. Zato bih vam preporučila da jačate odbrambenu moć i tajno pokušate da sklopite savez s Ugrima i Kastriotom. Znajte da će Mehmed biti opasniji od svih pređašnjih sultana.

- Kćeri moja, u Despotovini se ništa tajno protiv Turaka ne može uraditi. Velik je broj manjih i većih plemića koji žele da sačuvaju svoje posede i položaj. Oni smatraju da udvorništvom i pokornošću Turcima mogu sve sačuvati, a na njihovoj strani je čak i despotov veliki čelnik, vojvoda Mihailo Anđelović. On se uzda u svoga

poturčenog brata Mahmud - bega, koji je, kako on tvrdi, miljenik novog sultana.

- Mislim da si u pravu, majko. Kod Turaka ne postoje nikakve obaveze kad krenu da osvoje neku zemlju. A onda, nije presudna turska snaga, nego hrišćanska rascepkanost, koju Turci umeju da iskoriste kad god im zatreba. Mahmud - beg zna za svoje srpsko poreklo. Uverena sam da želi da pomogne Srbiji, ali nisam sigurna da će u odlučnom času moći da utiče na sultana. Mehmed je fanatik koji je uvrteo sebi u glavu da pokori svet, osnuje jedno carstvo i jednu veru, da ostvari sve ono što nisu mogli Aleksandar, Cezar i Konstantin Veliki. Za nas je velika nesreća što svi na zapadu veruju da je Mehmed nesposoban, i što je Ugarska rastrzana unutrašnjim neredima a Janko Hunjadi ostareo i nemoćan da povede nov krstaški rat.

- Kćeri moja, preuranjeno je tako misliti i govoriti dok ne vidimo kakve su namere novog sultana. Slažem se s tobom da odbrambenu snagu treba jačati, ali isto tako treba nastojati da ničim ne damo Turcima povoda da nas napadnu. Što se tiče Hunjadija,

ljegovo poslanstvo je pre neki dan prošlo kroz Srbiju na putu za Jedrene, da sa sultanom zaključi ugovor o čenapadanju.

- Oče, Turcima ne treba verovati. Nisam pozvana da ti dajem savete, ali je oduvek bilo i biće: ko želi mir, mora biti spreman za rat.

- Hvala ti, kćeri, na obaveštenjima, o kojima ću od večeras morati da vodim računa.

XIII

Za caricu Maru je u despotovom dvoru u Smederevu uređeno jedno krilo s nekoliko odaja, u kojima se nastanila i gde je počelo novo razdoblje njenog života. Porodica ju je okružila ljubavlju, a od najnižeg sluge do velmoža svi su joj ukazivali poštovanje kao carici, sećajući se njene velike žrtve.

Sa ugarskog dvora, iz Dubrovnika i Venecije dolazili su u Smederevo izaslanici, posebno upućeni k njoj, da joj iskažu poštovanje i donesu darove. Te izaslanike, kao i srpske velmože i njihove žene i kćeri, kaluđere i ljude iz naroda Mara je ljubazno primala u svojim odajama. Svako je tu bio predusretan i počašćen, a prosjaci bogato darivani. Gotovo svaki manastir u Srbiji dobio je od Mare poklon u novcu i crkvenim knjigama, a kaluđerska bratstva čohu za monaške pace. Glas o njenoj darežljivosti, velikodušnosti i hrišćanskom milosrđu proneo se po celoj Srbiji, Urapckoj i Pomorju, pa je dopro i u Celjsku grofoviju, do njene sestre Katarine, žene grofa Ulriha, sa kojim despot Đurađ nije bio u dobrim odnosima, jer nikada nije mogao zaboraviti niti oprostiti zetu ne baš prijateljsko i rođačko držanje kada se, posle prvog pada Despotovine, potucao po stranim dvorovima kao vladar bez zemlje. To se odrazilo i u bračnim odnosima Katarine i Ulriha. Mara je pokušala da pismom i darom sestri i zetu izgladi neslogu među supružnicima, i pomogne da se ponovo uspostave prijateljski odnosi između despota i grofa. Nastojala je da svoga oca prisnije poveže sa zapadnim dvorovima, i doprinela razvoju trgovačkih odnosa sa Dubrovnikom i poboljšanju veze s Mlečanima. Kao u Jedrenu, i ovde je okudljala oko sebe učene ljude, letopisce i slikare, svojim novcem pomagala obnovu crkava i manastira i zauzimala se za donošenje odredaba o zaštiti trgovaca i zanatlija. Njenim posredovanjem izgladene su mnoge nesuglasice između despota i vlastele.

U to vreme kovnica novca u Novom Brdu udvostručila je proizvodnju, takođe i topolivnica. U svim utvrđenim gradovima

ojačane su posade, obnovljeni bedemi i postavljeni dalekometni topovi. Sa svih strana stizale su vesti o užurbanom radu na obnovi zemlje, pa se sticao utisak da je Srbija krenula ka ranijem usponu. Jedino se odnosi vlastele prema zavisnim seljacima nisu poboljšavali. Vlastela je nemilosrdnim izrabljivanjem svojih seljaka podsticala nezadovoljstvo širokih narodnih slojeva, a to nezadovoljstvo, iako još neispoljeno, predstavljalo je opasnost po Srbiju, unutrašnju, ali ništa manju od one na granicama. Nekoliko puta carica Mara je no kušavala da preko svoga oca i ujaka Tome Kantakuzina utiče da Državni sabor donese nove odredbe kojima bi se odnosi prema sebrima uredili, ali je svaki pokušaj propao, jer je vlastela ostajala pri svojim stečenim pravima i samovolji. Uveravala je oca da moć Turskog Carstva počiva ne samo na dobro organizovanoj vojsci nego i na seljaku koji tu vojsku hrani. Znala je da je po turskom zakonu sva obradiva zemlja bila državno vlasništvo, odnosno, carska. Sultan je zemljišne posede mogao ustupati na korišćenje spahijama, s pravom da na posedu žive i od seljaka koji ga obrađuju prikupljaju državni prihod, i uz obavezu da održavaju red u selu i svojim kmetovima osiguraju miran život. Seljaci su trajno obrađivali zemlju, uživali njene plodove i imali prava da je prenesu na svoje sinove. Zauzvrat su davali trećinu od zemaljskih prinosa, a ostatkom prihoda mogli su da raspolažu slobodno. Mogli su slobodno i da ispovedaju svoju veru. Zato su se balkanski seljaci, među njima i srpski, osećali mnogo sigurnije pod vlašću Turaka nego pod vlašću svojih plemića, pa su se prilikom ratnih pohoda Turaka držali pasivno u borbi i nastojali da ničim ne izazovu gnev osvajača.

Ipak je Srbija pokazivala vidne znake napretka i snaženja. To se osećalo naročito u prestonici Smederevu. Učvršćivani su i ojačavani spoljni bedemi, građene nove kule, proširivani i produbljivani opkopi oko grada i podizani zemljani nasipi. U gradu su podizane nove kuće i kasarne za vojsku. Rastao je broj trgovaca i zanatlija, a karavani iz Dubrovnika pristizali su svakodnevno s tovarima svakovrsne robe. Godolivnica u gradu izlivala je topove - dalekometne, bombe i haberdare, iskivali su se novi mačevi i koplja, a poviše grada, u Godominskom polju, vežbala se laka konjica. Srbija se upinjala da spremno dočeka buduće događaje.

Carica Mara se postepeno privikavala na slobodan i nezavisan život u roditeljskom domu, i Srbiji. Još bi se ponekad, kad ostane sama u svojim odajama, prisećala Mahmud - bega i svoje pozne strasti. Naročito su je na to podsećale tople letnje noći, kad se mesečina razlije po mirnoj vodi Dunava ispod njenih prozora. Tada bi ona čežnjivo uprla pogled u reku i maglenosivu daljinu prema istoku, gde se nalazilo Jedrene. Otuda je imala vesti o udaji princeze Gazele za Mahmuda, kome je sultan podario titulu paše. Čula je i da su u Anadoliji opet buknuili neredi. Gospodar Karamanije, Ibrahim - beg, čim je doznao za smrt sultana Murata II, ponovo je digao glavu smerajući da Osmanlijama otrgne deo zapadne Anadolije. Da izvede dobro smišljeni i odavno pripremani plan, pronašao je tri mlada Turkmene, potomke razvlašćenih kneževskih porodica, i proglasio ih pretendentima na prestole kneževina Menteša, Ajdina i Germijane. Kada Ishak - paši, koga je sultan poslao da uguši neredu, to nije pošlo za rukom, Mehmed II je sa evropskom vojskom prešao u Anadoliju i napao Karamaniju. Ibrahim - beg se prepao i napustio sva zauzeta mesta, i zatražio od sultana oproštaj ponudivši mu mir. Ponudio mu je i svoju najmlađu kćer za ženu. Mehmed je prihvatio obe ponude, ugovorom obavezao tasta da ispunjava sve obaveze i, kao uzdarje za kćer, ostavio ga da i dalje vlada u Karamaniji. Zatim je, naredivši da se iz carske hazne isplate janičari, ugušio njihovu pobunu u Brusi, i vratio se u Jedrene.

Sva obaveštenja o događajima u Jedrenu i Anadoliji slao je Mari Mahmud, sada paša, koji je ostao u Jedrenu kao zapovednik svih trupa do sultanova povratka iz Azije. Uz izveštaje, slao joj je svoje nove pesme, ikone i istočnjačke mirise. Ponekad bi i od Gazele - hatun stizao kakav dar. Sve je to Maru podsećalo na srećne časove koje je, uz najveću opasnost po život, provodila s Mahmudom. Za nju nije bila tajna da mnoge žene iz haremskog carstva uspevaju nekako da vode prikrivenu ljubav, čime se izlažu najvećoj opasnosti. Međutim, nikad nije mogla doznati da li je bilo koja od zvanično proglašanih žena sultana Murata imala ljubavnika za njegova života. Zato se u besanim noćima pitala da li je Mehmed sumnjao ili naslućivao njene odnose sa svojim miljenikom, kome je bio dozvoljen pristup u njene odaje. Verovala je da nije, a ta tajanstvenost njene ljubavi ulepšavala joj je uspomene.

Dešavalo joj se da u sparnim noćima, dok se u besanici premetala po postelji, zaželi da se ponovo zaljubi. Mislila je kako bi sva mogla da se preda čoveku koji bi je bio dostojan. Pitala se nije li čovek koga želi Mihailo Kantakuzin, njena mladalačka ljubav. Ali, kad god bi pomislila na Mihaila, pred očima joj je uz njegov lik iskrsavao i lik njegove žene Milice. To bi je uznemirilo, pa bi ustala, klekla pred veliku ikonu Bogorodice i vatreno joj se molila da je spase grešnih želja i pomisli.

Ali, ma koliko se trudila, nije uspevala da pobegne od takvih misli i svoga razbuđenog tela. Molitve bi je smirile samo za trenutak. Čim bi sklopila oči i san se spustio na njeno umorno telo, usnila bi kao na javi da se nalazi u carskoj palati u Jedrenu, u svojoj ložnici, sva ustreptala od žudnje, pomešane sa strahom, čekajući da se kroz tajni prolaz pojavi Mahmud - beg. Najpre bi čula šum opreznih koraka, šuštanje zastora, a onda bi se pojavio on, zaogrnut crnim plaštom, kakav su nosile sobarice i nudilje. Zatim bi se sve događalo kao nekada. Mahmud bi sa sebe zbacio plašt, pao joj pred noge i ljubio stopala, i mekim dlanovima milovao svaki delić njenog tela, koje je gorelo od uzbuđenja. Onda bi se oboje svukli, pa bi je on u naručju odneo do amama. Pošto bi se u mlakoj vodi, zasićenoj mirisima ružinog ulja i mošusa, dugo kupali i milovali, uzimao bi je ponovo u naručje i odnosio u postelju. Tu se Marin san svakad prekidao. Tada se naglo budila, uznemirena, oblivena vrelinom znojem. Jedva je uspevala da ustane iz postelje, zbaciti sa sebe košulju i otreznoj. Zatim je prilazila velikom venecijanskom ogledalu u zlatnom ramu, i dugo, dugo se posmatrala u njemu, zapažajući tamne kolutove oko očiju nabubrele usne, i osećajući kako je ponovo obuzima neka neodoljiva žudnja.

Jedne sparne noći, dok se nad Smederevom spremala bura, Mapa nije mogla da u odaji izdrži nemir i sparinu, na je tiho, da ne probudi poslugu, sišla niz mračne stepenice u vrt. Prvi predznaci bure već su se osećali u vrhovima drveća, čije su grane čudesno šumele, i u kovitlanju vode Dunava, koji je sve većim talasima zapljuskivao zidine tvrđave. Taj čarobni šumor, mračna aleja, povremeno sevanje munja na severnoj strani neba i usamljenost kao da su godili njenoj nespokojnoj duši. Ne znajući ni sama kuda bi, tumarala je podugo

dok nije najednom, u mraku, ugledala nešto slično ljudskoj prilici. Iznenadena, zastala je i upitala:

- Ko si?

- Svetla carice, ja sam, kaluđer Nikodim. Kaluđer Nikodim je bio dodeljen Mari za ispovednika. Odavno već dobegao je u Smederevo iz Carigrada, gde ga je patrijarh bio oglasio za jeretika, zbog slobodoumlja, jer je tvrdio da su ikone svetogrđe a kult ikona suprotan hrišćanstvu kao duhovnoj veri. Nikodim je poznavao starogrčku, vavilonsku, persijsku i druge filozofije Istoka. Dokazivao je da je hrišćanstvo sinteza svih ranijih religija, i poricao pravo papi i patrijarhu da prisvajaju sebi zastupništvo Hrista na zemlji.

Izbegavši iz Carigrada, Nikodim je našao utočište u Smederevu blagolareći Mihailu Kantakuzinu, koji mu je bio daljni rođak po majci. Ovaj kaluđer bio je snažan čovek četrdesetih godina, velike glave, izrazita lica, prodirnih tamnih očiju. Oblačio se skoro raskošno, u čohu i svilu, nosio kamilavku kao igumani svetogorskih manastira. S Nikodimom je Mara jednom vodila dug razgovor o čistoti duše, grehu, o tome da li duhovnik, kao Božji zastupnik, može oprostiti grešniku. Taj neobični kaluđer dokazivao je Mari da nema greha ako čovek nije ubio, oblagao ili svojim postupkom naneo nepravdu i navukao nesreću na bližnjeg.

- Oče Nikodime, zar i tebe muči nesanica?

- Da, uzvišena, ovih dana mnogo razmišljam o slučaju stegonoše Bogdana, koji je zbog neverstva svoje žene pozvao na dvoboj mladog bojnika Jovana, i probo gamačem. Taj nesrećnik je ovim postupkom upropastio sebe, mladića lišio života, i unesrećio svoju ženu.

- Branio je svoju čast - rekla je Mara, n spustila se kraj Nikodima na klupu pod granatim orahom.

- Zašto bi time bila oštećena stegonošina čast? Po Hristovom učenju, čovek i žena su ravnopravna bića. Sa sobom i sa svojim telom to dvojese imali pravo da raspolažu. Ljubav ne priznaje nišksve veštačke granice, i oni su zaista imali pravo d.a se vole i žive. Stegonoša je mogao, jednostavno, da zatraži od crkve raskidanje bračne veze.

- Znači, ti svaku ljubav smatraš bezgrešnom? - Da, uzvišena. Eto, i tebe već duga posmatram.

Imaš sve što može imati ljudsko biće ša zemlji, ali ti nedostaje ljubav, bez koje se ne možeš nikome predati voljno.

- Ja tu ljubav zamenjujem dobročinstvoš.

- Od toga tvoje zdravo telo nema nišg.a. Tebe mori žudnja i potreba da se nekome predaš, uzizišena carice.

- Šta ako je takva ljubav presahla u mome srcu?

- Jedna ljubav umire, a druga se rađa.

- Sveti oče, moja je ljubav bila grešna, volela sam Turčina, mada sam ceo svoj život dosad provela u hrišćanskoj veri.

- Time si dokazala da si prava žena. Cgarska dijadema nije mogla da u tebi ubije ženu, prirodu, a takvih žena je malo na svetu. Zato ti se još všše divim i spreman sam, ma šta učinila, da ti opr osstim svaki greh.

- Sveti oče, u pravu si, ja u ovom trenupku izgaram od žudnje.

- Na istoj se vatri žari i moja duša. Od prvog dana kad sam te video, želim da padnem pred g vooje noge, da ti izljubim stopala - odvratio joj je Nikodim, pao pred Maru, obgrlio joj kolena i zagnjurio glavu u njeno krilo. Mara se zbunila samo za trenutak, a onda je osetila želju da zavede tako umna čoveka, pomšlovala ga rukom po kosi i upitala:

- Zar monah nije uništio u tebi grešnoog pohotnika?

- Nije, uzvišena. Znam da ni ti nisi deelila dugo postelju sa sultanom Muratom i da je u tebi živa žarka želja za ljubavlju, a ja nikada nisam nn pokušavao da se ponašam kao uškopljenik.

Rekavši to, Nikodim se prikučio Mari, obuhvatio je oko struka, privukao i počeo žudno da je ljubi u lice, usta, vrat. Mara mu je uzvraćala poljupce i milovanja, i tu, na klupi u vrtu, predala mu se. Potom je lugo sedela naslonjena na njegovo rame, klonula, ali rasterećenih misli i tela.

XIV

Despot Đurađ Branković uživao je nadaleko ugled umnog čoveka i veštog političara, čak su ga i sultani Murat II i Mehmed II cenili kao najmudrijeg vladara na Balkanu. Međutim, iako je bio mnogobrojnim nitima vezan za sve evropske dvorove, već poodavno su Ugri, Mlečani i papa počeli da o njemu govore kao o lukavom ishlapelom starcu koji mosti po dlaci između turskih zavojevača i zapadnih krstaša. Ali je despot znao da su ti zapadni krstaši hteli da iskoriste najezdu nevernika da potčine Balkan i sve zemlje na području Sredozemlja katoličanstvu, pa ga takve priče nisu mnogo dirale.

Prilikom svog lutanja po Evropi, kada je bio primoran da moljaka za pomoć zapadne vladare, despot je upoznao slabosti hrišćanskih kneževina, kraljevina i dveju oligarhijskih republika, Mletaka i Đenove. Zavađeni i zavidljivi hrišćanski vladari uzdali su se u papu, koji nije raspolagao vojnim snagama, i trudio se da kao poglavar crkve moralnim uticajem izgadi njihove nesuglasice.

Nasuprot ovim razjedinjenim državicama stajalo je moćno Tursko Carstvo. Kao najbliži sused, i iz obaveštenja svoje kćeri Mare, Đurađ je znao kakvom silom raspolaže sultan Mehmed II, a poznate su mu bile i njegove velike ambicije. Star i obrvan teškim slutnjama da privremeno zatišje kod Turaka skriva velike pokrete prema zapadu, čiji će se prvi udarci sručiti na ostatke Vizantijskog Carstva i Srbiju, despot je nastojao da se svojim držanjem ne zameri nijednoj strani, kako bi u povoljnom času mogao u sukobu dveju sila tražiti bilo kakav izlaz za opstanak Srbije kao države, makar i ovakve, vazalne. Pored toga, morao je da vodi računa o mišljenju velike vlastele i crkve, čija je snaga bila presudna za održanje Despotovine. Velmože i crkva su se kolebali kome da se priključe, jer je svako prvenstveno imao u vidu svoje interese: da zaštiti svoje posede i osigura se za budućnost. Priključiti se potpuno Zapadu značilo bi odreći se pradedovske vere i postati zavisian od pape i ugarskih kraljeva. Prepustiti se Turcima značilo bi ili izgubiti sve, ili, uz prihvatanje

islama, sačuvati posede i ugodno živeti, štaviše, steći i izvesna zvanja. Prema pravoslavnoj crkvi Turci su se kao osvajači pokazivali trpeljivi, i tamo gde nisu nailazili na otpor stanovništva ostavljali su stanje nedirnuto.

U takvim zamršenim prilikama, i sama despotova porodica bila je podeljena. Najmlađi sin, Lazar, sa svojom ženom i nekoliko veoma uticajnih velmoža, opredelio se za oslanjanje na Zapad. Smatrao je da je opstanak Srbije moguć jedino u čvrstom savezu s ugarskim, i bosanskim kraljem, uz oslonac na papu i Mletke. Slep i Stefan bili su vezani za despotovog velikog čelnika Mihaila Anđelovića, koji je držao da se Despotovina i pravoslavlje mogu očuvati jedino ako se bude vodila proturska politika. Jerina se kolebala između dveju struja, i najveći deo vremena posvećivala održanju dvorskog ceremonijala usvojenog od Vizantinaca. Ona je verovala da se svečanim ručko vima i večerama, zabavama i lovačkim hajkama čvršće nego ičim drugim mogu privezati velikaši, visoko sveštenstvo, vitezovi i ambiciozni političari.

Tako je despotski dvor postao stecište častohlepnih velikaša, slavloljubaca, preljubnika i spletkaroša, gde su se protivnici sretali za bogatom trpezom i na zabavama, smeškali se i jedan drugom stezali ruku, a iza leđa se ogovarali, zavodili protivnikovu ženu ili kćer.

U takvoj atmosferi na dvoru, carica Mara je sve češće bivala meta potajnih napada ljudi koji su verovali da su je Turci namerno vratili ocu da bi poduprla protursku struju. Pored toga, videvši da je Mara u najboljim godinama, mnogi su oko nje počeli da pletu intrige na račun njenog ličnog života. Ali niko od njih nije mogao pretpostaviti da je carica Mara, lepa, uticajna i bogata žena, na koju su bacali oko mnogi evropski vladari, a sultan Mehmed II je poštovao i redovno slao prihode sa imanja koja joj je poklonio, izabrala sebi za ljubavnika monaha Nikodima, izbeglicu i otpadnika od crkve, koga su srpske vladike i igumani gledali s podozrenjem. Prozapadna struja na dvoru smišljala je kako da na Zapadu odabere pogodnu ličnost da preuda caricu, pa da u toj odlučnoj i pametnoj ženi nađe pouzdanog pobornika novog krstaškog rata, jer je svima bilo poznato da je Mara i kao žena sultana Murata II ostala sve vreme u pravoslavnoj veri i zaštitnica crkve, stradalnika i sirotinje.

Sve to nije moglo ostati tajna za Maru. Oslobođena stega turskog dvora, ona se iz dana u dan sve više prilagođavala prilikama i životu u roditeljskom domu. Živela je na izgled spokojno, vodila razgovore s učenim ljudima, pomagala hroničare i živopisce, primala dubrovačke poklisare, i preko Mahmud - paše, koji je uz sultana Mehmeda zauzimao najuticajniji položaj u Osmanskom Carstvu, posredovala u svim spornim pitanjima između Srbije i Turske.

Ali u opštoj smutnji koja je vladala na dvoru u Smederevu, Mari je interesovanje za politiku, nauku i veru služilo kao zaklon da nesmetano proživi nov ljubavni zanos. Kaluđer Nikodim ne samo da je bio iskusan ljubavnik koji je u njoj razbudio zamrlu strast, nego je i kao ličnost odudarao od svih muškaraca sa kojima je dolazila u dodir. Dnevna politika ga je interesovala kao scenska predstava svetskih događaja, u islamu i hrišćanstvu je gledao dve filozofije, a u njihovom sukobu sudar Istoka i Zapada. Po njegovom mišljenju, Istok je nastupao silovito i s fanatizmom, a Zapad se postepeno oslobađao srednjovekovnog feudalizma, koji je gubio svoju moć sa razvojem gradova i snaženjem trgovačkog i zanatlijskog staleža, i zakoračio ka jačanju centralizma koji će se ovaplotiti u apsolutističkoj monarhiji.

Nikodim je mnogim svojim razmišljanjima i postupcima još više zainteresovao Maru. Poznavao je dobro helensku i rimsku istoriju, čitao izvorna dela Homera, Ovidija, Plutarha i Cicerona, znao je i hebrejski pa je u Starom zavetu prevedenom na grčki jezik otkrivao greške. Sve njegovo bogatstvo činio je popriličan broj vrednih retkih knjiga, smeštenih u nekoliko velikih sanduka. Bilo je tu starih egipatskih papirusa, grčkih i latinskih izvornika, starih jevanđelja. Imao je i zbirku Bogorodičinih ikona od italijanskih majstora koji su živeli u Carigradu dok je on boravio tamo. Katkad je Nikodim voleo da odreši svoju nemirnu podsmevačku dušu, i pred Marom je bez ustručavanja ismevao despotove velmože, uobražene i hvalisave plemiće. Svemu što je prošlo ili što postoji nalazio je razložne zamerke, a ponekad je znao da napravi šalu i na svoj račun:

- Uzvišena carice, zar ti nikad nije palo na pamet da prekoriš sebe što si između tolikih budala na dvoru izabrala mene, ubogu ništariju koja se odavno uortačila sa samim đavolom?

- Možeš biti i sam đavo, ali tebi imam da zahvalim što drukčije od ostalih gledam na ljude i život - rekla je Mara, nasmejavši se i zagrlivši ga.

- Čini mi se da smo nas dvoje, u ovo vreme ljudskog bespuća, došli do granice kad se mora sumnjati u sve vrednosti ovog sveta. Eto, ti si bila carica, živela pod šapom jednog ograničenog sultana, koji je mislio da sve što želi i preduzme mora da ostvari, a svoju ubogu dušu ispustio je bekrijajući. Verovatno će za buduća pokolenja više od moćnog sultana značiti kakav ubogi đavo iz Firence ili Venecije koji je, gladujući, mrljao bojama po platnu. Ili neki umašćeni hroničar papa, kraljeva i pometenosti našeg vremena, a da ne govorim o stihoklepcima koji obleću oko bogataških trpeza da oglođu bačene kosti.

- Koliko vidim, tebi skoro ništa nije sveto.

- Jeste, sveta mi je tvoja milost koja me nagrađuje bogatstvom tvoga tela u ložnici. Da mi je Gospod podario sposobnost vajanja ili slikanja, sav svoj život bih posvetio da ovekovečim u mramoru ili na platnu tvoje telo.

- Razbludniče, ne govori tako! Dovodiš me u položaj da crvenim.

- Uzvišena, da znaš koliko si predivna, ne bi mogla zameriti ovim mojim rečima.

Mari se činilo da je Nikodim došao kao Bogom poslan u njenu pustoš. Njegova strast i neutrošiva mužjačka snaga toliko su je preporodile da se prosto podmladila. Sve veću pažnju je posvećivala spoljnom izgledu, češljala se, doterivala, oblačila u raskošne haljine, ukrašavala nakitom. Čak je u časovima kad ostane sama, vezujući likove svetaca koje će darivati manastirima, počela i da pevuši.

XV

Dok se razjedinjeni Zapad uljuljkivao snom o nesposobnosti mladog sultana, dotle je Mehmed II privodio kraju pripreme za ostvarenje svojih osvajačkih zamisli. Pošto je temeljito sredio prilike u Anadoliji i osigurao se od iznenađenja sa zapada potpisavši ugovore s Ugarskom i Venecijom, odredio je kao prvi zadatak osvajanje Carigrada, želeći da se celom svetu predstavi kao jedini naslednik Vizantije. Zbog ovog velikog poduhvata, smanjio je izdatke za izdržavanje svoga raskošnog dvora i naredio svim kovnicama u zemlji da kuju novac za potrebe para. Zatim je preko svojih posrednika domamio u Jedrene najbolje livce topova sa Zapada, i konstruktore brodova, a janičarima je povećao plate i svuda sproveo najstrožu disciplinu. Naredio je da se preko puta utvrđenja Anadolu hisar sagradi na Bosforu tvrđava Rumeli hisar, da bi zagospodario moreuzem, što će omogućiti prebacivanje njegovih trupa iz Azije u Trakiju. Iz svih provincija stizali su građevinski majstori i dopreman je materijal za gradnju, a dotle je sultan u Velikom saraju u Jedrenu primao predstavnike stranih dvorova, priređivao im zabave, veselja, nastojeći da ih zavara.

Zidanje tvrđave naspram zidina Carigrada i pripreme u okolini uzbunili su carigradsko stanovništvo. Na grčkim ostrvima i duž Sredozemlja govorilo se: »To su vesnici propasti Carigrada, dolaze dani Antihrista.«

Car Konstantin je odmah uputio u Jedrene svoje izaslanike, moleći sultana da mu obrazloži ratne pripreme oko njegove prestonice. Izaslanike je sultan primio vrlo učtivo, počastio ih i odgovorio:

- Radim ono što je potrebno da se obezbedi saobraćaj mojih istočnih provincija s prestonicom u Trakiji. A ako se caru Konstantinu to ne dopada, neka smatra da su prekinuti prijateljski odnosi.

Na kule utvrđenja, koje su graditelji nazvali razdvajačem mora, postavljeni su dalekometni topovi, i nijedna lađa nije smela proći kroz Bosfor, uploviti ili isploviti iz Carigrada bez Mehmedove dozvole.

Dok je trajala izgradnja tvrđave, često su u polju pod gradom izbijale čarke između turskih graditelja i Carigradana koji su tu obrađivali svoje njive. Car Konstantin je upućivao i odrede vojnika da građane štite pri obdelavanju zemlje, pa bi se i oni ponekad umešali u te čarke i zarobili ponekog Turčina. Jednom prilikom, među zarobljenim Turcima bilo je i nekoliko evnuha, koji su, izvedeni ired cara Konstantina, pali ničice i rekli:

- Ako nas, gospodaru, ne pustiš pre zalaska sunca, onda nam odrubi glave, pa ćemo ti biti zahvalni. Milije nam je da nam smrt zadaš ti nego rušilac sveta. Car Konstantin je pustio zarobljenike i uputio Mehmedu II poslednju poruku, pozivajući ga da se dogovore o miru. Sultan je ovu poruku o sporazumu i mirnom rešenju lokalnih sukoba iskoristio da objavi rat Konstantinu XI. Naredio je da se vizantijskom poslaniku odseče glava i pošalje u Carigrad. Istom merom je odgovorio Konstantin XI odrubivši glavu turskom poslaniku.

Dok se to dešavalo oko Carigrada, u Veneciji, Đenovi i Firenci nisu nikako mogli da nađu zajednički interes za pribiranje snaga, a papa je tražio da se u Carigradu uvede latinska služba u sve crkve, uslovljavajući time pomoć svoju i nemačkog cara Fridriha. Caru Konstantinu nije ostajalo ništa drugo doli da to prihvati, na je 12. decembra 1452. godine papin legat kardinal Isidor odslužio rimsku misu, na latinskom jeziku, u Svetoj Sofiji, u prisustvu cara i Senata. Time je bio potvrđen utovor o uniji istočne i zapadne crkve i priznata papina vlast. Taj čin je ozlojedio sav pravoslavni svet, i još više ogorčio već ozlojedene Grke, koji su u toj nevolji ostali privrženi svojoj veri.

Mada je rat bio objavljen, obe strane su preko cele zime ostale pasivne, a OKO grada su samo tu i tamo izbijale male čarke. Mehmedov plan je dosledno izvršavan. Veza sa Carigradom je bila gotovo prekinuta, što je trebalo da onemogući pritanje pomoći iz preostalih delova Vizantije i zapadnih zemalja. Duga opsada i čarke smanjivale su otporni duh branilaca. Mehmed je za napad na Carigrad raspolagao dobro uvežbanom, disciplinovanom i fanatizovanom vojskom od 80 000 ratnika, od kojih je bilo 15 000 janičara jurišlja. Vojsku je pratio velik broj mula, hodža i derviša, koji su neprestano čitali molitve i govorili vojnicima: »Prorok traži da

padišahova prestonica bude Carigrad. A što Prorok traži, to mora biti.«

Mehmed II je postavio svoj ratni stan na brdu Maltepe do Mramornog mora, gde su se nalazile anadolske trupe, a na levom krilu bile su raspoređene rumelijske grupe sve do Zlatnog pora. Kada se obruč napadača spojio oko grada, sva turska vojska primakla se carigradskim zidinama na kilometar rastojanja.

Istoga dana napustio je car Konstantin XI svoju rezidenciju i zauzeo odbrambeno mesto kod kapije Sveti Roman, sa 3 000 strelaca i 300 Đenovljana dobrovoljaca. To je bilo najugroženije mesto u odbrani grada. Ostatak vizantijske vojske bio je raspoređen po zidinama oko grada. Car Konstantin je raspolagao vrlo malom ali odabranom, hrabrom vojskom, koja je mogla brojati najviše do 15 000 boraca, računajući i građane dobrovoljce. Tehnička nadmoćnost je bila na strani Turaka, naročito u jakoj artiljeriji. Grci su bili mnogo slabiji u svemu, ali su ih štitili dvostruki bedemi i imali su takozvanu »grčku vatru«, kojom je rukovodio Nemač Johan Grant. Pomoću nje su branioći uspevali da spale gurska napadna oružja, koja su bila obavijena volujskim kožama. Tom vatrom su Grci odbijali turske juriše, spaljujući po nekoliko stotina ljudi u jedan mah.

U prvim naletima Turci su izgubili oko 12 000 ljudi. Kad je video kako njegove jurišije odstupaju, sultan Mehmed se nije mogao obuzdati. Pojahao je konja i nagnao ga u more, psujući i ubijajući svoje vojnike koji su odstupali. Komandanta svojih brodova hteo je da nabije na kolac kada je, pokušavajući da prodre u carigradsko pristanište, u jednoj pomorskoj bitki dozvolio da vizantijska flota odnese pobedu.

Sada je Mehmed II odlučio da upotrebi svoje mnogobrojne dalekometne topove ne bi li danonoćnim bombardovanjem razorio carigradska utvrđenja. Međutim, zidine su odolevale bombardovanju, a porušene delove su branioći obnavljali u toku noći. Onda je Mehmed naredio da se grad zauzme noću, na prepad. Četiri puna časa trajali su turski juriši, ali su ih hrabri branioći odbijali.

Na savetovanju koje je sultan održao s vojskovođama i državicima, veliki vezir Halil - paša je predložio zaključenje mira, pod uslovom da Grci plaćaju sultanu harač od 70 000 zlatnika godišnje. Rekao je da oi se zaključenjem mira izbeglo stradanje

obeju vojski, a da bi vizantijska prestonica zgodnijom prilikom mogla bez borbe pasti Turcima u ruke.

Tome su se usprotivile druge turske vojskovođe, sumnjajući da Halil - paša održava stalnu vezu s carem Konstantinom. Tada je Mehmedu pala na pamet sjajna misao da deo svoje flote kopnom prevuče u Zlatni rog, pa da i s mora napadne Carigrad. Jedne mračne noći izveden je ovaj plan. Sutradan su branioci bili zapanjeni kad su u svom zalivu ugledali tursku eskadru. Stražari su pozvali na uzbui, ali u trenutku kada su branioci hteli da »grčkom vatrom« unište tursko brodogradilište, kapudanpaša napao je jedan venecijanski brod i začas ga uništio, a ubrzo su i ostali brodovi bili potopljeni. Samo je s jednog potopljenog broda uspela da se spase plivanjem posada od trideset dva člana, ali js bila zarobljena.

Turska vojska se već nalazila u opkopima a flota u Zlatnom rogu. Carigrad je bio iritešnjen s kopna i s mora. Mehmed II je tada odlučio da vizantijskog cara pozove da se preda. Više mu je bilo stalo da proveri kakvo je stanje kod branilaca nego da iznudi predaju grada. Radi toga je poslao svog zeta Ismail - Oglua, koji se predstavio Vizantincima kao prijatelj i savetovao im da prihvate predaju i time ublaže sultanov gnev. Car Konstantin mu je odgovorio:

- Zahvaliću Bogu ako se sultan odluči za mir, kao što su to činili njegovi preci. Ali nijedan od njegovih predaka koji su opsedali Carigrad nije živeo dugo. Zato neka Mehmed traži harač, a ne grad. Recite mu da je svaki branilac spreman da pogine za odbranu Carigrada.

Posle odgovora cara Konstantina, sultan Mehmed je objavio u svom taboru: »Mojom voljom i voljom svevišnjeg Alaha, 29. će se izvršiti opšti juriš na grad s kopna i mora. Vojsci je dopušteno da tri dana pljačka i robi sve u gradu. Moje su samo zgrade, zidine i sve bogomolje.«

Od 26. maja otpočele su pripreme turske vojske, naročito kod kapije Svetog Romana, gde se nalazio sultanov šator. Hodže, derviši, mule i šejhovi su molitvama, obećavanjem bogate pljačke i pričama o neizmeriom bogatstvu grada raspaljivali borbeno raspoloženje. Telali su obećavali nagrade i odlikovanja onima koji se istaknu u borbi. Vika i klicanje su bili toliki da su branioci Carigrada i sve stanovništvo mislili da će se nebo srušiti od tolike dreke i pretnji.

Po ulicama i trgovima zamračenog Carigrada, i u svim crkvama odjekivali su vapaji i molitve: »Skini, Gospode, svoje pravedne pretnje sa nas. I oslobodi nas iz ruku krvnika.« Uoči strašne noći, đenovski komandant Đovani Đustinijani uspeo je da prućem i zemljom zatvori pukotine na zidinama kod kapije Svetog Romana, na je zapovednika vizantijskih trupa molio da mu dopremi dva topa, jer je osećao da će tu biti glavni neprijateljski napad. S obzirom na jadno stanje utvrđenja, car Konstantin XI dao je iz svoje riznice 70 000 hiljada zlatnika dvojici kaluđera da ih podele narodu, i time ih podstaknu da zatvaraju pukotine u zidinama. Umesto da to učine, kaluđeri su novac zakopali.

XVI

Na Svetog Teodosija, u osvit 29. maja, pokrenuta je sva turska sila na opšti juriš. I ovoga puta Mehmed II se poslužio lukavstvom. U prvi juriš bacio je svoje najslabije trupe, da njihovim napadima zamori braniocce. Ovi vojnici su ginuli u grupama ali i prodirali kroz breše u bedemima. Branioci su bili odlučni i hrabro se borili, pa su juriši prvih turskih četa bili odbijeni i turski gubici veliki. Međutim, kad je zarudela zora, počela je, uz zaglušnu buku truba, rogova i bubnjeva, topovska paljba iz nekoliko stotina velikih i srednjih topova, a turski brodovi su u toku noći bili privedeni do same obale. Osamdeset turskih borbenih ratnih brodova sa po dva reda vesala stajalo je od Drvene do Lepe kapije. Obe zaraćene strane znale su da je došao odsudni čas i da će sve zavisiti od predstojeće bitke.

Uoči glavnog napada, oko cara Konstantina okupili su se poslednji put, u Svetoj Sofiji, svi branioci Carigrada. Posle službe, zauzeli su opet svoje položaje na bedemima. Đenovski zapovednik Đovani Đustinijani krenuo je sa svojim odredom od 3 000 ljudi, koji su sačinjavali Đenovljani, Nemci, Rimljani i dobrovoljci krstaši sa Zapada, sve do spoljnih zidina kod kapije Svetog Romana. Veliki vojvoda i državnik Luka Notaris štitio je s grčkom vojskom četvrt Vlahernu, a lučku obalu branilo je 500 strelaca i praćkaša. Na svakoj kuli stajao je samo po jedan stražar, na bastionima po dva - tri borca. Car Konstantin XI, okružen svojom svitom i dvoranima, umešao se među vojnike i sa konja ih bodrio rečima i boreći se hrabro. Branioci su se borili lavovski, satirući premoćne buljoke turskih jurišlija. Junak najvećih podviga, Đovani Đustinijani, teško je ranjen u okršaju, u ruku i bedro. To ga je obeshrabrilo na je napustio svoj položaj. Čak ni molbe cara Konstantina nisu bile u stanju da ga zadrže.

- Brate moj - doviknuo je car Đustinijaniju - drži se hrabro! Kuda to ideš? Vрати se na svoje mesto!

- Idem onamo - odgovorio je Đustinijani - kuda Bog vodi Turke.

Posle tih reči, odjurio je ka Zlatnom rogu i ukrcao se na jednu denovsku lađu, gde su mu previli rane, na je iskoristio opštu zabunu kod napadača i neopaženo isplovio na pučinu. Đustinijanijevo bekstvo izazvalo je kod branilaca najpre zbunjenost i uznemirenost, a potom opštu pometnju. Turci su to приметili. Zaganos - paša uveo je u borbu glavne rezervne trupe - janičarski korpus, i izvršio juriš na kapiju Svetog Romana. Branioci su se povukli prema unutrašnjoj kapiji, ali je mnoštvo njih bilo pobijeno i pregaženo, dok su napadači prodirali u grad preko gomile leševa. Kad je video da se turski barjak vije na bedemima Carigrada, car Konstantin je, sa isukanim mačem, jurnuo na konju u gomilu pomahnitalih janičara, i obarao sve koji su mu stajali na putu. U toj žestokoj borbi, brzo je dopao rana, ali je i ranjen nastavljao da se bori. Međutim, desilo se nešto što car nije očekivao. Jedna velika grupa Turaka, koja je bila prodrila sa druge strane u grad, napala ga je s leđa. Tek tada je Konstantin video da je borba bezizgledna, pa je uzviknuo:

- Zar ovde nema hrišćanina koji bi mi uzeo glavu pre Turaka?

- Nema, kaurine! - viknula su dva janičara priskočivši mu s leća. Jedan ga je udario sabljom po glavi, a drugi probo mačem.

Osvajači su još dugo ubijali posadu dok nisu uvideli da je ona nesposobna za bilo kakvu dalju borbu. Zatim su se dali u pljačku i robljenje. U pometnji koja je zavládala među osvajačima oko pljačke, mnogi preživeli branioci Carigrada uspeali su da umaknu.

Đustinijani se sklonio na ostrvo Hios, i tu umro, kardinal Isidor pobegao je u Galatu, a Antonije Diego uspeo je da se sa nekoliko svojih brodova domogne Egejskog mora. Princ Orhan, pretendent na turski prssto, ubijen je u bekstvu jer ga je neko od Grka izdao. Tako je poslednji car Vizantije završio svoj život na bojnopolju u odbrani svoje prestonice i hrišćanstva.

Još dok su Turci prodirali u grad, iz svih gradskih četvrti pokulzalo je mnoštvo naroda ka crkvi Svete Sofije. Bio je to opšti metež ljudi, žena, staraca i dece, kaluđera i kaluđerica, sveštenika, jer se u toku borbe bila pronela praznoverna priča da će, kad Turci prodru u grad, sa neba sići Arhandeo Mihailo s plamenim mačem i uništiti nevernike. Tako su za tili čas sve prostorije, hodnici i galerije velike crkve bili prepuni naroda koji je, klečeći, vapajem prizivao Boga u pomoć, da im sačuva bar goli život. Ali ta fanatizovana gomila

pravoslavnih ljudi i u tom tragičnom času, da je zaista sišao s neba Arhanđeo, radije bi se predala Turcima nego što bi se opredelila za katoličanstvo, jer je toliko bio veliki razdor između dveju hrišćanskih crkava, istočne i zapadne.

Za to vreme, turski vojnici su nesmetano pljačkali hiljadugodišnju prestonicu Vizantije, muškarce ubijali, a žene, decu, starce, kaluđere i kaluđerice odvodili, da bi ih, docnije, prodali na trgovima robova. Na trgovima, po ulicama, kućama i crkvama silovali su žene i devojke. Janičari su se okomili naročito na crkve, u kojima su, kao u torovima, mogli da zarobe na stotine žena, devojaka i tek stasalih mladića. Razbijali su vrata na zgradama, upadali i uzimali sve što im se činilo da ima bilo kakvu vrednost. U crkvama su skidali sa zidova ikone, gazili ih, razbijali zlatne oltare i ikonostase, grabili skupocene putire i odežde.

Bile su opljačkane sve državne i privatne palate, građanske kuće, trgovine, crkve i manastiri. Nastradale su sve javne i privatne biblioteke. Janičari su izbacivali knjige na ulice, gazili ih nogama, cepali i palili. Najdragoceniji plen za osvajače bile su žene, naročito mlade devojke, a zatim zlato, ćilimovi, drago kamenje i skupoceno posuđe.

Za to vreme, Mehmed II je sa zidina Carigrada posmatrao pustošenje osvojene vizantijske prestonice. Kad su mu podneli izveštaj da je svaki otpor prestao, i da se ceo grad nalazi u rukama njegove vojske, naredio je da se širom otvori kapija Svetog Romana i nađe telo cara Konstantina, da mu se odrubi glava i nabije na Justinijanov stub, kako bi se pokazalo Grcima da više nemaju vladara.

Posle toga je Mehmed, u pratnji vezira, ušao u Carigrad na konju, u svečanom odelu. Jašući na čelu povorke, prvo se uputio u Svetu Sofiju, da najveću hrišćansku bogomolju zaštiti od razaranja, zahvali se Alahu na pobedi, i pretvori je u camiju. Kad je ušao u crkvu, ugledao je nekog derviša kako skida zlatne ukrase sa oltara. To ga je toliko razjarilo da je iz ruku jednog pratioca zgrabio topuz i njime na mestu ubio pljačkaša viknuvši:

- Imate i suviše plena, razbojnici! Građevine pripadaju meni.

Sa državnih zgrada skinuti su carski orlovi i postavljen polumesec i turska zastava. Onda je sultan Mehmed II seo na presto vizan gijskih

careva i oglasio da će ubuduće njegova prestonica biti Carigrad.

U kasno popodne doveli su sultanu Mehmedu velikog vojvodu Luku Notarisa, koji je zarobljen u okršaju kod kapije Svetog Romana. Sultan mu je, pokazujući na gomilu ubijenih Grka, rekao:

- Vidiš do čega je dovela vaša tvrdoglavost kada ste odbili da predate grad.

- Padišahu - odgovorio je vojvoda - ja sam verno izvršavao naređenja svoga gospodara. Moga presvetlog cara uveravali su tvoji visoki pomoćnici da nikada nećeš moći da osvojiš Carigrad. Zato je veća krivica za nesreću ovog grada i ljudi na tebi.

Mehmed je odmah shvatio da je veliki vezir Halil - paša bio u vezi s carem Konstantinom.

- Postarajte se za bezbednost velikog vojvode i njegove porodice - naredio je. - A ti, Mahmud - pašo, naredi da ovog časa prestane svaka pljačka i robljenje, i da se janičari i ostala vojska povuku u logor.

Međutim, istog dana kad je pokazao milost prema Luki Notarisu, omamljen pićem i na nagovor vojvodinih neprijatelja, naredio je da mu dovedu vojvodinog sina, dečaka od četrnaest godina, da s njim bludniči, jer je lepe dečake voleo više od žena. Vojvoda je odgovorio da će radije primiti dželata nego sramotu svoga sina. Kad je evnuh saopštio sultanu vojvodin odgovor, Mehmed je odgovorio:

- Pogubite velikog vojvodu, njegova sina i zeta mu Kantakuzina.

Plen koji su Turci uzeli u Carigradu bio je ogroman. Zarobljeno je 60 000 ljudi, opljačkano zlata, srebra, dragog kamenja, umetničkih predmeta, skupocenih tkanina, sagova, porcelana i oružja velike vrednosti. Gubitak koji je tom prilikom pretrpela Venecija procenjen je na 200 000 zlatnika, a gubitke Đenove, Firence i Dubrovnika niko nije mogao utvrditi. Turci su decenijama posle toga govorili za svoje bogataše da su sudelovali u pljački Carigrada.

Vest o padu Carigrada i hrabroj pogibiji poslednjeg vizantijskog cara, Konstantina XI Paleologa, prva je doznala Venecija kada je 29. juna u dvoranu gde je zasedao Senat uleteo gologlav glasnik i predao pismo kojim je mletački bailo obaveštavao Sinjoriju o strašnom udesu »Istočnog Rima«, poslednjeg bedema hrišćanstva i evropske kulture na istoku. Papa Nikola V doznao je o katastrofi Carigrada tek 8. jula, i odmah je tu vest razaslao italijanskim

vladarima i velikašima i obavestio francuskog kralja i nemačkog cara. Silovit odjek toga događaja potresao je celu Evropu. Pad Carigrada ocenjivan je kao najsudbonosniji događaj za budućnost čovečanstva, a svakako je bio najtragičniji za hrišćanstvo i evronsku kulturu na istoku. Naučnici, filozofi i političari govorili su, s pravom, da se opasna neman, pogubna po napredak i budućnost, ustremila iz divljih pustinja Azije na srednju Evropu, pošto je već skršila Vizantiju i ugrozila opstanak Srbije.

Vest o padu Carigrada stigla je mnogo pre u Smederevo nego na Zapad. Nju je preko tatarina poslao carici Mari Mahmud - paša, opisujući joj opširno tok borbe i sgradanja Grka. Strašna vest sledila je srce despotu Đurđu, na je kao okamenjen ćutao neko vreme. Tek pošto se pribrao, rekao je:

- Nećemo dugo čekati da dođe red na nas.

- Preuranjeno je join govoriti šta očekuje Srbiju - odgovorila je Mara ocu - mada mislim da Mehmed neće trpeti na Balkanu nijednu, čak ni vazalnu državu. Zato, oče, ako nisi sklon da se predaš, pripremaj se za borbu na život ili smrt. Da bi to mogao što uspešnije sprovesti, odmah odredi poslanstvo koje će poći da čestita Mehmedu pobedu.

- Znači li to, kćeri, da si i ti za borbu?

- Oče, na ja sam hrišćanka iako sam bila žena Turčinu. Moje su želje i molitve na strani moje otadžbine. Kad si me prinosio na žrtvu svojim političkim obmanama, niko me nije pitao da li mi to teško pada. U slučaju da Mehmed zavojšti na Srbiju, ja ću se povući na svoje dobro u Ježevu i moliću se za pobedu srpskog oružja.

Uskoro je despotu Đurđu stigla poslanica kojom ga je sultan Mehmed II obaveštavao o zauzimanju Carigrada. Zahvaljivao se pri tom starome despotu na njegovom lojalnom držanju, ali ga je uzgred obavestio da je Srbiji podigao harač na 12 000 zlatnika. Carici Mari sultan je uputio posebnu poruku:

»Majko, znam da ćeš se obradovati mome velikom uspehu, kao i da ćeš me osuđivati za zla i nevolje koje je, mimo moje volje, doneo rat. Učinio sam sve što je trebalo da razaranja i žrtava bude što manje. Ali, meni je suđeno da osvajam, a samim tim, bez moje volje, dolaze zla i nesreće. Ako smatraš, majko, da sam zbog toga grešnik,

oprosti mi. A u znak večitog poštovanja i zahvalnosti za sve što si mi učinila, šaljem ti ovu zlatnu ikonu i dijademu vizantijskih carica.

Mehmed II.«

DRUGI DEO

I

Mehmed II Osvajač, kako se mladi sultan nazivao od osvajanja Carigrada, osetio je već posle nekoliko meseci po zauzimanju vizantijske prestonice da se grubom fizičkom silom i vojničkom pobedom u ratu ne odnosi konačna pobeda nad Zapadom, čije je drukčije shvatanje sveta i života otvaralo šire vidike. Sada je tek Mehmed razumeo da je Aleksandar Makedonski svojim osvajanjima stvarao novu civilizaciju na temeljima helenske kulture, a Cezar zasnivao Rimsku Imperiju na pravu rimskog građanina, bez obzira na versku i nacionalnu pripadnost, da je Konstantin Veliki izgradio Istočno Rimsko Carstvo na pravoslavlju, koje se hiljadu godina suprotstavljalo Rimu i katoličanstvu. Uski, fanatični islam, po čijem je učenju svako pravo pripadalo jedino pravovernima, mogao je odneti samo kratkotrajne pobede.

Sanjajući o gospodarenju svetom, Mehmed je razmišljao u kome bi mogao naći saveznika za tu predstojeću veliku borbu protiv Zapada, koji je još bio nesložan, ali se pred valom islama sve više zbijao i organizovao. Ne bi li nešto dokučio iz postupaka svojih predaka, počeo je da proučava istorijska zbivanja od osnivača osmanske države, pretka Osmana Gazije, koji je dao svoje ime i državi i dinastiji, i Orhana i sina mu Sulejmana, koji se prvi učvrstio na evropskom tlu. Šehit Murat I udario je temelje osmanskom gospodstvu na Balkanu, i to je platio glavom, odneo pobedu, ali nije uspeo da jednim udarcem salomi snagu srpskog naroda, koji se, ima tome već stotinu godina, isprečio kao nerazrušivi bedem pred daljom najezdom Osmanlija u Evropu. Sada je Carigrad osvojen, Grci pobeđeni, nema više moćnog Vizantijskog Carstva, ali Srpska Despotovina još stoji pred njim kao poslednja prepreka. Ta slaba

Despotovina, koja se još nekako držala u nekoliko utvrđenih gradova, imala je još jednu snagu, koju je sačuvala i pobeđena Grčka - snagu pravoslavnog hrišćanstva, koje nije htelo Rim i katoličanstvo.

Zato je, prinremajući se za nove osvajačke pohode prema zapadu, Mehmed II uporno tražio kako da pravoslavlje pridobije za saveznika, ili ga bar neutrališe u budućem ratu. U tim razmišljanjima, sećao se razgovora koje je, svojevremeno, njegova majka vodila s caricom Marom o dvojnosti hrišćanstva, izraženoj u pravoslavlju i katoličanstvu. Ispitujući taj problem, utvrdio je da verske starešine u Vizantiji njegova vremena nisu većinom bile grčkog porekla, niti su u borbi između Rima i Carigrada igrale odlučnu političku i kulturnu ulogu. Patrijaršijski mitropoliti, rasuti na širokom području Sredozemlja, pripadali su raznim narodima, i u borbi protiv Rima zajednički interes im je bio o državanje svojih položaja. A takvi crkveni dostojanstvenici koji vide svoj interes jedino u očuvanju položaja i privilegija, a ne mešaju se u političke stvari, ne mogu ometati ostvarenje njegovih zavojevačkih planova, štaviše, mogu mu i koristiti. Zaključio je, stoga, da treba što pre obnoviti Carigradsku patrijaršiju. Obnova Patrijaršije, mislio je, potisnuće kod Grka i Srba nepomirljivu mržnju prema islamu, ili je bar ublažiti i navesti ih da je javno ne ispoljavaju, što bi moglo oslabiti i njihov otpor.

Ova Mehmedova razmišljanja i interesovanja za hrišćanstvo, naročito za pravoslavlje, poticala su samo iz njegove želje da hrišćanski svet osvoji i njime zavlada. Svoju namisao da obnovi Carigradsku patrijaršiju ubrzo je ostvario. Patrijaršija je obnovljena i izabran novi patrijarh, Genadije, Mehmedov štićenik. A onda je sultan uputio u Smederevo poslanstvo sa darovima carici Mari i pozivom da ga poseti u Jedrenu i privremeno se nastani na svom dobru u Ježevu. Izvlačeći Maru iz Smedereva, Mehmed je na umu imao skoro osvajanje Srbije. Pretpostavljao je da će u Despotovini nadjačati proturska struja ako bude imao pod rukom caricu pomajku, a to bi bio put da bez borbe dođe do Srbije, koju je želeo da ima kao uporište prema srednjoj Evropi.

Mara je skoro radosno prihvatila Mehmedov poziv, jer su joj bile dojadile spletke na despotovom dvoru i nesloga u porodici. Naime, stranka otpora je već čitavu godinu dana pravila planove o Marinoj

udaji za istaknutog borca protiv Turaka Nikolu Skobaljića, rođenog u braku srpskog plemića i Ugarke. Taj vrsni ratnik, fanatični borac, bio je udovac bez dece, na je Hunjadi hteo da ga preko Mare orodi sa dinastijom Brankovića, koja je u Đurđevom sinu Lazaru spala na jedinicu kćer, jer se slepi Grgur i Stefan nisu ženili.

Međutim, Mara se dubokom ljubavlju vezala za kaluđera Nikodima, a znala je da ne može imati dece, na je smatrala da je bolje da ostane udovica i uzme od života sve što, kao žena, još može. Sa druge strane, dobro su joj bili poznati turska sila i fanatizam njenog posinka Mehmeda, i bila je ubeđena da je pobeda na njegovoj strani, a kao pravoslavka verovala je da se njena pradedovska vera može očuvati jedino uz Mehmedovu pomoć.

Ovi razlozi su je naveli na odluku da pođe sultanu posinku u Jedrene. Pored toga, želela je da vidi kako izgleda Carigrad posle turskog osvajanja i da poseti Hristov grob u Jerusalimu. U isto vreme, računala je da će sad, posle obnove Carigradske patrijaršije, moći, uz sultanovu pomoć, da izdigne na viši položaj u crkvenoj hijerarhiji svoga milosnika Nikodima.

Kad je sultan Mehmed bio obavešten da se carica Mara ča svojom pratnjom približava Jedrenu, poslao joj je u susret velikog vezira, nekoliko učenih šejhova, muftiju Hamida i novog patrijarha Genadija. Takve počasti govorile su svima koliko svemoćni Mehmed Osvajač drži do svoje pomajke, sultanije udovice njegova oca.

Pošto se Mara smestila i odmorila u svojim nekadašnjim odajama u Velikom saraju u Jedrenu, Mehmed joj je preko Mahmud - paše javio da će je posetiti. Za taj prvi susret sa sultanom Mara je pripremila veliki dar. Na srebrnu ploču stavila je 2 000 zlatnika, prsten s dijamantom i mač iskovan u Novom Brdu. Sultan se pojavio u svečanom odelu, u pratnji velikog vezira Halil - paše, Mahmud - paše, jedrenskog muftije i patrijarha Genadija. Gordo dignute glave, osmehnut, pošao je odlučnim korakom prema Mari i uzviknuo:

- Srećan sam što te vidim, majko, u dobrom zdravlju i krepkiju nego kada si otišla svojim roditeljima.

- Sine moj, ja sam se sve vreme molila Bogu za tvoje zdravlje i uspeh. Dozvoli da te poljubim u ponosno čelo i zagrlim onako kako bi to učinila tvoja pokojna majka, koju ti ja odavno zamenjujem. A

sad primi od mene ovaj poklon, možda skroman ali i velik jer ti ga daje tvoja pomajka.

Mehmed je prišao Mari, dolustio da ga zagrlji i poljubi u čelo, i uzvratilo joj zagrljajem i poljupcem. Zatim je primio Marin dar, dodao ga Mahmud - paši i rekao:

- Kakvo uzdarje želiš, majko? Reci šta mogu da učinim za tebe.

- Želim, sine, da kaluđer Nikodim bude izabran za episkopa koji će stalno biti u mojoj pratnji.

- Tvoju želju će još danas ispuniti patrijarh Genadije. Ako, majko, imaš još kakvu želju, slobodno čini što ti je drago.

- Želim da odem na hadžiluk do Hristova groba, i da potom posetim Carigrad.

- Svaka će ti želja, majko, biti ispunjena - odgovorio je Mehmed.

Zatim je sultanova pratnja bila počašćena jelom i pićem koje je Mara donela iz Smedereva. Sultan se, sedeći na šiljetu pored Mare, raspitivao o zdravlju despota Đurđa.

- Vesti koje do mene dopiru govore da je tvoj otac još krepak i dobrog zdravlja.

- Uzvišeni, moj otac je ušao u osamdesetu godinu života, a život mu je bio težak, pun stradanja. Povio se pod teretom godina i briga, ali je njegova odanost tebi ostala nepromenjena.

- Šta će biti, majko, kada tvoj otac umre? Tvoj brat Lazar naklonjeniji je Zapadu nego meni.

- Njegov položaj je vrlo težak, sine. Vaše pogranične čete često upadaju u Srbiju i pustoše, a to sa severa čine i Ugri.

- Takva su, majko, i moja obaveštenja. A ti znaš da zbog tebe želim da Srbija bude pošteđena budućih ratnih pustošenja.

Uzdam se, sine moj, da ćeš prema mome narodu pokazati svoju velikodušnost, i da će moj stari otac proživeti svoje poslednje dane u miru i spokojstvu.

- Ukoliko to bude zavisilo od mene, i ova ne ti želja biti ispunjena.

U stvari, Mehmed je hteo da Mara što pre krene na hadžiluk, na je naredio da joj se pripremi veličanstvena pratnja.

- Majko, za nedelju dana biće sve spremno za tvoj odlazak do Hristova groba. Na povratku ću te sačekati u Carigradu, gde će ti biti ukazane sve počasti kao prvoj turskoj sultaniji u novoj prestonici moga carstva.

Pošto je otpratio Maru na haciluk, Mehmed je smatrao da ga više ništa ne obavezuje da ostavi na miru despota Đurđa. Prilike u Anadoliji i Carigradu bile su sređene, u Carstvu je vladao mir. Vojska je bila dobro opremljena, uvežbana i uvek spremna za ratovanje, a sultan, koji je iz svih pobeda dotada izlazio kao pobedilac, mislio je da njegova moć nema granica. A kako su i njegove osvajačke težnje bile bezgranične, Mehmed Osvajač je, ne obazirući se na mirovne ugovore, hteo sad da pokori sve balkanske države.

Prva mu je na udaru bila Srbija. Pre nego što je pokrenuo vojsku, uputio je u Smederevo poslanstvo i pismenim zahtevom se obratio despotu Đurđu:

»Zemlja kojom ti vladaš ne pripada tebi, već Lazarevom sinu Stefanu, pa prema tome - meni. Voljan sam da ti ostavim nekadašnju oblast tvog oca Vuka i grad Sofiju. Ako se ovom mome zahtevu ne budeš povinovao, napašću te i celu Srbiju, po pravu nasleđa, pripojiti svome carstvu.«

Turski izaslanici protumačili su sultanov zahtev kao njegovu želju da se hitno ustupe Turcima prestonica Smederevo i utvrđeni grad Golubac, kako bi odatle mogli napadati Ugarsku. Izaslanicima je naređeno da poslove oko ustupanja ovih gradova obave sa despotom Đurđem za dvadeset pet dana. Starome despotu je bilo jasno da sultan ne traži samo deo Srbije već celu zemlju. Zato je izdao naređenje zapovednicima svih utvrđenja da se pripreme za odbranu. Tursko poslanstvo je zavarao izgovorom da mora najpre sazvati Državni savet, koji će usvojiti sultanov zahtev. Zatim je vlast predao sinu Lazaru a zapovedništvo nad vojskom šuraku Tomi Kantakuzinu. Sa ženom Jerinom, sinovima Grgurom i Stefanom i pratnjom prešao je neopaženo na svoje posede u Ugarskoj i tamo se nastanio. Bekstvom u Ugarsku stari despot je spasao život, jer je proturska stranka pripremala njegovo ubistvo. To su no preuzimanju vlasti otkrili Lazar i Toma, odmah preduzeli energične mere zatvorivši sve zaverenike i otpočevši živu pripremu za odbranu presto nice.

Kad nije dobio odgovor od despota Đurđa ni posle mesec dana, Mehmed je, ne sačekavši povratak svojih izaslanika, krenuo s velikom vojskom iz Drenopolja na Srbiju. U Srbiji je sreo svoje izaslanike, koji su ga obavestili o Đurđevom bekstvu u Ugarsku. Oni su mu doneli i vest da je ugarska vojska prešla Dunav, opljačkala

velike delove Srbije i pojačala svoje posade u Beogradu i Šapcu. Ugri su zatim, zajedno s despotovim trupama prikupljenim u Sremu, zauzeli položaje kod Smedereva i Ostrovice. Srbijom je već haralo 50 000 turskih vojnika i robilo srpsko seosko stanovništvo.

Kao pri napadu na Carigrad, sultan Mehmed II je lično zapovedao odabranom vojskom napadajući Smederevo. Na samom položaju saliveni su dalekometni topovi. Opsada Smedereva, uz stalno bombardovanje, trajala je mesec dana, a kad su na mnogim mestima spoljni zidovi utvrđenja bili porušeni, sultan je na čelu vojske, ispred svojih vojskovođa, poveo janičare i spahije na juriš. Branioći Smedereva, kličući »za krst časni i Srbiju«, krenuli su u susret napadačima i posle velikih gubitaka na obe strane razbili sultanovu vojsku. Mehmed je potom nekoliko puta tražio da se grad preda, obećavajući branioćima slobodu, ali mu je Lazar odlučno odgovorio:

- Ti nikada nijedno obećanje nisi održao. Prekršio si mir zaključen s mojim ocem. I branioćima Osipovice obećao si slobodu ako ti predaju već skoro razoren svoj grad, pa si ih sve odveo u ropstvo. Dok sam živ ja, ili nijedan drugi Srbin borac u ovom gradu, nećemo ti se predati.

Videvši da ne može osvojiti Smederevo, Mehmed II je digao opsadu i sa svojom vojskom vratio se u Sofiju. Na Moravi kod Kruševca ostavio je svog najboljeg vojskovođu, Feriz - bega, sa 32 000 vojnika, da se suprotstavi despotu Đurđu i Janku Hunjadiju, koji su kretali sa severa. Despotov napad je uskoro usledio. Feriz - begova vojska je bila do nogu potučena i sam beg zarobljen i odveden u Smederevo u zatočenje.

Za to vreme, Hunjadi je sa svojom vojskom žario i pljačkao u okolini Niša i Pirotu, razbio drugu tursku vojsku i spalio Vidin. Posle uspešnog pohoda i pobede nad Turcima, Hunjadi se od Vidina vratio u Beograd na zimovnik. Tu su ga dočekali despot Đurađ i njegov zet Urih Celjski.

Zapovednik jednog borbenog srpskog odeljenja, hrabri ratnik Nikola Skobaljić, potukao je Turke koji su nadirali od Vranja, ali su ga pri jednom izviđanju Turci iznenadili, uhvatili i nabili na kolac. Strahovita pustošenja po Srbiji u toku ovih borbi dovela su do masovnog bežanja stanovništva čak do primorskih gradova. Mletački providuri

su rado prihvatili srpske dobeglice, davali im zemlju i od njih stvarali borce za odbranu gradova i pristaništa na Jadranskom moru.

Posle neuspeha u napadima na Srbiju, Mehmed se vratio u svoju novu prestonicu i počeo da se bavi dvama novim poduhvatima. Prvo je veliku pažnju posvetio stvaranju turske flote, a zatim vraćanju sjaja Carigradu, koji je pretrpeo teška razaranja i izgubio prestiž duhovnog središta tadašnjeg sveta.

Mnogi naučnici, filozofi, teolozi i drugi učeni ljudi koji su preživeli pad Vizantije prebegli su, sa starim knjigama i rukopisima, u Mletke, Đenovu i Firencu. Tamo su bili prihvaćeni na vladarskim dvorovima, postali učitelji i tumačili helenske filozofije, nauke i umetnosti. Pored praznoglavih varalica, među izbeglicama iz Vizantije bilo je velikih znalaca i umetnika. Njihova delatnost na Zapadu probudila je interesovanje za duhovne vrednosti antike i uticala da se brže izađe iz mračnog srednjeg veka i uplovi u novo razdoblje - renesansu, koju će obeležiti procvat umetnosti i razvoj nauke i filozofije.

Mada je među svim osmanskim sultanima Mehmed II imao najšire poglede i bio vrlo obrazovan, on je, zanesen osvajačkim planovima, prenebregao veliko nasleđe vizantijske kulture, pokušavajući da od razočaranih izbeglica sa Zapada dozna samo ono što se odnosilo na politiku i vojnu snagu. Ali ga je stalno nagrizala sumnja da je nešto najznačajnije ispustio iz svojih ruku. Da to nadoknadi, otvorio je širom vrata Jevrejima, koji su na Zapadu bili progonjeni. U njima je našao dobre finansijere, trgovce i obaveštače.

II

Za to vreme je carica Mara, u pratnji svog ljubavnika, novonaimenovanog mitropolita Nikodima, sa sjajno opremljenom svitom obilazila sveta mesta po Maloj Aziji. U Jerusalimu se zadržala punih osam meseci, i Hristov grob bogato obdarila novcem. Smeštena u zasebnu palatu, okružena udobnošću svake vrste, provodila je vreme u nekakvom verskom, ali i ljubavnom zanosu.

Mitropolit Nikodim, dalekovid i uvek o svemu dobro obavешten, a zavrbovan od sultanove službe, trudio se svim silama da Mara ne dozna o Mehmedovom pohodu na Srbiju. On je imao sada dva cilja u životu: da se preko carice Mare dokopa patrijaršijskog prestola u Carigradu, i da podilazeći Turcima učini sve što može za pokorene Grke, pogotovu za ostatke vizantijske kulture, koje su izbeglice odnosile na Zaiad. Da ostvari ove svoje ciljeve, sko vao je podmukao plan: da iskoristi Mehmedovu sinovlju ljubav prema Mari, znajući da će joj sultan ispuniti svaku želju, i Marinu ljubav prema njemu, Nikodimu, uveren da mu ona ne može ništa odbiti. Osetio je novi mitropolit da je surovi zavojevač Mehmed vezan za Maru nitima osećanja ponetog iz najranije mladosti i da u njoj nalazi sve što je izgubio u rano umrloj majci. Naslutio je da je to osećanje u njemu toliko jako da ga nikakav spoljni događaj neće moći da potisne. U isto vreme, znao je da je Mara u vlasti neutoljive žudnje za njim, na je to podjarivao veštinom iskusnog ljubavnika.

Svake večeri odnosio ju je u amam da zajedno uživaju u mlakoj namirisanoj vodi ljubeći se i milujući. Potom bi je poneo u njenu ložnicu, spuštao na svilom zastrtu postelju, upijao se strasno u njene požudne usne. Ona mu je uzvraćala zagrljaje i poljupce i milovala njegovo mišićavo snažno telo, dok se neka slatka drhtavica razlivala njenim telom kao poplava, i u svesti ostajala samo neugasiva želja da to večno traje. A kad bi se najzad oboje smirili, ostajali su dugo zagrljeni u postelji, bez reči i pokreta. Tek pošto se odmored, Nikodim bi se uspravio, nalaktio i rekao:

- Noćas si bila čudesno nova i nesavladiva.
- Za sve što sada doživljam, za svu sreću koju sam upoznala s tobom, zahvaljujem Svevišnjem. Mada znam da je ovo što mi činimo greh.

Nikodim bi joj tada govorio o lepoti i značaju ljubavi i prolaznosti svega ostalog. Podsećao je da je sam Isus Hrist rečima »Idite i množite se« ozakonio ovakvu vezu između žene i muškarca. Ali je Mara bila uporna:

- Sveti oci su to docnije proglasili grehom.
- Sveti oci su bili i ostali samo sebični i sujetni ljudi. U potaji su živeli kao razbludnici. Mi činimo ono što nam je priroda namenila, i u tome nema ničeg grešnog - odgovarao joj je Nikodim.
- Ljubljeni, želela bih da naša ljubav nikada ne prestane.
- To će zavisiti samo od tebe. Ako se nastaniš u svome dvoru u Ježevu, moći ćeš da me zadržiš kao svog ispovednika.
- Reci šta želiš. Ispuniću ti svaku želju uz pomoć svog posinka sultana.
- Uzvišena, ti dobro znaš da ne želim ništa od zemaljskih blaga. Želim samo da ostanem uz tebe kao odani rob. Ali kao Božji predstavnik na zemlji želeo bih da učinim nešto za spas Hristove vere i tekovina grčke kulture, jer one nevidljivim putevima odlaze na Zapad. Znam da su čitave biblioteke prenesene lađama iz Carigrada u Veneciju, Đenovu i Firencu. Bojim se da ista sudbina ne zadesi uskoro kulturne tekovine u Srbiji.
- Misliš li time da kažeš da Mehmed neće poštediti moga oca?
- Mislim, uzvišena. Srbija je sto godina bila bedem o koji se lomila najezda islama. Despotovina mu je poslednji bastion na putu. Ma koliko da je velikodušan prema tebi, Mehmed neće imati ni trunke milosti prema tvome ocu i Srbiji.
- Znači li to da se moramo unapred pomiriti s propašću Srbije?
- Da, uzvišena. Mudrost nalaže njenim upravljačima da je poštede Osvajačeva besa i razaranja. Ali ne verujem da će oni postupiti mudro. Srbi su hrabri i tvrdoglavi ljudi. Malo je trebalo da pod Milutinom i Dušanom zavladaju Vizantijom, i da se to desilo bilo bi velike koristi za Srbe, još više za Grke. Sačuvale bi se hiljadugodišnje tekovine Vizantije.

Takvim i sličnim razgovorima Nikodim je stalno pripremao Maru da od svog dvora u Ježevu napravi centar posrnulog hrišćanstva na istoku. Video je odmah da je patrijarh Genadije samo igračka u rukama sultana Mehmeda, koji je mnoge crkve u Carigradu pretvorno u džamije, a ča mnogih drugih skinuo olovo da pokrije svoj novi dvorac.

Dok je Mara hodočastila, Srbija se nalazila u očajnom stanju. Mnoga mesta i sela bila su opustela. Oko 50 000 njenih stanovnika Turci su odveli kao roblje i naselili ih u okolini Carigrada. Mnogi ljudi videli su jedini spas u bekstvu prema Jadranskom moru, ili su gurali preko Bosne do Like i Krbave, gde su ih hrvatski plemići jedva dočekali da im budu odbrana i zaštita njihovih poseda i zamkova. Tako je počelo veliko pomeranje srpskog naroda s juga i istoka prema severu i zapadu.

Despot Đurađ, ostareo, smoren ratovima i gragičnom sudbinom svoje porodice, nalazio je još snage da ostatak svoje razorene države nekako konsoliduje i pripremi za iduće borbe, koje su bile neminovne. Čak i velik deo plemstva, pogotovu nižeg, prvi put je uvideo da je sudbinski vezan za narod, pa je počeo da mu se približava radi zajedničke odbrane od turskih hordi, koje su ugrožavale celo područje Srbije, prodirale u Bosnu i Hercegovinu, M sve do Dalmacije i Hrvatske.

U takvoj teškoj situaciji na području Srbije, od seljaka i nižeg plemstva obrazovale su se hajdučke čete, koje su iz šuma napadale turske garnizone u pograničnom pojasu, ili sačekivale turske akindžije iz zaseda, uništavale ih, odnosile plen u hrani, odeći, novcu i oružju u svoja hajdučka skloništa. Tako je izvan dotadašnjih naselja, daleko od puteva, u nepristupačnim hercegovačkim i srbijanskim planinama, sve od Timoka do Tape, nikao red novih naselja, u kojima su se na ravnopravnoj osnovi izmešali seljaci i niži plemići, kaluđeri i popovi. To su bili žilavi branitelji Srbije. Stari despot, velmože i visoko sveštenstvo nisu ih mogli potčiniti sebi, ali su u slučaju turske najeзде mogli računati na veliku snagu tih hajdučkih četa i borbenih plemena nastanjenih po zabitim planinskim mestima i u moru šuma. Đurđu je ostajalo da što bolje pripremi odbranu Smedereva, a Hunjadijev plan je bio da idući put pusti Turke do Beograda, da ih tu izmuči dugom opsadom i potuče.

Ali Mehmeda II Osvajača ništa nije moglo da uspava, ni pobeda ni poraz. Budnim okom je preko svojih uhoda pratio sve pripreme u Ugarskoj i Despotovini. Zato se i sultan preko zime pripremao za rat, reorganizovao vojsku, povećavao broj korpusa i opremao svoje ratnike novim oružjem. Stotine najpoznatijih livaca, dovedenih sa Zapada, dobro plaćenih i gotovo maženih, neumorno su tokom cele zime izlivali lake i srednje topove, i pripremali materijal za dalekometne, koje će izliti na bojištu.

Kada se u okolini Carigrada i Jedrena okupila u proleće velika vojska, koja je brojala do 150 000 dobro opremljenih, disciplinovanih i uvežbanih ratnika, Mehmed II je krenuo u novi pohod. Pripremio je i rečnu flotilu, kao što je to učinio i prilikom opsade Carigrada. Tako je, istovremeno s kopnenom vojskom, Dunavom zaplovilo dve stotine lakih rečnih brodova i šezdeset barki prema Smederevu i Beogradu. U Kruševcu je, po sultanovom naređenju, podignuta za kratko vreme velika topolivnica, gde su vešti livci izrađivali merzere.

Potkraj meseca juna, Osvajač je s velikom vojskom prodro u Srbiju s juga. Namerno je upao u vreme kad dozrevaju žita, da bi svoje protivnike lišio hrane ukoliko se rat ne završi pre zime. Sultan je skoro nesmetano projurio kroz Srbiju od Kruševca do Beograda. U sastavu svoje vojske imao je sad velik broj stranaca koji su već ranije rukovali topovima, napadnim mehovima, katapultima za izbacivanje zapaljivih materija - svim oružjem oprobanim na Zapadu. Ti zapadnjaci u Mehmedovoj službi bili su uglavnom Italijani, Nemci i Ugri. Svi su se oni stavili u službu napadaču hrišćanstva da bi se obogatili, jer ih je sudtan izdašno nagrađivao. Da osvoji Beograd, koji je predstavljao glavna vrata za upad u srednju Evropu, Mehmed nije žalio novaca, jer je bio uveren da će, ako mu pođe za rukom, lakše savladati ostatke Srbije, osvojiti Bosnu, Ugarsku, Dalmaciju, a potom krenuti na Italiju, u Veneciju i Rim, gde će na Kapitolu sedeti na presto cezara.

Kad je ugarski kralj Ladislav doznao s kakvom je silom Mehmed II Osvajač krenuo na Beograd i Srbiju, pobegao je noću iz Budima u Beč. Ali ni ugarski velikaši nisu bili spremni da se izlože opasnosti, pa su pohitali da se priključe trupama Janka Hunjadija tek kad su čuli grmljavinu topova nad Beogradom. Sad su ponovo sve nade i oči bile uprte u starog ratnika, iako su svi verovali da će prednost koju je

Mehmed postigao u ratnoj tehnici, ljudskoj sili i time što je već zaposeo položaje oko Beograda odlučiti o pobjedniku.

Hunjadijevu vojsku od oko 60 000 ljudi činili su seoska i gradska sirotinja, koja nije imala šta da izgubi, monasi prosjaci, i pravoslavni i katolici, niži sveštenici, čobani, pustinjaci, studenti i pustolovi svake vrste. Većina je od oružja imala samo mač, poneko batinu ili pračku, ali je ova čudna gomila bila raspaljena oduševljenjem da se bori za hrišćanstvo. Tim ljudima, mahom nevičnim ratovanju, koji su kao krstaši došli sa raznih strana, nije smetalo što su različitih narodnosti i vere. Svi su oni slušali vatrene propovedi velikog fanatika Jovana Kapistrana, koji je s franjevcima i pravoslavnim monasima svakodnevno raspaljivao borbena raspoloženja krstaša molitvama, govorima i isticanjem zastave s likom raspetog Hrista. U očima ove borbene gomile Janko Hunjadi je bio oličenje smelosti i junaštva.

Kad se Hunjadi s tom vojskom primakao Dunavu, video je da je Mehmed već opseo Beograd i počeo da ga bombarduje. Nekoliko stotina topovskih ždrebla zasipalo je beogradsku tvrđavu danonoćno, dok je turska konjica nesmetano pustošila okolinu opsednutog grada.

Turska flotila je ovladala Savom i Dunavom, njeni brodovi, povezani lancima, zatvorili su sa vodene strane prilaze tvrđavi. Da bi se pomoglo upola razrušenoj tvrđavi, moralo se probiti do turskih brodova na Dunavu. Hunjadi je radi toga okupio kod Slankamena malu flotilu od četrdeset čamaca i jednog većeg broda. Posadu su činili hrabri i iskusni šajkaši, koji su živeli i borili se na Dunavu, i poznavali ga kao sebe same. Pošto je Kapistran očitao molitvu i u svaki brodić ušao po jedan kaluđer da bodri posadu, mala hrišćanska flota spustila se noću između 13. i 14. jula niz Dunav, pod Zemun, do turskih brodova u bojnom poretku. Udar je izveden s leđa, iznenada i silovito. Šajkaši su uspjeli da prekinu lance koji su vezivali turske brodove i razbiju njihov poredak. Tri turske galije poslate su na dno sa svom posadom a četiri najveća broda zarobljena. Ostali brodovi, oštećeni, natovareni mrtvima i ranjenima, spasli su se bekstvom niz Dunav. Bojeći se da i te lađe ne padnu krstašima u ruke, Mehmed je naredio da se zapale.

Ova pobjeda je odlučila dalji tok rata i sudbinu Beograda. Iskoristivši pobjedu i pometnju kod Turaka, Hunjadi je sa svojim borcima ušao u

beogradsku tvrđavu. Upola srušeni bedemi opravljani su na brzu ruku, i po njima razmešteni toiovi koji su se zatekli u gradu i oni koje je Hunjadi dovukao.

Iskusni vojskovođa Hunjadi znao je da tek nailaze teške borbe i presudan obračun. Činio je sve što je mogao da odbranu pripremi što bolje. Na konačan obračun se nije moralo dugo čekati, jer su u turskom taboru vršene pripreme za opšti juriš na Beograd.

Pošto su iskopani lagumi i minirane tvrđavske kule, sultan je dao znak da počne juriš sve vojske na tvrđavu. Na čelu jednog jurišnog odreda nalazio se rumelijski beglerbeg Karadža, sultanov miljenik i glavni zapovednik vojske. Borba je trajala od ponoći do zore. Juriši janičara su se ređali jedan za drugim, a krstaši su ih dočekivali i odbijali. Videvši da ne može izvršiti zapovest svoga gospodara, Karadža - beg je uzeo barjak s polumesecom u ruke, stao u prve redove janičara i viknuo:

- Napred, sokolovi, za slavu padišaha i u ime Proroka, napadnimo i uništimo kaure!

Ali tek što je zakoračio pogodilo ga je topovsko đule i raznelo u komade. Janičare njegova pogibija nije zbunila, već ih je još više raspalila. Oni su u gustim redovima jurnuli na most, na nekoliko mesta uspeli da se uspnu na bedeme i u ubistvenom klanju prodru u tvrđavu. Ali ova fanatična masa napadača nije slutila da je njihov prodor u grad unapred pripremljena varka starog ratnika Hunjadija. Dok su trajale borbe na mostu, on je razmestio po kućama i skrovitim mestima u gradu svoje najbolje vojnike i zapovedio im da Turke, čim prodru u grad i počnu da pale i pljačkaju, napadnu sa svih strana, pogotovu s leđa, i unište ih. Tako se i zbilo. Čim su gomile janičara prodrle u grad, branioci su zatvorili brešu i svom snagom se sa svih strana bacili na Turke. Nekoliko hiljada janičara bilo je začas poklano.

Ali to nije omelo Mehmeda Osvajača. On je svoju navalnu vojsku već bio preveo u opkope ispod bedema, ne pretpostavljajući da ga tu čeka još teže iznenađenje. U toku priprema za odbranu grada, Jovan Kapistran je smislio užasno odbrambeno sredstvo: naložio je da se

sve šiblje i suvo granje koje se moglo naći u gradu veže u snopove i natopi sumporom i katranom. U času kada je Mehmed II poveo vojsku na juriš da osvoji bedeme, krstaši su zapalili snopove i bacili ih na Turke u opkopima. Turski vojnici u opkopima i oni koji su već počeli da se uspinju uz bedeme odjednom su se našli u živom ognju. Napadači su postajali žive buktinje, a krstaški topovi su istovremeno bljuvali katran u zbunjene turske redove izvan juriša. Razbukitali plamenovi zahvatili su čak i rezervu, koja je čekala da se prelije u drugi juriš, a zapaljeni očajnici jurnuli su u pozadinu i uneli takvu pometnju u svu tursku vojsku da su vojnici, gazeći jedni druge, tražili spas u bekstvu, uz glasnu kuknjavu i očajničke krike.

Mada je Hunjadi, koji je ovu pometnju posmatrao s bedema, video obrt ratne sreće, nije se usuđivao da stavi sve na kocku. Tada je Jovan Kapistran, u delirijumu radosti i verskom zanosu, poveo na juriš gomilu od 1 000 krstaša i začas zauzeo položaj na kome su bili postavljeni turski opsadni topovi. Onda je i Hunjadi izdao zapovest za opšti juriš svojih boraca. Turci su bili toliko zbunjeni da nisu ni pomišljali na pružanje otpora. Jedan za drugim, turski položaji padali su krstašima u ruke, a kad je zauzeta i treća linija, krstaši su jurnuli na utvrđeni sultanov logor, koji je bio sav u opkopiima i hopovskim redovima.

Iznenaden i razjaren, sultan Mehmed se bacio u prve redove odbrane. Jurio je svuda gde je logor bio ugrožen i odbijao navalu krstaša, ali ga je u toj očajničkoj borbi pogodila strela u desnu nogu. Blagodareći noći i zamorenosti krstaša, sultan je uspeo da se održi u svom logoru, ali nije sačekao idući dan, već je naredio da se njegova vojska povuče. Tom prilikom je žestoko izgrdio zapovednika janičara Hasan - agu, koga je sultanov prekor duboko dirnuo, pa se, u očajanju, bacio pri povlačenju na krstaše. Ali nije imao sreće. Za tren oka bio je posečen i od janičara njegovog odreda malo koji je utekao. Ovaj put se i sam Mehmed toliko pomeo da nije umeo da iskoristi prispeli odred svoje konjice, koja je čekala sa 6 000 svežih, odmornih ratnika da uđe u bitku. Naredio je opšte povlačenje, ostavivši pobednicima celokupnu ragnu opremu i velike zalihe hrane. Sve je to palo u ruke krstaša kao ratni plen.

Po proceni krstaša, Mehmed je u tom boju izgubio oko 24 000 svojih elitnih boraca, a velik broj manjih odreda nastradao je pri

povlačenju. Srpske hajdučke čete presretale su ih, napadale i ubijale do poslednjeg Turčina. Povlačeći se prema Sofiji, sultan je, u nastupu besa i ozlojeđenosti, naredio da se pogube svi koje je smatrao krivima za poraz.

Vest o sjajnoj pobedi branilaca Beograda izazvala je veliku radost i oduševljenje širom Evrope. U Rimu se bio raširio glas da je i Carigrad oslobođen a Turci proterani u Aziju. Italijanski gradovi Venecija i Đenova svečano su proslavili Hunjadijevu pobedu trodnevnim karnevalom. U Beču i Budimu verovali su da im ova pobeda donosi duže razdoblje mira i spokojstva. Ali nigde ta pobeda nije dočekan sa više nade i oduševljenja nego u Srbiji. U svim krajevima Despotovine ustali su narod i niže plemstvo, uništavali ili progonili turske posade.

Međutim, stari despot Đurađ je najrealnije procenio događaj kod Beograda. Znajući kolika je i kakva turska sila, i da poraz pod Beogradom neće odvratiti Mehmeda II od njegovih osvajačkih namera, on je odmah, uz posredovanje svoje kćeri Mare, uputio svoga poslanika, čelnika Đurđa Golemovića, da izrazi sultanu despotovu odanost i povede pregovore o miru. Pregovori su se odugovlačili, i stari despot Đurađ, na izmaku života, nije dočekao da se okončaju: umro je 24. decembra 1456. godine.

Sultan Mehmed II je posle despotove smrti zaključio ugovor s novim despotom, Đurđevim najmlađim sinom Lazarem, po kome je Srbija imala da plaća harač od 20 000 zlatnika. Tako povoljan sporazum ostvaren je uz posredovanje carice Mare i moćne braće Anđelovića - despotovog velikog čelnika Mihaila i velikog vezira Mahmud - paše.

IV

Kada su svi na Zapadu mislili da je posle turskog poraza pod Beogradom nastupio preokret u korist hrišćanskog sveta, nekoliko iznenadnih događaja okrenuli su sve naopako.

Najvećeg turskog protivnika, proslavljenog vojskovođu Janka Hunjadija, i fanatičnog borca Jovana Kapistrana pokosila je kuga, a posle nekoliko nedelja za njima je otišao i despot Đurađ Branković.

Zapovedništvo nad Hunjadijevim trupama nasledio je njegov sin Ladislav. Početkom zime, u Beograd je došao ugarski kralj Ladislav, u pratnji Ulriha Celjskog, zeta despota Đurđa. Po ulasku kralja i grofa, Ladislav Hunjadi je odmah podigao most ne dozvolivši njihovim trupama da uđu u grad. Zatim je Ulrih Celjski, kraljev ujak, bio mučki ubijen. Kralj Ladislav, veliki majstor u pretvaranju, od tog ubistva nije pravio pitanje. Čak ga je, u četiri oka s mladim Hunjadijem, odobrio:

- Moj ujak je svugde panjkao tvoga hrabrog oca. Uz to, siguran sam, radio je i na tome da se ugarski presto preda nemačkom caru Fridrihu III. To ti je još više moglo dati za pravo da smakneš izdajnika, makar što mi je bio ujak.

Tako je rekao, ali nije tako i mislio. Da bi osvetio ujaka, ugarski kralj, je, čim mu se ukazala prilika, bacio u budimsku tvrđavu oba sina Janka Hunjadija. Zatim je javno pogubio starijega, Ladislava, a mlađeg, Matiju, zadržao u zatočenju. Posle toga, zakazao je Sabor staleža u Pragu za 22. januar 1458. godine, ali je i ovde sudbina uplela svoje prste. Kralj Ladislav je iznenada umro, a na ugarski presto je neočekivano došao šesnaestogodišnji Matija Hunjadi, nazvan Matija Korvin. Taj događaj je imao presudan uticaj na razvoj prilika u jugoistočnoj Evropi, kao što je smrt despota Đurđa imala uticaj na razvoj prilika u Srbiji.

Posle smrti Ulriha Celjskog i Đurđa Brankovića, pritajena nesloga među despotovom decom buknila je punim žarom. Dok je bila živa, despotica Jerina je kao majka obuzdavala tu neslogu, ali kada je

Jerina umrla na Rudniku, još iste noći, ne sahranivši majku, pobjegao je slepi Grgur i ujak mu Toma Kantakuzin carici Mari, na njeno dobro u Ježevu. Uz despota Lazara u Smederevu ostao je drugi brat, slepi Stefan. Ugrima nije bilo po volji što je despot Lazar zaključio mir sa sultanom, na je zapovednik beogradske tvrđave Mihailo Silađi sa svojom vojskom upadao u Despotovinu i opustošio čitave krajeve.

Tako je 1457. godina, posle Mehmedovog poraza kod Beograda, umesto u okupljanju i pripremama za novi rat protiv Turaka, sva protekla u međusobnim svađama i borbama. Uskoro će se videti da ništa nije radilo u sultanovu korist kao te svađe u vreme zatišja. Dalekovid i odlučan da nastavi osvajanja, Mehmed II je prvo pribegao lukavstvu da obmane svoje protivnike. Dok se širom prostranog mu carstva potajno pripremala i uvežbavala nova velika vojska, kovalo oružje i gradila mornarica, sultan je provodio dane u zabavama i svečanostima. Da bi potpuno uspavao svoje protivnike na Zapadu, 17. marta 1457. godine razaslao je na sve strane Evrope svoje glasnike, obaveštavajući vladajuće dvorove da će prirediti velike svečanosti prilikom obrezivanja svojih sinova, prinčeva Bajazita i Mustafe. Čak je preko svoga roba Karahasana uputio mletačkom duždu pismeni poziv da prisustvuje svečanostima.

»Veliki gospodar i veliki emir sultan Mehmed - beg, mnogoioštovanom, najslavnijem, najplemenitijem, najmudrijem, najsilnijem, svake časti, svake slave dostojnom, najplemenitijem našem iznad svega voljenom i poštovanom ocu, duždu slavne Sinjorije venecijanske. Neka tvoja milost, zajedno sa tvojim sveštenicima primi odgovarajuće prikladan pozdrav od moje visosti. Obznanjujem i oglašavam tvojoj visosti, da s Božjom pomoći preduzimam obrezivanje svojih sinova, uz mir i prijateljstvo koje ja održavam sa tvojom milosti. Pošto sam preko svog sadašnjeg roba obavešten da tvoja milost prema meni gaji istu naklonost, šaljem roba Karahasana da tvoju milost pozove na našu svečanost, koja će se održati, u skladu s našim običajem, 17. dana meseca marta 1457. godine.«

Mehmed ni najmanje nije sumnjao da će dužd Frančesko Foskari hteti da dođe na ovu svečaiost. Znao je da će se lukavi Mlečanin izgovoriti bolešću ili hitnim državnim poslovima, ali i da će iz poziva izvući zaključak da sultan ne priprema nikakav ratni pohod.

Slične pozive sultan je uputio svim emirima u Maloj Aziji, jer je hteo da i tamo zavara svoje protivnike. Tako je trakijsko proleće proteklo u stalnim zabavama i slavlju. Njima je prisustvovala i carica Mara. Ali to sultanu nije smetalo da često odlazi u Stambol, kako je nazvan Carigrad, da bi nadgledao dovršavanje svoje palate i uređivanje nove prestonice.

Dva puta je toga leta Mehmed sa sobom vodio Maru u Stambol, koristeći se prilikom da što duže razgovara e njenim pratiocem, mitropolitom Nikodimom, od koga je mnogo saznao o katoličanstvu i prilikama na Zapadu. Jednom mu je Nikodim rekao:

- Nedokučivi u moći, dozvoli meni, služi Božjem, da ti kažem istinu o snazi i upornosti katoličanstva. Tvojom moći je skršeno pravoslavlje i zauvek potčinjena ti Vizantija. Tvoj presto postavljen je na ruševinama prestola cara Konstantina. Uništenjem Vizantije uništena je najupornija sila koja je davala otpor Zapadu.

- Ja sam to shvatio, i obnovio Patrijaršiju.

- Ali si je lišio svake moći. Turskoj Imperiji, kojoj ti udaraš čvrste temelje, potrebno je snažno pravoslavlje, koje bi ti bilo saveznik pri osvajanju Zapada.

- Reci slobodno i otvoreno šta misliš da treba uraditi.

- Svemoćni i nedostižni, daj mogućnost Grcima i Srbima da ti preko pravoslavlja postanu saveznici. Eto, tvoj najveći grad na Balkanu ostao je bez ijedne crkve. Uzvišena carica bi bila voljna da uz tvoju pomoć postane zaštitnik neke bogomolje u Solunu.

- Majko, učiniću sve što ti želiš.

Izlazeći u susret Mari i ispunjavajući njene želje, sultan Mehmed je znao da time jača protursku stranku u oronuloj Despotovini, koju je sada vodio kolebljivi despot Lazar. U ljubaznosti prema Mari sultan je išao toliko daleko da je negdašnjem najvećem turskom neprijatelju u Srbiji, caričinom ujaku Tomi Kantakuzinu, darovao posed u blizini Soluna, koji je godišnje donosio preko 1 000 dukata. Shvatio je ono što ranije nije hteo da vidi: da je neutralnost Srba od velikog značaja za njegova dalja osvajanja. Pogotovu što je Smederevo, uz Beograd, značilo mnogo za Zapad, i još više za njega.

V

Dok je Mehmed II, na zaprepašćenje Evrope, osvajao no Sredozemlju trgovačke kolonije Mletaka, Firenze i Đenove, a njegove vojskovođe vodile uporne borbe sa Skender - begom oko Albanije, Despotovinu je nagrızala unutrašnja nesloga, naročito kada se posle smrti despota Lazara, iza koga je ostala samo kći jedinica, postavilo pitanje naslednika. Ugarska struja želela je da Srbiju stavi pod zaštitu Rimske kurije, u stvari, da je priključi Ugarskoj. Tome su se uporno protivile srpske velmože, koje je predvodio Mihailo Anđelović, brat velikog vezira Mahmud - paše. Saveznike su našli u pristalicama grofa Celjskog, koji je smatrao da mu Srbija pripada kao miraz njegove majke Katarine. Za protursku stranku radile su i pristalice carice Mare, koja je bila fanatičan protivnik katoličanstva. Ona je, uz pristanak svoga zaštitnika, sultana Mehmeda, i prema zamisli svoga ljubavnika, mitropolita Nikodima, uspela da ujedini sve protivnike prougarske stranke. Na Saboru velmoža odlučeno je da Despotovinom upravlja namesništvo, koje su sačinjavali despotica Jelena, njen dever Stefan i veliki čelnik Mihailo Anđelović. Ali zbog trvenja dveju stra naka, u zemlji više nije bilo reda, na je proturska stranka, po savetu mitropolita Nikodima i nekoliko kaluđera, koje je Mara uputila u Smederevo, uspela da graćani Smedereva priznaju za despota Mihaila Anđelovića.

Međutim, pristalice despotice Jelene, koju je podržao dever Stefan, namamile su Mihaila u tvrđavu, okovale ga i bacile u tamnicu. Njegovo imanje su potom zaplenili a njega kao zarobljenika poslali Ugrima u Budim. Zatim je Despotovinom vladao slepi Stefan sa svojom vlastoljubivom snahom.

Ovi događaji u Srbiji izazvali su opravdane sumnje u Carigradu. Sultan Mehmed II poverio je velikom veziru Mahmud - paši da sredi prilike u Despotovini. Ozlojeđen, Mahmud - paša je stigao s velikom vojskom u Kruševac, i odmah osvojio utvrđeni manastir Resavu na istoimenoj reci. Grad Višesav u tesnacu Dunava predao mu se bez

borbe. Zatim je konačno palo utvrđenje Žrnov na Avali. Odatle je vezirova vojska uznemiravala Beograd, a sam vezir se trudio da nekako sredi srpske odnose sa sultanom. U tome su posredovali i dubrovački poklisari koji su mu se obraćali za pomoć. Dubrovčani su želeli da ponovo uspostave prekinute odnose s Turskim Carstvom, a Mahmud - paša ih je slao Mari i slepom Grguru, s namerom da carica posredujući kod svoga posinka za Dubrovčane učini nešto i za Srbe.

Mada je bio ozlojeđen, Mahmud - paša nije kretao vojsku na Smederevo. Nadao se da će Mara naći načina da bar privremeno sačuva Despotovinu. Međutim, glavni razlog što je otezao da krene na Smederevo bila je njegova nada da mu je brat u Budimu još u životu, na je hteo da najpre njega oslobodi. Zato je prebacio znatan deo svojih snaga u Srem, opljačkao ga i spalio Mitrovicu. Na njega je pošao Matija Korvin sa ugarskom vojskom, i tu u Sremu razbio Turke. Zatim se prebacio preko Dunava, ušao u Beograd i zatvorio svoga ujaka Mihaila Siladija, zapovednika tvrđave, pod izgovorom da je s Turcima kovao zaveru o predaji Beograda.

U januaru 1459. godine, na Državnom saboru u Segedinu, doneta je odluka da se Srpska Despotovina preda Stjepanu Tomaševiću, sinu bosanskog kralja Stjepana Tomaša, koji se oženio jedinicom despota Lazara. Tako su Bosna i bedni ostaci Srbije priznali za svoga pokrovitelja ugarskog kralja Matiju Korvina.

Nekoliko nedelja posle pripajanja Srbije Bosni, sastao se Mehmed Osvajač sa svojom pomajkom, caricom Marom, u njenoj rezidenciji u Ježevu, u kojoj se bilo okupilo stotinak srpskih i grčkih udovica i devojaka iz visokog plemstva. Maru su već u celom svetu zvali »gospodaricom mesijanskih plemkinja«. U stvari, njen dvor je važio kao pribežište za sve nesrećne vlastelinske žene. Tu je posle progonstva došla i njena sestra Katarina.

Sultan Mehmed je tom prilikom potvrdio Mari kupovinu crkve Svete Sofije u Solunu. Na svečanom ručku, koji je u Mehmedovu čast priredila carica Mara, molitvu je pojalo stotinu mladih monahinja plemkinja. To je iznenadilo i oduševilo sultana.

- Majko - upitao je Maru - zar nije šteta da ovoliko lepih mladih žena propadne bez udaje?

- Ove devojke su odrasle u velikom dobru i dobro vaspitane. Srpsko i grčko plemstvo je uništeno, sine moj. Ženike kakve bih njima želela teško je naći. Ali kad za neku od njih iskrasne prilika, ja je udajem.

- Ja ću ti, majko, pokloniti hiljadu petsto dukata za njihov miraz, kako bi se sirote plemkinje mogle udati lakše.

- Hvala ti, sine - odgovorila je Mara, očekujući da sultan pomene bilo šta o Srbiji, jer joj je haotično stanje u Despotovini govorilo da će se Mehmed lično pozabaviti time.

Međutim, kao i u ranijim prilikama, Mehmed ni ovog puta nije hteo da otkrije pomajci svoje namere prema Srbiji. Najljubaznije se oprostio sa caricom Marom i krenuo vojsku u Sofiju.

Kako su u Budimu s velikom pažnjom pratili sultanova kretanja i namere, već u martu su svi bili načisto da će Mehmed napasti Srbiju a potom Urapsku. Plan Matije Korvina o ujedinjenju Srbije i Bosne pod upravom Stjepana Tomaševića, koji je o uskršnoj nedelji preuzeo vlast u Smederevu, pošto je pre toga jedva umakao Turcima iz Bovca, nije obećavao nikakav uspeh. Čim je Stjepan Tomašević uzeo vlast, slepog Stefana, dotadašnjeg despota, proterala je njegova lična pratnja. On je iz Smedereva otišao sestri Katarini, a odatle, nesiguran za svoj život, pobeo u Albaniju Skender - begu.

Dolazak Stjepana Tomaševića na despotski presto u Srbiji sultan Mehmed II smatrao je povredom turskih prava, jer je Despotovina bila vazalna turska država. Uz to, sultan je bio ogorčen što je u zemlji koju je već smatrao svojom vladara postavio ugarski kralj. Zato je krenuo vojsku na Srbiju. Neometan, prošao je s velikom vojskom i stigao pod Smederevo, u kome niko nije ni pomišljao da pruži otpor. Kad se turska vojska pojavila u polju pod gradom, najugledniji građani otvorili su kapije na tvrđavi, pošli sultanu u susret i predali mu ključeve od grada. Zbilo se to u sredu 20. juna 1459. godine.

Pad Smedereva izazvao je na Zapadu strašan utisak, jer je Smederevo nazivano »kapijom Racije«. Papa Pije II i kralj Matija okrivljavali su Bosance za tako brzu predaju Smedereva. Zato su sva despotova dobra u Ugarskoj zaplenjena. Jedino je despotici Jeleni, udovnici despota Lazara Brankovića, dozvoljeno da se, sa svojim dragocenostima i novcem, povuče u Dubrovnik, a nešto docnije je sa svojom kćeri otišla u Italiju.

Tragičnu sudbinu srednjovekovne Srbije nije mogao da preživi najstariji Đurđev sin Grgur, nije mogao da se smiri čak ni kod svoje sestre Mare.

- Pad Smedereva je, sestro - rekao je slepi Grgur - što i dan kad sam izgubio očni vid.

- I moj mir je, brate, samo prividan, mada sam naučila da se mirim sa svime što dolazi.

- Naša je porodica, sestro moja draga, bila kobna po Srbiju, jer nam je ded Vuk preživeo na Kosovu i posle Lazareve smrti jedini hteo da se bori dokraja s Turcima. U ono vreme kad je sve moglo da se okrene u korist Srbije, kneginji Milici, velmožama i ujaku Stefanu preče je bilo da sačuvaju presto nego da se bore protiv nevernika. Naš otac je ceo život proveo u borbi za veru i Srbiju. I ti si za Srbiju žrtvovana. Meni su za Srbiju oči uzeli nevernici. Ostali su mi još samo jadi i slepo slušanje kako Turci odvođe naš narod u ropstvo. To više ne mogu da izdržim. Zato sam rešio da bedan ostatak života dokrajčim kao monah u Svetoj Gori, gde ne dopiru jauci i stradanja.

- Možda ćeš, brate, u Hilandaru naći spokoj. Daću ti pratnju i opremiti darovima i novcem za manastir, a iguman Teodosije umeće da te krepí utehom i molitvom.

Nemir i bol zbog tragičnih potresa i propasti Srbije nije mogao Grgur da utazi ni u Svetoj Gori. Povučén u isposničku pećinu, umro je jedne noći.

Tih dana je carica Mara doživela još jedan udar. Prilikom pojave kuge u Solunu, mitropolit Nikodim iznenada se razboleo i za nekoliko dana umro. Želja caričina da se mitropolit sahrani svečano, i da tom činu i sama prisustvuje, zaprepastila je sve na njenom dvoru u Ježevu, a isto tako i Said - bega, zapovednika Soluna. Ne smejući da se suprotstavi caričinoj želji, Said - beg je potajno izdao naredbu da sahrani prisustvuje samo najuži krug mitropolitovih prijatelja i sveštenici. Kovčeg s Nikodimovim telom čekao je dva dana u solunskoj crkvi Svete Sofije na Marin dolazak iz Ježeva. Pri ulasku u Solun, caricu Maru je svečano pozdravio Said - beg, duboko joj se poklonio i rekao:

- Uzvišena carice, moram te upozoriti da je mitropolit umro od kuge. Prisustvom njegovoj sahrani TBoja uzvišenost se izlaže velikoj

opasnosti. Zato želim da skinem sa sebe svu odgovornost pred padišahom, mada sam spreman da izvršim svako tvoje naređenje.

- Plemeniti Said - beže, ako mi se desi bilo kakva nesreća, prisutni će obavestiti moga posinka da si ti uradio sve što zakon predviđa. Zato sva odgovornost, u tom slučaju, pada na mene.

Zatim se carica okrenula trima svojim pratiljama, među kojima je bila mlada Grkinja Irina, sedamnaestogodišnja lepotica, koju je Mara otkupila još kao devojčicu kad je jednom prilikom obišla trg roblja u Solunu. Devojčica je rasla i vaspitavala se na Marinom dvoru i u njenom krilu. Irinu je Mara volela kao da joj je roćena kći. Mada je sad bila skrhana bolom zbog iznenadnog gubitka ljubljenog Nikodima, carica nije htela da svoju usvojenicu i njene druge izloži opasnosti.

- Sahrani ćemo prisustvovati samo ja, iguman Serafim i tri sestre kaluđerice iz devojačkog bratstva, i to one koje su prešle pedeset godina.

VI

Glas da ni kuga neće caricu Maru razneo se ubrzo gradom Solunom i svom okolinom. Skrhana bolom ali naviknuta da se miri sa sudbinom, Mara se pripremala za povratak u Ježevo. Posle pogreba, ona se izdvojila od svoje pratnje, svukla sa sebe odeću i spalila je, a zatim se okupala u amamu. Nije dopustila ni svojoj negovateljici Stani, staroj monahinji, da joj pomogne pri oblačenju.

Po dolasku u Ježevo, odmah je otišla u isposničku ćeliju, gde se zatvorila da u postu i molitvi proživi četrdeset dana, da ne bi kugom, ukoliko se zarazila, ugrozila ostale. U stvari, Mara je htela da u samoći ožali svog milosnika, jer joj se činilo da će joj posle Nikodimove smrti ostatak života biti pust i suvišan. Povučenu isposničku ćeliju, onaje oživela drage uspomene na Nikodima, svoju veliku ljubav i strast, znajući da se časovi koje je provela s njim nikada više neće ponoviti.

Četrdeset dana provela je Mara u ćeliji u postu i molitvi, čitajući svete knjige i razmišljajući o svojoj sudbini. To su bili dani teških sumnji, u kojima je videla sebe kao proketo stvorenje, kome je Bog dosudio da nadživi sve mile i drage, da vidi svojim očima propast Srbije i konačno gašenje porodice Branković. Međutim, vera u Boga i neka duševna snaga pomogle su joj da prebrodi i ovu krizu i da se, okrepljena, vrati u život. Tu čudesnu snagu imaju jedino žene koje je, kao Maru, burna kao more sudbina bacala u vrtloge životnog besa, i svaki put ih izbacivala na obalu da tamo, kad se besovi stnšaju za časak, srede svoje misli i osećanja i da se, pribrane, opet upuste u životnu borbu s još većom silinom.

Odbolevši Nikodima, carica Mara se vratila svojim mnogobrojnim poslovima, koje je sebi već godinama nametala. Naime, ona je sama vodila računa o prihodima sa svojih dobara, a isto tako i o rashodima, koji su bili mnogostruki: rashodi za izdržavanje njenog dvora, za izdržavanje sirotinje, održavanje veza s Dubrovnikom, Mlecima i Đenovom, prilozi crkvama i manastirima, razna

dobročinstva. Imala je dobro organizovanu službu obaveštaca, posredovala kod svog posinka pri sklapanju trgovačkih ugovora, naročito s Dubrovnikom. K njoj su redovno navraćali izaslanici zapadnih zemalja koji su išli sultanu, da se obaveste o prilikama i posavetuju o pitanjima zbog kojih su odlazili u Carigrad. Isto tako, dolazili su k njoj i Mehmedovi savetnici kad je trebalo razmatrati pitanja pravoslavne crkve i obaveze koje su strani dvorovi imali prema Srpskoj Despotovini.

Mehmed II je, smatrajući sebe naslednikom srpskih vladara, tvrdio da je po smrti despota Stefana Lazarevića, koji nije imao potomaka, pravo nasleđa ostalo Bajazitovim potomcima, po Oliveri, Bajazitovoj ženi. Ali to pred Marom nije nikada pominjao, i ostajao joj je postojano naklonjen.

Obavljajući mnoge poslove uz pomoć sultanovu, carica Mara je bila sve uverenija da su njena uloga i uticaj na neukrotivog Osvajaca koristš za ceo svet. Osim za svoga posinka, bila je osećanjima vezana i za Mahmud - pašu, koji je, kao veliki vezir i sultanov zamenik, bio, uz Mehmeda, jedina ličnost u Carstvu od najvećeg ugleda i uticaja na sve tokove života i politike.

Ta dva moćna čoveka nisu nikada propustila priliku, ako su se s vojskom kretali prema zapadu, da svrate u Ježevo, na viđenje i razgovor s caricom. Mahmud joj je donosio na dar ikone, svete utvari, knjige i svoje pesme. Ona ga je, naročito otkad je umro Nikodim, dočekivala s uzbuđenjem, nadajući se da će on u razgovoru pomenuti negdašnju njihovu ljubav, iako ništa više nije očekivala, jer je bila svesna da je mnogo ostarela, uprkos tome što joj se ponekad činilo da se nezatno promenila.

Čim bi došao glasnik da je obavesti o poseti sultana i velikog vezira, počinjala je da se sprema, oblačila najskupocenije haljine, ukrašavala nakitom, a negovateljica Stana mučila je muku da je očešlja i ružinim uljem istre bore oko očiju, usta i po vratu. Iako je već bila zašla u šezdesetu godinu, u takvim trenucima ponašala se i osećala kao sredovečna žena. Prilikom svake posete, bilo sultanove, velikog vezira, ili obojice, carica Mara je uzimala u svoju svitu po dve najlepše svoje štice, Otkako je Irina odrasla, uvek je bila jedna od prvih njenih pratilja.

Kad je jednom prilikom Mehmed II polazio s vojskom na Albaniju, izvestio je caricu Maru da će se u Ježevu zadržati nekoliko dana, da se tu odmori i sačeka svoje anadolske trupe. Mara se mnogo obradovala toj vesti, jer su se kod nje tad nalazili dubrovački poklisari, koji su hteli da osujete sklapanje trgovinskog ugovora između Venecije i Turske. Naime, mletačka Sinjorija, iztubivši mnogobrojne trgovačke kolonije na području Sredozemlja, htela je po svaku cenu da doprema svoju robu na Balkan kopnenim putem iz Splita i Zadra. Opet, Dubrovčani su želeli da je u tome spreče, takođe po svaku cenu, i računali su na pomoć carice Mare, podsećajući je na usluge koje su činili njenom ocu, braći i sestri Katarini. Moleći je da se zauzme za njih kod sultana, darovali su je skupocenom čohom, kadifom i nakitom. Pored toga, Mara je odavno rešila da svoju miljenicu Irinu uda za nekog bogatog dubrovačkog plemića. Ali, kao što često biva, čovek jedno snuje, a sudbina drugo odlučuje.

Kad je Mehmed ugledao kraj svoje pomajke njenu štićenicu Irinu, ostao je zapanjen devojčinom lepotom, pa je nekoliko trenutaka gledao u nju zabezeknuto. Iznenadilo ga je što se Irina nije ni zbunila ni prepala pred njim, moćnim gospodarem. Gledala ga je pravo u oči i smešila se skoro izazovno, kao što to ponekad umeju drske šiparice kad osete da su privukle pažnju snažnih zrelih ljudi o kojima svet mnogo govori. Gotovo opčinjen mladom lepoticom, sultan se obratio Mari:

- Majko, je li ova hurija tvoja štićenica?

- Jeste, sine.

- Znaš li da nikad nisam sreo ženu koja bi me tako snažno privukla k sebi?

- Znam, sine. Ti nikad nisi ostajao dugo bilo sa kojom ženom. Možda te je mojoj štićenici privukla njena blagorodna mladost, koja kod tebe neosetno izmiče.

- Ne znam šta je posredi, majko, ali se nadam da ćeš mi je pokloniti.

- Sine moj, devojka nije robinja, a napunila je sedamnaest godina. Prema tome, ja njome ne raspolazem, ali neću imati ništa protiv ako ona pristane da bude tvoja štićenica.

- Hvala ti, majko - rekao je Mehmed, i obratio se Irini: - Sad je na tebi da kažeš šta misliš.

- Svemoćni padišahu, radije ću. voljno postati tvoja nego da me uzmeš silom. Ja znam da u ovom carstvu sve pripada tebi.

- Večno ću biti zahvalan svemoćnom Alahu što te je stvorio da ulepšavaš svet, a tvoja razboritost je dopuna tvojoj lepoti i krasiti te kao dijadema od zlata i dragog kamenja. Zato stavljam pred tvoje noge svoju moć i slavu, jer znam da će svaki čas proveden s tobom biti rajska slast. A ti, majko, učini sve što treba da tvoja šticećenica postane još noćas moja nevesta.

Tri dana i tri noći Mehmed je proveo s lepoticom Irinom ne napuštajući ložnicu. A kada je četvrtog dana poslao Irinu u nosiljci, s velikom pratnjom, u svoju palatu u Stambolu, bled, iznuren i rasejan, pojavio se u društvu Mahmud - paše kod svoje pomajke. Oči su mu sjale kao u zveri, a usne se krivile u zadovoljan osmeh.

- Majko - rekao je carici Mari - ovog puta ti ništa ne mogu odbiti, ma šta da mi zatražiš.

- Ako moja šticećenica osvetli ljubavljju tvoj ratnički život, meni će to biti najveća nagrada.

- Tri zanosna dana u zagrljaju hurije Irine bila su najsrećnija u mom dosadašnjem životu. Čak ni Mahmud svojim stihovima, koji su za mene nenadmašni, ne bi mogao dočarati moj zanos. Zato traži što god želiš.

- Svemoćni i uzvišeni, kod mene već nedeljama borave poklisari voljenog ti grada Dubrovnika. Oni žele da ih zaštitiš u trgovačkim poslovima od Mlečana, koji pokušavaju da ih potisnu sa tla Srbije.

- Neka taj posao u moje ime obavi veliki vezir. Mahmud će, majko, takođe sklopiti ugovor s tvojim ujakom Tomom Kantakuzinom o zakuššni rudnika srebra u Novom Brdu i Srebrnici.

- Hvala ti, sine - odgovorila je carica Mara.

VII

Čim se Mehmed našao na svome besnom konju i krenuo na čelu vojske prema Albaniji, lik lepotice Irine potisnula su iz njegove svesti razmišljanja o predstojećim bitkama. U njegovim osvajačkim zamislama Albanija je predstavljala smetnju da se u pogodnom času prebaci u Italiju, odakle bi mogao na Rim. Aleksandar Makedonski i Cezar su, u Mehmedovim prisećanjima iz istorije, pošli sa zapada u osvajanje Azije. Ovog puta je on, u ime Azije, krenuo na zapad, s uverenjem da mu je sudbina dodelila ulogu velikog osvajača, koji će na rimskim crkvama istaći simbol polumeseca i jednog dana u papskoj rezidenciji postaviti presto svetskog islamskog carstva.

O tim svojim zamislama Mehmed je mogao da razgovara jedino s Mahmud - pašom, koji je u poznavanju prošlosti bio na ravnoj nozi s njim, mada je, kako se činilo sultanu, uvek pomalo sumnjao da se tako veliki poduhvat može brzo ostvariti.

- Ako nas sreća posluži, dični moj veziru, da osvojimo Drač i utvrdimo se preko puta Barija, kakvi su izgledi za osvajanje Italije?

- Verovatno su time, moćni padišahu, veći, ali ćemo u tom slučaju odmah imati protiv sebe ceo razjedinjeni hrišćanski svet Evrope. U tom slučaju, pretaće suparništvo između italijanskih trgovačkih republika i moćne Španije. A papin uticaj će, usled opasnosti, sve više rasti. Uza sve to, mi nemamo snažnu mornaricu koja bi mogla tući udružene snage hrišćana na moru, pa bi naše trupe, ubačene u Italiju, ubrzo bile odsečene i uništene.

- Ti kao da sumnjaš u moj poduhvat, veliki veziru?

- Ne, moćni gospodar, ali smatram da put za osvajanje Zapada vodi preko Ugarske, Dalmacije i Austrije, do Beča. Kad te oblasti budemo imali u svojoj vlasti, Evropa će nam pasti u ruke kao zrela kruška sa stabla.

- Možda si u pravu, veliki veziru, ali jedan pokušaj prebacivanja naših trupa u Italiju, makar neuspeo, neće nas omesti u daljem osvajanju Zapada.

- Uvek sam gotov, gospodaru, da ispunim sve što od mene tražiš.

Prvi cilj Mehmedovog pohoda bila je utvrđena Kroja, ali se Kroja nije predala. Zatim je sultan poslao velikog vezira, sa 12 000 konjanika u područje Drača. Skender - begov nećak, pogurčenjak, ostavljen po Mehmedovom naređenju, ugnezdio se s turskim trupama iznad Drača, uz morsku obalu. Neopreznog, hvalisavog poturčenjaka napali su jedne noći s mora Mlečani sa sedam lađa a s kopna Skender - beg, koji ga je potukao i zarobio. Ujak mu je svojom rukom odrubio glavu i natakao je na jarbol jedne mletačke lađe, kako bi je s kopna mogli videti Turci.

Mehmed je tek tu, na ratištu, shvatio da je Mahmud - paša bio u pravu. Ni Kroja ni Drač se nisu predali niti su ih Turci mogli osvojiti. Stanovništvo Albanije povuklo se u zbegove po planinama, a mnogi su se brodovima prebacili u Italiju. Ljudi su sve ostavljali i bežali, jer su znali da svi koji padnu Turcima u ruke bivaju bez milosti ubijeni.

Za to vreme Turci su se već bili odomaćili u Bosni i Hercegovini, i za središte svoje upravne vlasti odredili Sarajevo. Njihovi brzi konjički odredi harali su po Dalmaciji, Hrvatskoj, prodirali u Istru, i čak do Kranja. U to vreme i Dubrovnik je morao plaćati povećan harač, od 1 000 na 1 500 dukata, jer je neumoljivi sultan zapretio da će pobiti sve dubrovačke trgovce na Balkanu. Uz povećanje harača, Mehmed je tražio da mu se isplati još po 500 dukata za svaku proteklu godinu od njegovog stupanja na presto. Na zauzimanje carice Mare i Mahmud - paše, sultan se smilovao da taj dug oprostí Dubrovčanima.

Po smrti Đurđa Kastriota, slavnog Skender - bega, sva Albanija, sem Skadra i okoline, potpala je pod tursku vlast. Tako je Osmansko Carstvo postalo sused Italiji, od koje su ga odvajali Dalmacija i Jadransko more. Oni koji su se našli uz sultana Mehmeda kad je saznao za Skender - begovu smrt nisu nimalo bili iznenađeni što je mladi osvajač uzviknuo:

- Mahmud - pašo, konačno meni pripadaju Evropa i Azija! Nema više smeće ruke Đurđa Kastriota, velikog ratnika!

Dok su posle toga sultan Mehmed i Mahmud - paša osvajali Bosnu i bili zaokupljeni planovima za dublje prodiranje na zapad, desilo se nešto što nisu očekivali. Uzun Hasan, najveći protivnik Osmanovića u Anadoliji, sklopio je tajni savez sa zapadnim zemljama, digao

pobunu u Maloj Aziji, i otrgnuo Karamaniju proglašivši je nezavisnom. Mehmed ni po koju cenu nije smeo dozvoliti da se pobuna širi. Obustavio je sve veće napade na zapadnoj strani i odmah uputio Mahmud - pašu da pobunu u Karamaniji uguši, i da Uzun Hasana uhvati i obesi. Mahmud - paša je brzo projurio preko Balkana i prešao u Anadoliju. U krvavoj bitki, koja je trajala puna dva dana, Uzun Hasan je pobeđen, ali je uspeo da pobegne.

Da bi oslabio Karamaniju, Mehmed II je naredio Mahmud - paši da iz svojih karamanijskih gradova po kupi sve građevinske majstore, tesare, ćilimare i druge zanatlije, i da ih preseli u Carigrad. Mahmud - paša je pri izboru uzimao većinom siromašne esnaflije, a to je dalo povoda Rum - paši da velikog vezira okleveta kako je tako postupao zbog podmićivanja. Kad je sultan došao u Konju, odmah je nad glavom Mahmud - paše srušio šator, što je značilo da ga je svrgao s položaja velikog vezira. Zatim ga je prognao na njegovo dobro u Takiji, a Rum - paša je postao veliki vezir. Time su ratni pohodi u 1468. godini bili okončani.

VIII

Zamoren ratovanjem i jurnjavom iz Evrope u Aziju, sultan Mehmed se vratio da provede zimu u Carigradu, i da se prepusti zemaljskim slastima u zagrljaju izabranice Irine.

Ta zima je u životu velikog osvajača Mehmeda II bila izuzetna po zaljubljenosti i ushićenosti ženskom lepotom. Duge zimske noći provodio je uz Irinu doživljavajući sva propuštena zadovoljstva. Mlada lepotica vrele krvi, usplamtela u probuđenoj strasti, svojim poljupcima, milovanjem, osmesima i neodoljivom ženstvenošću odvlačila je moćnog sultana od njegovih osvajačkih planova i vođenja državnih po slova.

Otkako je stupio na presto, Mehmed je prvi put prepustio upravu Carstva i ratne pripreme drugome, novom velikom veziru, Rum - paši. Čak i glasnike svoje pomajke carice Mare jedva je primao i gledao da ih se što pre otarasi. Naređivao je Rum - paši da na sebe preuzme ispunjenje caričinih molbi. Ako bi glasnik, po caričinom nalogu, upitao za njenu šticevicu Irinu, Mehmed bi se slatko i zadovoljno osmehnuo i odgovorio:

- Kažite majci da ni ja ni Irina nismo nikada bili srećniji i zadovoljniji nego sada. A ona neka sa svojim molitvama zahvaljuje Bogu što nam je njenom rukom podario beskrajnu sreću.

I zaista je ta zima u životu velikog osvajača bila ispunjena svim drugim osim razmišljanjem o ratovanju i novim osvajanjima. Noći pune zanosa i sreće provodio je uz Irinu, čudeći se i sam otkud mu toliko telesne snage. Dane je provodio u društvu veseljaka, pesnika i slikara Venecijanaca.

U to vreme se na njegovom dvoru nalazio čuveni italijanski slikar Đentile Belini, koji je, jednom prilikom, pokazao sultanu sliku pogubljenja Jovana Krstitelja. Sultan je dugo posmatrao sliku, osmehnuo se i rekao Beliniju:

- Na slici js napravljena velika greška. Suviše je isturen vrat pogubljenog Krstitelja, jer kad se glava odrubi, vrat se povlači unutra.

A da je tako, pokazaću ti živim primerom.

Zatim je Mehmed naredio da mu pozovu dželata i jednog roba, kome je pred slikarem odrubljena glava. Taj užasni prizor nije nimalo uzrujao sultana, na je, kao da se ništa nije dogodilo, nastavio razgovor sa slikarem.

Tako mu je prolazila zima 1469. godine.

Veliki vezir Rum - paša namerno je proturao po Carigradu glas da je sultan zaljubljen do te mere da je zanemario državne poslove i da ne pomišlja na dalja ratovanja. Najpre se o tome tajno šaputalo po haremu, pa među vezirima, a onda se počelo javno govoriti, čak i među janičarima.

Razume se da ta govorkanja nisu mogla ostati tajna za moćnog Mehmeda, koji je svugde imao svoje uhode i doušnike i koji je više držao do slave nego do bilo čega drugog. Zato je namerno pozvao jednoga dana svoje prijatelje i dostojanstvenike na svečanu večeru i pijanku. Dugo se te noći govorilo o poeziji, mudrosti, slavnim vojskovođama i prošlosti. U razgovoru se neko od prisutnih, malo zagrejan pićem, osmelio da kaže sultanu:

- Moćni padišahu, po gradu se priča da si zbog robinje Irine zaboravio na sve svoje vladarske dužnosti i prestao da misliš na dalja osvajanja i širenje islamskog carstva.

- Ako je Alah čoveku darovao ljubav, a nje nema bez žene, greši li sultan kad zavoli najlepšu ženu na svetu?

- Dina mi - odgovorio je šejh Murat, koga su svi smatrali najmudrijim među mudracima - ne greši. Ako je Vlahinja Irina lepa kao što se priča, onda zasluhuje da se zbog nje zaboravi na sve drugo.

- Mudri šejhu, tako ne misli moj veliki vezir Rum - paša.

- Zaista ne mislim tako, uzvišeni gospodaru. Alah je svojom božanskom milošću odabrao tebe da zavladaš svetom. Šejh Murat misli i govori onako kako je to naučio družeći se svojevremeno s Mahmud - pašom, dok je bivši veliki vezir bio u tvojoj milosti - odgovorio je Rum - paša, uveren da je došlo vreme da jednim udarcem sruši šejha Murata i Irinu.

Mehmed se za trenutak zamislio, zatim se osmehnuo i odvratio Rum - paši:

- Nisam siguran koji je od dvojice mojih prijatelja u pravu. Zato ću dovesti Vlahinju Irinu, pa kad je budete videli, sudite sami jesam li u

pravu ja, ili moj veliki vezir.

Zatim je ustao i posle izvesnog vremena doveo Irinu, obučenu u skupocene haljine i ukrašenu nakitom od zlata i dragog kamenja. Mlada devojka sjala je nebeskom lepotom i mladalačkom ljupkošću, srećna što će je gospodar pokazati svojim dostojanstvenicima.

- Veziri, paše, mudraci i svi dostojanstvenici islama i moga carstva, recite mi da li je carsku palatu ikoga od mojih predaka krasila ovakva lepotica?

- Neka je slava svemoćnom Alahu, koji je mogao stvoriti ovakvu ženu! - povikali su uglas svi prisutni.

- Dina vam, recite mi jesu li uz nju propadali moji dani.

- Neka svemoćni Alah zalije smrću usta koja su kudila alem - kamen božanske lepote oličene u toj ženi - uzviknuo je šejh Murat, zadovoljan odgovorom ostalih.

- Turci, ništa na svetu ne može me sprečiti da jačam moć osmanskog doma! - rekao je Mehmed, zgrabio za kosu Irinu, izvadio kamu i svojom rukom joj odsekao glavu.

Svi prisutni su zanemeli od bola i užasa, jedino se Rum - paša zadovoljno osmehnuo i rekao:

- Neka je večna slava i hvala Alahu, opet imamo nepobedivog sultana Mehmeda.

Drugi dan po Irininoj sahrani, Mehmed je napustio palatu i priključio se vojsci u Drenopolju. Pošto je obišao svoje trupe, sazvaio je sednicu Carskog divana i rekao:

- Moj veliki vezir Rum - paša imao je naređenje da pripremi sve što treba. Međutim, niti je vojska dobila nove uniforme niti su saliveni novi veliki topovi. Zato vas pitam šta zaslužuje čovek koji je svojim lukavstvom uspeo da me razdvoji od najboljeg prijatelja, Mahmud - paše.

- Da bude svrgnut i lišen svih počasti - uzviknuli su prisutni.

- To je zaista zaslužio. Ali šta zaslužuje veliki vezir koji je namerno proturao laži o svom gospodaru i najlepšem stvorenju, u kome je Alah oličio nebesku lepotu?

- Pasju smrt! - uzviknuli su svi prisutni. - Jer po učenju Prorokovom, žena nikad ne sme biti klevetana.

Tor časa u dvoranu su uskočila dva crna evnuha, namakla Rum - paši svileni gajtan oko vrata i zadavila ga. Pošto su robovi uklonili

telo Rum - paše, sultan je svečanim glasom saopštio:
- Od danas je Mahmud - paša ponovo veliki vezir.

IX

Kad je čula da je Mahmud - paša ponovo postavljen za velikog vezira, carica Mara se obradovala i odmah poslala svoga glasnika s pismom sultanu Mehmedu:

»Sine moj, sudbina moje štice Irine i progonstvo odanoga ti Mahmud - paše doveli su me u očajanje. Bilo mi je odmah jasno da je sve to delo podloga i nevernog ti Rum - paše, koji je umeo da iskoristi tvoju naglost i koji je želeo da se preko leševa dvaju plemenitih stvorenja ugnezdi kraj tebe na visokom položaju, kako bi se nesmetano bogatio, računajući da u pogodnom času dođe i tebi glave. Bog je u poslednjem času osvetlio tvoj um i pokazao ti zločinca, koji je zaslužen kažnjen. Uz zahvalnost što si ukazao milost plemenitom Mahmud - paši, želim da izrazim i svoju brigu zbog stanja koje vlada u vrhu pravoslavne crkve. Volela bih da ovih dana dođem u posetu uzvišenom ti prestolu, da porazgovaramo o poslovima crkve.«

Sultan Mehmed je odmah odgovorio pomajci:

»Majko, sa radošću čekam tvoj dolazak u Carigrad, jer i meni mnoge glavobolje zadaju poslovi crkve.«

Tih dana je neočekivano umro patrijarh Simeun, ne ostavivši oporuku kojom bi odredio naslednika. Kad je za to doznao sultanov rizničar, Grk poturčenjak, zahtevao je da se svota od 3 000 zlatnika, koliko je iznosila ostavina preminulog patrijarha, unese u Haznu. Međutim, novi patrijarh, Srbin Rafailo, pronašao je i doveo naslednika, Simeunovog nećaka, i trojicu kaluđera koji su to posvedočili. Carev rizničar je tada, oslanjajući se na Grke, koji nisu podnosili stranca na najvišem položaju u pravoslavnoj crkvi, srušio Rafaila s patrijaršijskog prestola. Da bi srušenog patrijarha, zato što

je Srbin, još više unizili, odredili su mu globu od 500 dukata, s tim da ih sa lancem oko vrata isprosi carigradskim ulicama. Kada je to doznala, Mara se odlučila da dođe u Carigrad i kod posinka se zauzme za Rafaila, kao i da se s njim posavetuje o izboru novog patrijarha.

Pojava stare carice Mare u Carigradu izazvala je veliku radoznalost u svim slojevima hrišćanskog sveta. Njenu nosiljku pratila je povorka od deset kauleđera i kaluđerica, mnogo slugu i mladih šticeñica, iza kojih je klimalo deset kamila, s tovarima poklonaza sultana, velikog vezira Mahmud - pašu i crkve u Stambolu.

Za caričinu rezidenciju je obnovljena palata na Bosfsru iz doba Kantakuzina. Po sultanovom naređenju, caricu Maru su dočekali na ulazu u grad predstavnici patrijaršije i Mustafa - beg, starešina efendija. Svečanor povorci su se pridružili mnogobrojni Srbi, trgovci, zanatlije, učeni ljudi, kojih je bilo mnogo u sultanovoj službi i službi velikog vezira. Pošto se carica smestila u palatu, sutradan su joj došli u posetu predstavnici dubrovačke trgovačke kolonije

Međutim, Grci su, uz pomoć svojih poturčenjaka, već igrali vidnu ulogu u Carigradu, vršeći snažan uticaj na poslove crkve, zanatstva i trgovine. Po prirodi drilagodljivi i praktični, takmičili su se sa Jevrejima, koji su već bili stekli privilegovan položaj i na dvoru sultana Mehmeda i u finansijskim i trgovačkim poslovima. Pored toga, Grci su u svim istaknutim carigradskim porodicama imali svoje ljude, od služinčadi do učitelja. Preko njih su vršili veliki uticaj na surove turske ratnike, učeći ih kako la udobno i raskošno žive. Patrijaršiju su pokušali da uzdignu kao svoju buduću zaštitnicu, ne bi li im pomogla da održe svoju kulturu i zaštite nacionalne interese u Osmanskom Carstvu.

Carica Mara je to dobro znala, i pod uticajem srpskih sveštenika i kaluđera, koje su grčke vladike progonile, ili nastojale da poturče, trudila se da na patrijaršijski presto dovede Srbina, koji bi mogao doprineti da se srpska crkva zaštiti i obnovi. Bila je obaveštena da je srpska crkva još ugroženija u Ugarskoj i Dalmaciji, gde su katolički biskupi i fratri vršili veliku propagandu i bili u povlašćenom položaju. Znala je, takođe, da su se u Sremu, Bačkoj, Banatu, Erdelju, sve do Budima i Segedina, slegle ogromne mase srpskih izbeglica, koje su predstavljale zaštitni bedem ugarskih kraljeva. Njena je zaslugz bila

što su mnogi srpski kaluđeri i vladike otišli tamo da štite Srpstvo i pravoslavlje. Međutim, ma koliko se upinjala, vrlo malo je mogla pomoći onim Srbima koji su umakli na mletačke posede u Dalmaciji i austrijske posede u Lici i Kordunu.

Sad, kada je predosećala da je kraj životnog puta blizu, htela je da na patrijaršijski presto dovede Srbina. Znala je da će imati na svojoj strani velikog vezira Mahmud - pašu, koji je posle pogubljenja Rum - paše ponovo stekao Mehmedovu milost i zablistao još jače kao državnik, vojskovođa i pesnik. Dobro obaveštena o svim događajima na sultanovom dvoru i u Carstvu, Mara je računala i na velik broj Srba poturčenjaka iz Bosne i Hercegovine, koji su se svojom bistrinom i junaštvom uspeli do najviših i najuticajnijih položaja.

Znala je da Rafaila neće moći ponovo izdići na položaj patrijarha, ali je u kaluđeru Dionisiju imala svoga kandidata protiv Marka Ksilekrabe, koga je podržavala grčka stranka. Spremna da pobedi, nije žalila ni truda ni sredstava. Spremajući se u audijenciju kod sultana Mehmeda, naredila je da se u jednu zlatnu kutiju, koju su Dečanima bili poklonili prizrenski zlatari, stave dve hiljade zlatnika, i predala je kaluđeru Dionisiju da je prilikom posete podnese sultanu kao dar kaluđerskog bratstva iz Srbije. Učeni i mudri Dionisije odmah je shvatio šta time želi da postigne carica Mara, na se obukao u skromnu mantiju, ali se uljudno doterao, želeći da skromnošću i izgledom duhovnika ostavi dobar utisak na sultana.

Tako je carica Mara prvog petka po dolasku u Carigrad primljena u svečanoj odaji novog sultanovog dvora. Veliki vezir Mahmud - paša presreo ju je na vratima, duboko joj se poklonio i propustio je ispred sebe, a zatim je dopratio do sultana Mehmeda, koji je stajao kraj svoga zlatnog prestola, da tim ukaže pomajci poštovanje.

- Sine moj - rekla je carica Mara - srećna sam što te ostarelim svojim očima vidim krepka kao uvek i uzvišena iznad svih vladara sveta.

- Hvala ti, majko! I ja sam srećan što vidim tebe i u tebi dostojanstvenu tursku caricu.

- Sine moj, dozvoli kaluđeru Dionisiju da ti preda skroman dar svoga bratstva.

- Siroti srpski kaluđeri iz Dečana i svih manastira širom Srbije šalju ti ovaj dar u znak zahvalnosti za zaštitu koju pružaš našoj veri i

narodu - rekao je Dionisije pristupivši sultanu.

Mehmed je uzeo zlatnu kutiju, otvorio je i, kad je video da je puna dukata, radosno su mu zasvetlele oči a na licu mu se pojavio prepreden osmeh.

- Šta želiš ovog puta od mene, majko?
- Tražim da moj kaluđer Dionisije bude izabran za patrijarha.
- Gde se, majko, dvojica svađaju, treći dobija. Zato neka bude kako ti kažeš.

Dionisije je posle nedelju dana bio izabran za carigradskog patrijarha. Svečanom ustoličenju, uz caricu Maru, prisustvovao je veliki vezir Mahmud - paša. Sultan Mehmed je u znak naklonosti poslao novom patrijarhu veliku ikonu Bogorodice u zlatnom ramu. Posle toga je carica Mara još jednom posetila sultana Mehmeda, i s velikom pratnjom i darovima vratila se na svoj posed u Ježevu.

X

Nova pobuna u Karamaniji i tragična sudbina Mehmedovog sina princa Mustafe nisu mogle proći bez posledica po velikog vezira Mahmud - pašu. Sultanu Mehmedu, čije su »trkačke horde« pustošile predele Dalmacije, Hrvatske sve do Zagreba, do Ljubljane i Istre, sve manje je bila u volji ogromna popularnost velikog vezira, koji se isticao na bojnopolju junaštvom a mudročću i dobročinstvima u upravi Carstvom. Njegove pesme čitane su na svim svečanostima a on bio upoređivan s velikim persijskim pesnikom Hafisom. Ogromna vezirova popularnost je izazivala sve više podozrenje kod sultana. Jednom prilikom Mehmed je, u prisustvu Mahmud - paše, zapitao jednog učenog hodžu:

- Kakav je uzrok čestim bunama u Carstvu i ko je za to kriv?
- Uzvišeni padišahu, krivica je do rđavih činovnika, koji ne izvršavaju careve naredbe - odgovorio je hoca.
- Mahmud - pašo, je li hodža rekao istinu? - zapitao je sultan.
- Nije, padišahu. Sultan bira i postavlja svoje službenike, i ako upravnici Carstva nisu kako treba, krivica je do sultana - odgovorio je Mahmud - paša.

Posle toga razgovora sultan je zakazao sednicu Divana. Povod za sazivanje Divana bio je izmišljen: tobožnje nezadovoljstvo janičara velikim vezirrom. Sultan je tom prilikom zapitao Mahmud - pašu:

- Zašto su, veliki veziru, janičari nezadovoljni?
- Padišahu, zato što im se neuredno daje plata - odgovorio je vezir.
- Ko za to snosi krivicu?
- Janičar - aga, kome ja nisam nadležan da zapovedam.
- Veliki vezir je kriv za sve što se događa u Carstvu.

Zatim je pljesnuo dlanom o dlan, i odmah su utrčala tri crna evnuha, bacili se na vezira, svalili mu sa glave saruk sa čelenkom, svezali ga i odvukli u podrum Sedam kula. Tu je veliki vezir ležao u tamnici nekoliko nedelja, dok se Mehmed nije odlučio i naredio zapovedniku Sinanu da ga ubije.

Vest o smrti velikog vezira Mahmud - paše zatekla je caricu Maru u bolesničkoj postelji. Posle propasti Despotovine, ovaj događaj je najdublje potresao ostarelu caricu. Danima i nedeljama se nalazila između smrti i života: U buncanju je često pominjala Mahmud - pašu, mitropolita Nikodima, štićenicu Irinu i sultana Mehmeda. Ali njeno prekaljeno i snažno telo odolelo je smrti. Pridigla se iz postelje kao osedela starica, zbrčkanog lica, samo je u očima i dalje sačuvala nekakav čudesan sjaj.

Sa padom Mahmud - paše došao je red i na patrijarha Dionisija. Grci su odnekud doznali da je Dionisije kao manastirski đak odveden u roblje, prodan u Smirni nekoj bogatoj muslimanskoj udovici, koja se zaljubila u njega, obrezala ga i proživela nekoliko godina s njime. Kada se udovica preudala za turskog carinika, oslobodila je Dionisija, koji se posle toga vratio u manastir i zakaluđerio. To je bio dovoljan razlog da Grci Dionisija sruše, ali su ga, da ne bi izazvali novu intervenciju carice Mare, postavili za ohridskog mitropolita.

Svi ti događaji uticali su da se carica Mara povuče od svega. Sve ređe je održavala vezu sa svojim posinkom Mehmedom Osvajačem, koji je bio na vrhuncu moći, ali je, kao svi Osmanovići, bolovao od teške kostobolje. Ali iako se veliki osvajač nalazio prikovan za dvor i postelju, moćna ratna mašina koju je stvorio nije mirovala. Pogranični turski odredi, »trkači i palikuće«, pustošili su Hrvatsku, Korušku sve do Graca, uzimajući silno roblje i veliki plen, sa kojim su se vraćali u Bosnu. Posede Mletaka u Dalmaciji branili su Srbi krajišnici, predvođeni od srpskih uskoka i zadarskih serdara. Nešto slično se dešavalo na drugoj strani Mehmedove imperije, gde je sultanov sin, princ Bajazit, namesnik Amasije, po naređenju svoga oca uzeo Čerkeđu, Kuban i Anap.

Tako se Tursko Carstvo pod Mehmedom raširilo na dva kontinenta, od Beča u Evropi do stepskih oblasti Kubana. Međutim, sultan Mehmed je, iako teško bolestan, smišljao veliki osvajački pohod na Egipat i Arabiju, želeći da to ostvari iduće godine. Veliki vezir Jakub - paša već je bio dobio naređenje da privremeno zaključi mir s ugarskim kraljem Matijom Korvinom, dok se sultanov plan ne ostvari. Tih dana su mu istoričari i geografi izrađivali geografske karte carstva Aleksandra Makedonskog, Cezarevog Rima i Vizantije pod Konstantinom Velikim, koje je Mehmed Osvajač upoređivao da utvrdi

koje još zemlje najvećih osvajača sveta nisu ušle u sastav Osmanskog Carstva. Upoređujući svoje carstvo sa imperijama osvajača Staroga sveta, Mehmed je osećao da ih je premašio, ali mu se činilo da je Bog nepravedan prema njemu što mu je nametnuo gnusnu kostobolju, koja ga je sprečavala da ostvari do kraja svoje velike planove.

Onemoćali sultan nije se mirio sa smrću, jer se uzdao u pomoć svog lekara, Persijanca Hanida al-Dina, koji ga je toliko puta spasao svojim znanjem i lekovima. Međutim, nekako oko četiri sata posle podne 3. maja 1481. godine, mučen strašnim bolovima, sultan Mehmed je ispustio svoju nemirnu dušu, u 49. godini života.

Carica Mara nadživela je posinka Mehmeda Osvajača punih šest godina, skoro potpuno zaboravljena u Carigradu. Novi sultan se interesovao za nju samo kad je trebalo ispuniti molbu kakvog manastira u Srbiji kome su lokalne vlasti nametale veliki danak. Stara i uvela kao sasušen stručak bosioka, umrla je carica Mara jedne septembarske noći, sedeći u udobnoj stolici, dok je slušala pesmu svojih štićenica, koje su se bile okupile da u društvu kmetova proslave berbu grožđa u njenim vinogradima. To se desilo 14. septembra 1487. godine. Sutradan su je njeni verni pratioci sahranili, u svečanom odelu, sa obiljem zlatnog nakita, u grobnicu kraj njenog dvorca u Ježevu. Njen grob je dugo ostao neoskrnavljen, ali su jedne noći neki tajanstveni ljudi došli, razbili ploču na caričinom grobu, sa skeleta pokupili nakit i ostavili razvaljenu grobnicu, koja je potomstvu kazivala da nesrećna Mara Branković nije mogla ostati pošteđena ni skrnavljenja.

KRAJ

Obrada: **DISCO NINJA**